

Αυτόματον: Περιοδικό Ψηφιακών Μέσων και Πολιτισμού

Τόμ. 1, Αρ. 1 (2021)

Αυτόματον 1.1

ΑΥΤΟΜΑΤΟΝ

Περιοδικό Ψηφιακών
Μέσων και Πολιτισμού

#1.1

Πληροφοριακά Μέσα, Ανθρωπόκαινος Εποχή,
Καθεστώς Μετα-αλήθειας **5** Ικότητα: Ενάντια
σε μια Τυπική Μονάδα Ζωής **18** Τεχνητά
Συστήματα Εικαστικής Παραγωγής: Συναρμογή,
Αυτονομία και Δημιουργικότητα **32**
Θεωρησιακή Αισθητική **53** Απομυθοποιώντας
το Φυσικό – Ανακτώντας την Αλλοτρίωση:
Φεμινισμοί και Τεχνοεπιστήμη στο Πλαίσιο της
Ψηφιακότητας **63** Κυβερνοθετική **81**
Σημειώσεις πάνω στην Κυβερνοθετική **96**
Εκδοτική Επικαιρότητα **103**

AYT
OMA
TON

Αυτόματον: Περιοδικό Ψηφιακών Μέσων και Πολιτισμού

Έκδοση της

Εταιρεία Μελέτης των Επιστημών του Ανθρώπου

Σαρρή 14, 105 53 Αθήνα, τηλ./fax 210 3250058, e-mail: emea.topika@gmail.com

Ηλεκτρονικός Εκδότης

Επιμελητές

Λέανδρος Κυριακόπουλος, Πέτρος Πετρίδης

Επιστημονική επιτροπή

Αλέξανδρος Αφουξενίδης, Δάφνη Δραγώνα, Ελπίδα Καραμπά, Αθηνά Καρατζογιάννη, Δέσποινα Καταπότη, Μαρία Κονομή, Λέανδρος Κυριακόπουλος, Βασιλική Λαλιώτη, Μήτσος Μπιλάλης, Νίκος Μπουμπάρης, Μπετίνα Ντάβου, Μανώλης Πατηνιώτης, Πηνελόπη Παπαηλία, Πέτρος Πετρίδης, Μάνθος Σαντοριναίος, Ανθή Σιδηροπούλου, Γιάννης Σκαπέλος, Ηλίας Στουραϊτης

© 2021 EMEA – αστική μη κερδοσκοπική

Διάθεση: εκδόσεις νήσος, Σαρρή 14, 105 53 Αθήνα

Διατίθεται ηλεκτρονικά στο ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/automaton

ISSN: 2732-9178

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Πληροφοριακά Μέσα, Ανθρωπόκαινος

Εποχή, Καθεστώτα Μετα-αλήθειας

Λέανδρος Κυριακόπουλος , Πέτρος Πετρίδης

5

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ, ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

Ικότητα: Ενάντια σε μια Τυπική Μονάδα Ζωής

Sonali Gurta, Hunter Bolin

18

Τεχνητά Συστήματα Εικαστικής Παραγωγής: Συναρμογή, Αυτονομία
και Δημιουργικότητα

Στέλλα Σοφοκλέους

32

Θεωρησιακή Αισθητική

Robin Mackay

53

Απομυθοποιώντας το Φυσικό – Ανακτώντας την Αλλοτρίωση: Φεμινισμοί
και Τεχνοεπιστήμη στο Πλαίσιο της Ψηφιακότητας

Ευαγγελία Χορδάκη

63

ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ

Κυβερνοθετική

Sadie Plant, Nick Land

81

Σημειώσεις πάνω στην *Κυβερνοθετική*

Λέανδρος Κυριακόπουλος

96

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ

Παρουσίαση της Επιστημονικής Σειράς *Κυβερνοψυχολογία και Κοινωνία*

Εκδόσεις Παπαζήση

Ανθή Σιδηροπούλου

103

Πληροφοριακά Μέσα, Ανθρωπόκαινος Εποχή, Καθεστώς Μετα-αλήθειας

Λέανδρος Κυριακόπουλος, Πέτρος Πετρίδης

I.

Το *Αυτόματον* είναι ένα επιστημονικό περιοδικό πολιτισμικής κριτικής και θεωρίας νέων μέσων που φιλοδοξεί να αποτελέσει πεδίο διεπιστημονικών προσεγγίσεων των πολιτισμικών μετασχηματισμών του 21^{ου} αιώνα. Βασικός του προσανατολισμός είναι η διερεύνηση του ρόλου των βιο-πληροφοριακών και τεχνο-κοινωνικών μέσων στην εργασία, στη πολιτική, στις κοινωνικές σχέσεις, στη συγκρότηση του σώματος, στην άρθρωση της υποκειμενικότητας, στη γνώση, και στις πλανητικής κλίμακας μετατοπίσεις στο περιβάλλον και τη διακυβέρνηση. Σημείο αναφοράς του είναι τα ψηφιακά μέσα, και ειδικότερα ο αντίκτυπος της (ανα-)μεσοποίησης του φυσικού και κοινωνικού κόσμου από τα πληροφοριακά συστήματα.

Αυτή η προβληματική δεν είναι καινούργια. Απεναντίας· η επέκταση της τεχνητής νοημοσύνης και των νευρωνικών δικτύων, της γενετικής μηχανικής και της βιοτεχνολογίας, των τεχνολογιών επαύξησης των ανθρώπινων αισθήσεων, των τεχνικών σχεδιασμού περιβαλλόντων και των αυτοματοποιημένων αλγοριθμικών συστημάτων, έχει επέμβει παραγωγικά στην αναδιάρθρωση της (φιλοσοφικά παραδεδεγμένης τουλάχιστον) οντολογίας του ανθρώπινου και του φυσικού κόσμου. Τα αποτελέσματα αυτής της επέμβασης στον κόσμο και την κοινωνία έχουν περιγραφεί στις μέρες μας με τον όρο *Ανθρωπόκαινος Εποχή* (Anthropocene). Μια έννοια που επεδίωκε από την αρχή να δώσει έμφαση στη γεωλογική υπογραφή των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στα παγκόσμια οικοσυστήματα και τους γεωχημικούς τους κύκλους, τουλάχιστον όπως αυτή η υπογραφή φαίνεται επιδεικτικά στα

συγκείμενα των νεότερων χρόνων (Chakrabarty 2009, Lewis & Maslin 2015, Mathews 2020). Αυτός ο τρόπος τινά περιγραφικός όρος, όμως, δεν σκιαγραφεί απλά και μόνο μια πλανητική περίοδο που καθορίζεται (στον όποιο βαθμό) από τις δραστηριότητες του ανθρώπου ως είδος. Σε αυτή την περίοδο της εκτεταμένης διεύρυνσης των τελευταίων, ο όρος μας φέρνει περισσότερο απέναντι στη διαπίστωση ότι τα τεχνολογικά επιτεύγματα των ανθρώπινων επιστημών και οι αντίκτυποί τους στον κόσμο, αυτονομούνται και παράγουν συνθήκες που καθιστούν τα υποκείμενα συνισταμένα τους (Allenby 2008). Με ειρωνική διάθεση θα λέγαμε πως η παρουσία του «ανθρώπου» δεν απαιτείται πλέον για την εξέλιξη και λειτουργία των νέων «τεχνικών» και «φυσικών» όντων στον κόσμο.

Ακραίες σε έκταση πυρκαγιές, εμφάνιση επιθετικών για το ανοσοποιητικό σύστημα βιολογικών παραγόντων, ταχεία τήξη των παγετώνων, εντατικοποιημένη καλλιέργεια ζωοειδών και εξάλειψη των άγριων οικοσυστημάτων, τοξική μόλυνση των θαλασσών, εξάντληση των υπόγειων υδάτων, ακατάπαυστη εξόρυξη ορυκτών, αύξηση του ρίσκου πυρηνικών και άλλων παγκόσμιας εμβέλειας ατυχημάτων, συνεχιζόμενοι πόλεμοι και κλιμακούμενες μεταναστευτικές μετακινήσεις, φτιάχνουν δικές τους αυτόνομες ροές που συνδέονται συστημικά μεταξύ τους σε πρότυπα τα οποία αλλάζουν συλλήβδην το πλανητικό τοπίο. Η έννοια *Ανθρωπόκαινος* δηλώνει την «επιστροφή» σε ένα περιβάλλον που θα είναι (ξανά) αφιλόξενο για τον άνθρωπο (Tsing 2015): και αυτό λόγω του ότι «οι αλλαγές στο βαθμό και την ένταση» που έχουν φέρει οι ανθρώπινες δραστηριότητες έχουν συσσωρευθεί και μεταβάλλονται σε «αλλαγές σε είδος» (Haraway 2015: 159). Όπως θα σημειώσει αιχμηρά η Ντόνα Χάραγουεϊ (Donna Haraway ό.π.: 160), «αυτή τη στιγμή η γη είναι γεμάτη από, ανθρώπινους και μη, πρόσφυγες χωρίς άσυλο.»

Ως εκ τούτου, αυτές οι μεταβολές δεν μπορούν να ιδωθούν ξέχωρα από τις ιστορικο-πολιτισμικές, βιοτεχνολογικές, και στα «νεότερα χρόνια», εθνοκεντρικές και καταχρηστικές σχέσεις των ανθρώπινων κοινωνιών με το «περιβάλλον»: δηλαδή με άλλες οργανικές και ανόργανες δυνάμεις του κόσμου. Βάζοντας στο επίκεντρο αυτών των αλλαγών τις ολοένα και πιο καθολικές και επικαθοριστικές για τις κοινωνίες και τον κόσμο, βιοπληροφορικές, βιοπολιτικές και σημειο-πολιτισμικές τεχνολογίες, μια κριτική θεώρηση της *Ανθρωπόκαινου* θέτει σε διερώτηση τις επερχόμενες μετατοπίσεις από την αναδιάρθρωση της έννοιας της «ζωής», και τις κλιμακούμενες εντάσεις από την «απομόνωση» του ανθρώπου ως είδος. Φαίνεται να οδεύουμε σε μια περίοδο όπου ο «γεωκοινωνικός» κόσμος γίνεται αφιλόξενος για την καθημερινότητα του ανθρώπου. Και αντίστοιχα, είναι η «οντολογική εξέλιξη» του ανθρώπου που φαίνεται πλέον ότι «προϋποτίθεται» για την ιστορική συνέχεια του νεωτερικού πολιτισμού. Πέρα από κάθε ρομαντισμό για το

Άλλο, και πέρα από κάθε κριτική του ανθρωποκεντρισμού, αυτό είναι το ιστορικό ερώτημα που μας θέτει ο προβληματισμός περί της «Ανθρωποκαίνου εποχής».

II.

Το αντικείμενο του περιοδικού σημαδεύεται από τους πολιτικούς μας χρόνους, και από την ανάδυση νέων (έμβιων και μη) τεχνο-κοινωνικών μορφών ζωής και των τεχνικών διακυβέρνησής τους. Η μεταψυχροπολεμική εποχή έχει φτάσει στο τέλος της, και οι υποσχέσεις από τη διασύνδεση του τοπικού (local) και του παγκόσμιου (global) – τις οποίες αντικατόπτρισαν οι πολιτικές διεκδικήσεις των «παγκοσμιοποιητών», «από-τα-κάτω» και «αυτόνομων» κοινοτήτων – έχουν εν πολλοίς θρυμματιστεί. Οι διαδοχικές οικονομικές, κοινωνικές, προσφυγικές, περιβαλλοντικές και υγειονομικές κρίσεις, η άνοδος και η πολιτική αναγνωρισιμότητα νεοαντιδραστικών τάσεων (Hui 2017, Smith & Burrows 2021), η ανάπτυξη των τεχνολογιών επιτήρησης και αυτο-καταγραφής στη βάση της οπτικοποίησης και ποσοτικοποίησης της ταυτότητας (Lyon 2002, Andrejevic 2007), η εμφάνιση νέων αγορών που εδράζονται στη κλιμάκωση της διαφορετικότητας και στην ενσωμάτωση των πολιτικών της ταυτότητας (Whitson 2013, Zuboff 2019), η οργάνωση εξατομικευμένων μορφών εργασίας και παραγωγής αξίας (Terranova 2000, Srnicek 2016) και η αξιοποίηση των κρίσεων για την προσαρμογή επενδυτικών τοποθετήσεων, όλα αυτά μας υποδεικνύουν τη διασάλευση των πολιτικών δογμάτων των δεκαετιών του 1990 και του 2000. Αυτή η διασάλευση δεν είναι ξέχωρη από τη συνεχόμενη και εντατική ενσωμάτωση των ψηφιακών δικτύων στη καθημερινότητά μας. Η έκταση που έχουν καταλάβει τα πληροφοριακά μέσα στο κοινωνικό σώμα έχει διευρύνει τις δυνατότητες πολιτικής διαχείρισης της ιστορίας, της συνείδησης και της κοινής γνώμης σε κάθε χώρα και σε κάθε κοινωνική σφαίρα. Πλέον, τα σύγχρονα σχήματα ιεραρχίας και σχέσεων εξουσίας αναπτύσσονται πάνω στις δυνατότητες των ψηφιακών μέσων συγκροτώντας, με τη σειρά τους, ένα νέο παράδειγμα πολιτικής: την σε-πραγματικό-χρόνο εποπτεία, την αλγοριθμική διαχείριση και παραγωγή των πληροφοριών, την ονομαστικοποίηση της διαφορετικότητας, τη συγκρότηση «καθεστώτων μετα-αλήθειας».

Αυτές οι δυνατότητες των ψηφιακών μέσων και δικτύων, μάλιστα, ακούγονται όλο και πιο συχνά στη δημόσια σφαίρα ως ενδεχόμενοι κίνδυνοι για τις ιστορικά κατακτημένες ελευθερίες του Δυτικού κόσμου· συμπεριλαμβανομένου του ορθολογισμού, της επιστήμης και της δημοκρατίας. Ωστόσο, με αυτή τη (δημοσιο-

γραφική και εν πολλοίς δυτικοκεντρική) λογική, οι καίριοι πράγματι αυτοί προβληματισμοί δεν μας ενημερώνουν για το πώς τα πληροφοριακά συστήματα λειτουργούν στο επίπεδο του πολιτισμικού, παρά μόνο φετιχοποιούν περαιτέρω την παρουσία τους στις καθημερινές πρακτικές για τον κίνδυνο που ενέχουν. Και αυτό επειδή τα πληροφοριακά συστήματα θεμελιώνονται πάνω στη μεταφυσική της «λογικής». Όταν ο Μισέλ Φουκώ (Michel Foucault 1987) αναφερόταν στα περίφημα «καθεστώτα αλήθειας», για παράδειγμα, επεδίωκε να συσχετίσει την ολοένα στενότερη, στον μεταπολεμικό κόσμο, σχέση μεταξύ επιστημονικών λόγων, εκπαιδευτικών θεσμών και φιλελεύθερων δογμάτων για την ανάδειξη μιας νέας κατά τον ίδιο πειθαρχικού τύπου κοινωνίας θεμελιωμένης στη λογοθετική κανονικοποίηση του υποκειμένου. Πολλές οξυδερκείς κριτικές στο έργο του Φουκώ καταδεικνύουν την αδυναμία του να αναδείξει την πολυφωνία και την ιστορικότητα του κοινωνικού κόσμου – οι οποίες μένει ακόμα να ενσωματωθούν στη κοινωνική έρευνα.¹ Το ενδιαφέρον εδώ, όμως, είναι ότι σε ένα άλλο επίπεδο τα ψηφιακά δίκτυα εκδηλώνονται σαν υλικό ισοδύναμο ενός λογο-κανονιστικού συστήματος. Τα πληροφοριακά συστήματα, δηλαδή, δε λειτουργούν μέσα από αποκριτικές σωματικές ανταλλαγές, αλλά με καταχωρήσεις δεδομένων, λογισμούς και εκτελέσιμες πρακτικές.

«Για κάθε μια εφημερίδα που κλείνει, 2.000 νέα μπλογκ και λογαριασμοί στο Facebook και στο Twitter ανοίγουν», θα πει ο Τζέισον Χάρσιν (Jayson Harsin 2015: 3) για να δώσει έμφαση σε αυτή τη νέα, ταχείας κυκλοφορίας και υποκειμενοκεντρική, γεωγραφία των ειδήσεων και της αλήθειας. Στην εποχή των κοινωνικών δικτύων, οι πεποιθήσεις και οι απόψεις μπορούν να κυκλοφορούν «ελεύθερα» και «αυθόρμητα», και οι πολιτικοί Λόγοι να οργανώνονται κατ' αντιστοιχία, με τη βοήθεια εταιριών που διαχειρίζονται δεδομένα, κάνουν προγνωστικές αναλύσεις, και ασκούν στρατηγική επικοινωνία. Σε αυτή τη συνθήκη, δηλαδή, η πολιτική δε μετέρχεται ιδεολογίες που θεμελιώνονται σε «κοινά» συμφέροντα· αντίθετα, επιτελείται σε μια συναισθηματικά φορτισμένη οικονομία προσοχής ιδεολογικά συνδεδεμένων ειδήσεων (Harsin 2015, Krasmann 2018). Στα λεγόμενα «καθεστώτα μετααλήθειας», κάθε σχηματισμός γνώσης που μπορεί να «αποκομίσει» ένα κοινό (απαρτιζόμενο από ψηφιακούς «ακόλουθους»), αποκτά *αξία κυκλοφορίας*. Κατά μία έννοια, έτσι, το διαδεδομένο σήμερα «σκάνδαλο» της παραπληροφόρησης ως γεγονός, αποτελεί πραγματικά μια ανεπαρκή έννοια για να κωδικοποιήσει αυτή τη συναρμογή πολιτικών στρατηγικών, μέσων μαζικής επικοινωνίας, αγορών, κοινωνών, σημασιολογικών ιστών και πεποιθήσεων. Και αυτό επειδή τέτοιες συναρμογές αρθρώνονται με την ελευθερία για συμμετοχή, τη συστηματοποίηση των απόψεων, τη διεκδίκηση προσοχής μέσω του θυμικού, την προτροπή για έκφραση.

Παράλληλα με τις αλληπάλληλες κρίσεις στην τρέχουσα χιλιετία, λοιπόν, γινόμαστε μάρτυρες του πολλαπλασιασμού και της αποκεντροθέτησης των αυθεντιών, και ενός εκ νέου μετασχηματισμού του στάτους της γνώσης. Ο ατομοκεντρικός εκδημοκρατισμός της πρόσβασης σε πληροφορία, οι δυνατότητες (ή και οι απαιτήσεις) της ελευθερίας στην έκφραση, οδηγούν στην ανάδυση νέων «από-τα-κάτω» σχηματισμών γνώσης που (από το να κρίνονται) ίσως είναι προτιμότερο να προσεγγίζονται ανθρωπολογικά σε όρους του δικού τους φαντασιακού – ακόμη και αν χαρακτηρίζονται από το παράλογο και το γκροτέσκο, ακόμη και από το «μίσος» (Ahmed 2018)· ακριβώς για να κατανοηθούν αυτές οι νέες αγορές της «συναισθηματικής προσοχής». Ο «επικοινωνιακός καπιταλισμός» (Dean 2005) – η νεοφιλελεύθερη σύνθεση ατομοκεντρικής δημοκρατίας και καπιταλισμού που πριμοδοτεί τη δυνατότητα «συναισθηματικής έκφρασης» έναντι της «λογικής» – γίνεται εύκολα εντοπίσιμος σε ζητήματα όπως η κλιματική αλλαγή και η πανδημία της Covid-19, με τη μετατροπή θεωριών συνωμοσίας για το περιβάλλον ή τον εμβολιασμό σε επίσημα πολιτικά αφηγήματα. Εδώ, το «από-τα-κάτω», το «αποκεντροθετημένο», το «ρευστό» και το «ριζωματικό» – πολιτι(στι)κά προϊόντα από την ανάδυση της πολυφωνίας που ακολούθησε «το τέλος των μεγάλων αφηγήσεων» – έχουν απωλέσει την εξωτικοποιημένη, ρομαντικοποιημένη και συχνά άκριτη ταύτισή τους με το «ανατρεπτικό» και το «εναλλακτικό» που τους είχε αποδοθεί κατά τις δεκαετίες του 1980 και του 1990. Το «αποκεντροθετημένο» ή το «από-τα-κάτω», όχι μόνο δεν αποτελεί κατ' ανάγκη χειραφετητική συνθήκη, αλλά φαίνεται πλέον ότι μπορεί να μετατραπεί σε χώρο ανάπτυξης κυρίαρχων αφηγημάτων, και στρατηγικών εξουσίας και ελέγχου, και να παραγάγει νέες ορθοδοξίες και δογματικούς τρόπους σκέψης.

Αυτές οι διαπιστώσεις επουδενί υπονοούν ότι η κοινωνικότητα παύει να είναι επικοινωνιακή, δηλαδή αποκριτική και στοχαστική, συγχρόνως με τις ψηφιακές οικονομίες προσοχής και διαμέσου αυτών, ώστε να φέρει διακλαδωμένους χώρους οικειότητας. Περισσότερο εννοούν ότι οι αυτοοργανωμένες και ταυτοτικές μορφές έκφρασης και συμμετοχής που περιγράφονται από το 1990 και έπειτα ως (δημόσια) *κοινά* και *αντι-κοινά* (publics & counter-publics, Warner 2005), μετέρχονται πια τους ίδιους μηχανισμούς παραγωγής επικοινωνιακής αξίας, και ως εκ τούτου, μετέχουν στις και νομιμοποιούν τις ίδιες οικονομίες προσοχής. «Μας κουράσανε τα ριζώματα» θα υποστηρίξουν οι Γκάλαγουεϊ και Θάκερ (Galloway & Thacker 2007: 1-22) παραφράζοντας τη δημοφιλή φράση των Ντελέζ και Γκουαταρί (Deleuze & Guattari 2017: 29), «μας κουράσανε τα δέντρα». Η τελευταία δεκαετία μας διδάσκει ότι τα ριζώματα στις ντελεζιανές *Κοινωνίες του Ελέγχου* (όπως άλλωστε είχε επισημάνει ο φιλόσοφος στο τελευταίο του έργο, Deleuze 2020), από όπλο

ενάντια στις κάθετες ιεραρχίες μπορούν κάλλιστα να μετατραπούν σε όπλο στα χέρια τους· και παρόμοια, η αντιουσιοκρατία και η μη-ουσιοκρατία μπορούν να αποβούν εξίσου κανονικοποιητικές με τα ουσιοκρατικά μοντέλα ερμηνείας του κοινωνικού κόσμου (Cheney-Lippold 2011, Galloway 2012: 141).

III.

Στη σύγχρονη κριτική θεωρία και την πολιτισμική κριτική, διεθνώς αλλά και στην Ελλάδα περισσότερο, ακολουθούνται θεωρητικά μοντέλα και ερμηνευτικές που παραγνωρίζουν, υποτιμούν ή και μειώνουν τη δυναμική των τεχνικών και δη των ψηφιακών μέσων στη διακυβέρνηση του κοινωνικού κόσμου. Αδυνατώντας πλέον να παραβλέψουν τη γενικευμένη παρουσία τους, οι θεωρητικοί τα εντάσσουν, ως επί το πλείστον άκριτα και συχνά με καχυποψία, στη θεωρητική ανάλυση σαν «εργαλεία» που μπορούν εμπρόθετα να χρησιμοποιηθούν – και τα οποία εργαλεία απλά και μόνο διευκολύνουν τις πολιτισμικές πρακτικές που θα συνέβαιναν ούτως ή άλλως. Σε αυτό το πλαίσιο δε, αναπτύσσονται αναλύσεις ακραίας βουλευσιαρχίας και απλουστευτικής κοινωνικής κατασκευασιοκρατίας που υποστηρίζουν ότι τέτοια εργαλεία χρησιμοποιούνται τόσο για «καλό» όσο και για «κακό». Λόγω της αδιαμφισβήτητης εξάπλωσης των πληροφοριακών τεχνολογιών στο κοινωνικό σώμα, οι αναφορές στα ψηφιακά μέσα (εννοούμενα ως «εργαλεία» και όχι ως τεχνο-λογική) πληθαίνουν ως μια ακόμα δημοφιλής τάση που ακολουθεί τα «σημεία των καιρών.»

Ως εκ τούτου, λοιπόν, παρατηρείται μια διάχυτη αδεξιότητα στις μέρες μας, όταν επιχειρείται η ενσωμάτωση των μέσων στη γραφή ως υποδομών που διανοίγουν ορίζοντες παράγωγων σφαιρών (derivative spheres) – δηλαδή τεχνικών «βάσεων» που εκδηλώνονται με χαρακτηριστικά υλικού πολιτισμού. Αυτή η προβληματική διάσταση εδράζεται στην υπέρμετρη, και ενίοτε αποκλειστική, εστίαση στη γλώσσα (και ειδικά στο γραπτό κείμενο), η οποία επικράτησε σε πολλά τμήματα κοινωνικών επιστημών υπό τη σκέπη του μεταδομισμού. Η «κυριαρχία» της ανάλυσης του Λόγου και του πολιτισμού ως δομών αποφάνσεων, κατηγοριών και πεποιθήσεων, καθιστά αδιανόητη την κατανόηση ότι οι «λογοθετικές πρακτικές» έχουν αποτελέσει πρότυπο για τη τεχνοδιαμεσολάβηση της επικοινωνίας – δηλαδή για την κανονικοποίηση, την καταγραφή, την εποπτεία και τον χειρισμό της. Έπρεπε η τεχνική ονομαστικοποίηση και η μαζική αναπαραγωγή να επεκταθούν στο επίπεδο των κοινωνικών πρακτικών για να γίνει δυνατή η θεωρητική απαίτηση να απομακρυνθούμε από τη «λογοθετική συγκρότηση του

υποκειμένου.» Πράγματι, όμως, δεν είναι τόσο απλό να διατυπωθεί μια τέτοια προβληματική· ακόμη και ο Λεβ Μάνοβιτς (Lev Manovich), ιδρυτής του πεδίου της θεωρίας των νέων μέσων, είχε πριμοδοτήσει τη γλώσσα στο *opus magnum* του – τη *Γλώσσα των Νέων Μέσων* (2016).

Τα παραπάνω μας φέρνουν αντιμέτωπους με μια σειρά επιστημολογικών και πολιτικών προκλήσεων. Στην αρχαιολογία των μέσων που επιχειρεί ο Φρίντριχ Κίτλερ (Friedrich Kittler 2005), παρατηρεί πως οι αναλύσεις του Φουκώ για την έννοια του αρχείου και του λόγου, σταματούν στον 18^ο αιώνα. Ακολούθως έθεσε το ερώτημα για το αν η αναλυτική του Λόγου είναι πραγματικά αρμόδια για την προσέγγιση των αρχείων και των λογοθετικών δικτύων που δεν είναι αναγώγιμα στο βιβλίο και τη φωνητική γραφή· δηλαδή, για όλα «τα αρχεία ήχων και τις στοιβαγμένες μπομπίνες ταινιών» (ό.π.: 17-18). Στη παρούσα συνθήκη, το ερώτημα αφορά τη πληθώρα των συσκευών και διεπαφών που χρησιμοποιούμε καθημερινά (Bratton 2016, Lovink 2019), τα βιντεοπαιχνίδια και κάθε άλλον εικονικό κόσμο (Taylor 2006, Boellstorff 2008), τις βάσεις δεδομένων και τους αλγόριθμους (Terranova 2014, Seyfert & Roberge 2017)· και αυτό γιατί τα νέα μέσα δεν είναι απλώς εργαλεία και δεν υπακούουν απλά στη λογική της γλώσσας. Οι υπολογιστές αρθρώνουν τις διεπαφές μέσω του λόγου, και οικειώνονται τον λόγο για την ανάπτυξη κοινωνικών δικτύων, ναι· αλλά ως πληροφοριακά μέσα είναι αντικείμενα με τη δική τους υλικότητα που απαιτεί τους δικούς της όρους ανάλυσης. Οι σύγχρονες φιλοσοφικές ερμηνευτικές που επιχειρούν τη συγκρότηση μη ιεραρχικών οντολογιών ανταποκρίνονται σε αυτή την ανάγκη για τη δημιουργία νέων θεάσεων (βλ. Bennet 2010, Bogost 2012, Parisi 2019).

Κατά μία άλλη έννοια, μάλιστα, τα ψηφιακά μέσα όχι απλώς δε θα έπρεπε να εννοηθούν ως εργαλεία, αλλά ούτε καν ως αντικείμενα. Θα πρέπει να προσεγγιστούν ως δράσεις, επιτελέσεις, πρακτικές και αποτελέσματα (βλ. Leeker, Schipper & Beyes 2017). Ο Γκάλαγουεϊ (2020) προβαίνει σε μια επιστημολογία των μέσων για να ισχυριστεί πως αν ο κινηματογράφος ανήκει στη σφαίρα της οντολογίας και της αναπαράστασης φέρνοντας κόσμους μπροστά στον/την θεατή, τα υπολογιστικά μέσα ανήκουν στη σφαίρα της ηθικής και της δράσης, χειραγωγώντας, μοντελοποιώντας και μετασχηματίζοντας συνθετικά την πρακτική. Επισημαίνει δηλαδή την επιστημολογική ανάγκη να αρθεί η έμφαση από την οντολογική φαινομενολογία, τις δομές και τον Λόγο, και να δοθεί στην ηθική, στις σχέσεις μας με τα αντικείμενα (αλλά και στις σχέσεις των αντικειμένων μεταξύ τους), και στην καθημερινές πρακτικές ως πολιτική. Υπάρχει μια κρίσιμη διαφορά ανάμεσα στη γλώσσα και τον λογισμό (ο οποίος συνιστά ένα σύστημα λογικής, μια εκτελέσιμη μηχανή, Galloway ό.π.: 23). Η πρώτη περιγράφει και επικοινωνεί εντυπώσεις του

κόσμου, και ο δεύτερος προσομοιώνει και κατ' επέκταση δημιουργεί κόσμους, μέσα από τον υπολογισμό δεδομένων που τα λογίζεται ως εκδήλωση του κόσμου. Κατά πόσο, λοιπόν, είναι ίδια η συναρτησιακότητα (funktionalität) των «διαδικασιακών» μέσων με την προφορική/γραπτή ρητορική και τη σημειωτική (Bogost 2007); Μπορούμε να «αποδομήσουμε» την εκτελέσιμη συλ-λογιστική όπως την έντυπη ή τη χειρόγραφη; Είναι τελικά η γλώσσα το προνομιακό πεδίο για την ανάλυση και την ερμηνευτική ενός κοινωνικού που διασταυρώνεται και συνυφαίνεται με τα νέα μέσα;

IV.

Δεν υπάρχει μια σαφής κατεύθυνση για την απάντηση τέτοιων ερωτημάτων. Υπάρχει μόνο μια διαπιστευμένη απορία για τη θέση των τεχνικών μέσων ως υποδομών στη συγκρότηση του καθημερινού. Υπάρχει παράλληλα με αυτήν, μια κριτική στάση απέναντι σε θεωρίες που αναζητούν τη συγκρότηση του υποκειμένου μέσα από τον Λόγο – για τον λόγο του ότι συνεργούν στις οικονομίες ορατότητας και συναισθηματικής προσοχής των κοινωνικών δικτύων.

Στις διαφορετικές γραμμές σκέψης στις θεωρίες των μέσων, τα τεχνικά μέσα λειτουργούν μέσα από την τραυματική εγγραφή μνημονικών ιχνών δημιουργώντας παράγωγες αισθητικές εντυπώσεις (Brinkema 2014)· συγκροτούν αίσθηση χρόνου και συναισθήματα (Massumi 2002, Angerer 2017)· αναδιοργανώνουν την ατομική και συλλογική μνήμη μέσα από την ενεργοποίηση αρχείων (Ernst 2016)· εγκαινιάζουν νέες κυκλοφορίες ιδεών, ανθρώπων και πραγμάτων (Munster 2013)· επανα-ορίζουν τις έννοιες των ιδεών, του ανθρώπου και των πραγμάτων (Haraway 1988). Ως υποδομές, τα τεχνικά μέσα ορίζουν αισθητικούς και πολιτικούς ρεαλισμούς. Η παραγνώριση των τεχνικών μέσων στις έρευνες, όχι μόνο τις αποστερεί από τη κατανόηση των συνθηκών που διαρθρώνουν τα διαφορετικά ιστορικά παρόντα αλλά, σήμερα ειδικά, φυσικοποιεί τις μυθολογίες που τα διέπουν αποκρύπτοντας τη σχέση που διατηρούν με τα υλικά τους αποτελέσματα: τη πολυμορφική παραγωγή και εμπορευματοποίηση των κοινωνικών πεδίων αλήθειας· τη συγκρότηση υποδομών για υπερεθνικού τύπου διακυβερνήσεις πληθυσμών και συνεπακόλουθα τη διασάλευση των μεταπολεμικών πολιτικών κατηγοριών· τη δυνατότητα κωδικοποίησης οντολογικών πεδίων όπως ο χρόνος ή η ύπαρξη· την προσθήκη νέων διανυσμάτων στην ανθρώπινη αισθητηριακή πρόσληψη του κόσμου· και την υπολογιστική διαχείριση των σημασιολογικών ιστών ανάμεσα σε άλλα.

Πραγματικά, αν δε διαφαίνονται ουσιαστικές προσπάθειες για τη διάσωση του πλανητικού τοπίου από τις περιβαλλοντικές, υγειονομικές και μεταναστευτικές κρίσεις, κάλλιστα είναι επειδή οι σύγχρονες κυβερνήσεις αδιαφορούν για το παρόν καθώς επενδύουν όλο και πιο εντατικά στο μέλλον. Μας το υπαγορεύουν άλλωστε οι μεγάλοι γκουρού των νέων τεχνολογικών επιτευγμάτων και τα οράματά τους για την κατάκτηση του διαστήματος.² Δεν υπάρχει πλέον λόγος να αποδομήσουμε τις μυθολογίες τους. Αρκεί να είμαστε έτοιμοι και έτοιμες να εγκαταλείψουμε τον πλανήτη όταν βρεθούμε στο σημείο μηδέν. Τέτοιες εικόνες για το μέλλον, μάλιστα, έχουν σταματήσει να είναι επινοήσεις της επιστημονικής φαντασίας μόνο· κυκλοφορούν ως τεχνουργήματα και καθημερινές ιστορίες στα κοινωνικά μέσα. Εικόνες του μέλλοντος και αφηγήσεις του παρόντος, πυκνώνουν στη μοναδικότητα (singularity) των διεπαφών και των κοινωνικών πλατφορμών. Σε πολλές εκφάνσεις του αυτό το μέλλον το έχουμε ήδη φανταστεί. Στις νέες «αυτοοργανωμένες» αγορές, οι τεχνολογίες αιχμής αφομοιώνονται από «δημιουργικούς» φορείς για να παράγουν αισθητικά προϊόντα σε ένα κολάζ βιντάζ οπτικών παραστάσεων, ρετρό ήχων και παλαιικών τεχνολογιών, υφαίνοντας ένα παρόν που δε διαφέρει ιδιαίτερα από το πώς η πολιτιστική βιομηχανία της Δύσης φαντάστηκε το μέλλον κατά τη διάρκεια του 1980 και του 1990. Η εμμονή των νεοφιλελεύθερων συστημάτων με το νέο και το καινοτόμο ανακυκλώνει αέναα το «παλιό» φέρνοντάς μας αντιμέτωπους/ες με έναν φουτουρισμό που τελικά φαίνεται λιγότερο σαν «εναλλακτικό μέλλον» και περισσότερο σαν αυτοείδωλο. Όπως διαπιστώνει ο Μαρκ Φίσερ (Mark Fisher 2009), η συνεχής υπενθύμιση ότι «δεν υπάρχει εναλλακτική» καθιστά αυτό το μέλλον πανομοιότυπο με το παρόν.

V.

Σε αυτές τις καλειδοσκοπικά πολύμορφες και ριζωματώδη μετατοπίσεις όπου τα υλικά πεδία αναδιαμορφώνονται, ποικίλοι οικείοι επιστημονικοί χώροι επιζητούν έναν ερευνητικό, θεωρητικό και επιστημολογικό επαναπροσδιορισμό. Τα γνωστά μας θεωρητικά σχήματα δοκιμάζουν τα όριά τους, και αυτό φαίνεται παραδειγματικά στις νέες ή τις ανασημασιοδοτημένες θεωρητικές τάσεις και στροφές που αναδύονται τις δύο τελευταίες δεκαετίες: αυτόνομος μαρξισμός, συναισθηματική στρόφη, αρνητικός ντελεζιανισμός, θεωρησιακός ρεαλισμός, αντικειμενοστρεφής οντολογία, ξενοφεμισμός. Δεν υπάρχει επιστημονικό πεδίο που να μην έχει έρθει αντιμέτωπο με τις νέες προκλήσεις από την αναδιάρθρωση των θεσμών και του κοινωνικού: από ζητήματα που εφάπτονται της κοινωνιο-ψυχολογίας των

εφήβων και της ανάγκης για νέα εκπαιδευτικά εργαλεία και τεχνικές, τις δημιουργικές βιομηχανίες με τις σχέσεις που μπορούν να καλλιεργούν με τα «συναισθηματικά κοινά» (affective audiences) τους, τη θεωρία του χώρου λόγω της δυνατότητας για παραγωγή επαυξημένων πραγματικοτήτων και σχεδιασμό ολικών περιβαλλόντων, μέχρι τις Καλές Τέχνες και τη δυνατότητά τους να επικοινωνούν και να επεξεργάζονται (νέες) εικόνες για τον κόσμο. Τα ψηφιακά μέσα αποτελούν μέρος της πλανητικής καθημερινότητας ως μια νέα υποδομή.

Μέλημα, έτσι, αυτής της πρωτοβουλίας για ένα περιοδικό *Ψηφιακών Μέσων και Πολιτισμού*, είναι η θεωρητική κατανόηση αντικειμένων που αναμορφώνονται από την αναμεσοποίησή τους και την συναρμογή τους με το τεχνολογικό, όπως είναι η έννοια του ανθρώπινου, η αίσθηση της υποκειμενικότητας, το πολιτικό, η άρθρωση νέων μορφών ταυτότητας και οι αλλαγές στις έμφυλες σχέσεις. Παρόμοια, μέριμνα είναι η κατανόηση των νέων οικονομιών στην κυκλοφορία (και παραγωγή) των ιδεών, η αξιοποίηση των ψηφιακών μέσων για την πειραματική τους επανασχεδίαση, η διεκδίκηση (ψηφιακών) χώρων και δημόσιων κοινών, η ανάδειξη νέων τρόπων συμμετοχικότητας και ακτιβισμού. Τα «tweet» που κάνει «για

Screenshot από το αμφιλεγόμενο «tweet» του Έλτον Μασκ την 24^η Ιουλίου 2020.

πλάκα» ο Έλον Μασκ (Elon Musk) σχετικά με την αναγκαιότητα πραξικοπημάτων και νεο-ιμπεριαλιστικής «υπεράσπισης» των πόρων «μας», και η τρομακτική άνοδος των νεοαντιδραστικών κινημάτων διεθνώς λόγω της ταχύτατης ανάπτυξης υπερεθνικών θεσμών, καθιστούν αυτή τη διερεύνηση τουλάχιστον αναγκαία.

Σημειώσεις

1. Αναφερόμαστε συγκεκριμένα στον Χάμπερμας (Habermas 1993) που βλέπει τη σκέψη του Φουκώ το ίδιο κανονιστική όπως τα σχήματα εξουσίας που περιγράφει, στον Μπωντριγιάρ (Baudrillard 1998) που αντίστοιχα βλέπει στη «γενεαλογική» μέθοδο, την επιστημολογική νομιμοποίηση παραγωγών ιστοριών και νέων συστημάτων Αλήθειας, και στον Ρόρτυ (Rorty 1991) που θεωρεί την αρνητική του σκέψη κατεξοχήν ατομοκεντρική, και ως εκ τούτου επιρρεπή να εναγκαλισθεί σχήματα εξουσίας της δικής του αισθητικής τάξης.

2. Αναφερόμαστε φυσικά στη πρόσφατη διαμάχη που έχει «ξεσπάσει» ανάμεσα στους Elon Musk, Jeff Bezos και Richard Branson όσον αφορά τα σχέδιά τους για τον «εποικισμό» του διαστήματος.

Αναφορές

- Ahmed Sarah, 2018. «Συν-αισθηματικές οικονομίες». *Το Συν-αίσθημα στο Πολιτικό: Υποκειμενικότητες, Εξουσίες και Ανισότητες στο Σύγχρονο Κόσμο*, 129-166. Αθήνα: Νήσος.
- Allenby, Brad. 2008. «The Anthropocene as Media: Information Systems and the Creation of the Human Earth». *American Behavioral Scientist* 52(1): 107-140.
- Andrejevic, Mark. 2002. «The Work of Being Watched: Interactive Media and the Exploitation of Self-Disclosure». *Critical Studies in Media Communication* 19(2): 230-248.
- Andrejevic, Mark. 2007. «Surveillance in the Digital Enclosure». *The Communication Review* 10(4): 295-317.
- Angerer, Marie-Louise. 2017. *Ecology of Affect. Intensive Milieus and Contingent Encounters*. Λύνεμπουργκ: Meson Press.
- Baudrillard, Jean. 1998. *Forget Foucault*. Λονδίνο & Μασαχουσέτη: The MIT Press.
- Bennet, Jane. 2010. *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Ντάραμ & Λονδίνο. Duke University Press.
- Boellstorff, Tom. 2008. *Coming Of Age in Second Life: An Anthropologist Explores the Virtually Human*. Πρίνστον: Princeton University Press.
- Bogost, Ian. 2007. *Persuasive Games: The Expressive Power of Videogames*. Λονδίνο & Μασαχουσέτη: The MIT Press.
- Bogost, Ian. 2012. *Alien Phenomenology, or What It's Like to Be a Thing*. Μινεάπολη & Λονδίνο. University of Minnesota Press.
- Bratton, H. Benjamin. 2016. *The Stack: On Software and Sovereignty*. Μασαχουσέτη: The MIT Press.
- Brinkema, Eugenie. 2014. *The Forms of the Affects*. Ντάραμ και Λονδίνο: Duke University Press.
- Chakrabarty, Dipesh. 2009. «The Climate of History: Four Theses». *Critical Inquiry* 35(2): 197-222.
- Cheney-Lippold, John. 2011. «A New Algorithmic Identity: Soft Biopolitics and the Modulation of Control». *Theory, Culture & Society* 28(6): 164-181.

- Dean, Jodi. 2005. «Communicative Capitalism: Circulation and the Foreclosure of Politics». *Cultural Politics* 1(1): 51-74.
- Deleuze, Gilles. 2020. «Υστερόγραφο για τις κοινωνίες του ελέγχου». Στο *Εισαγωγή στις Ψηφιακές Σπουδές*, 411-416. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ροπή.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Felix. 2017. *Καπιταλισμός και Σχιζοφρένεια: Χίλια Πλατώματα*. Αθήνα. Πλέθρον.
- Ernst, Wolfgang. 2012. *Digital Memory and the Archive*. Μινεάπολη: University of Minnesota Press.
- Fisher, Mark. 2009. *Capitalist Realism: Is There no Alternative?* Γουίντσεστερ & Ουάσιγκτον: Zero Books.
- Foucault, Michel. 1987. *Εξουσία, Γνώση και Ηθική*. Αθήνα: Ύψιλον.
- Galloway, R. Alexander. 2020. «Η αντι-γλώσσα των νέων μέσων». *Ουτοπία* 133: 17-26.
- Galloway, R. Alexander & Thacker, Eugene. 2007. *The Exploit: A Theory of Networks*. Μινεάπολη & Λονδίνο. University of Minnesota Press.
- Habermas, Jürgen. 1993. *Ο Φιλοσοφικός Λόγος της Νεωτερικότητας: Δώδεκα Παραδόσεις*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Haraway, Donna. 1988. «Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective.» *Feminist Studies* 14(3): 575-599.
- Haraway, Donna. 2015. «Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene: Making kin». *Environmental Humanities* 6: 159-165.
- Harsin, Jayson. 2015. «Regimes of posttruth, postpolitics, and attention economies.» *Communication, Culture & Critique* 8(2): 327-333.
- Hui, Yuk. 2017. «On the Unhappy Consciousness of Neoreactionaries». *E-Flux* 81. <https://www.e-flux.com/journal/81/125815/on-the-unhappy-consciousness-of-neoreactionaries/>
- Kittler, Friedrich. 2005. *Γραμμόφωνο, Κινηματογράφος, Γραφομηχανή*. Αθήνα: Εκδόσεις νήσος.
- Krasmann, Susanne. 2019. «Secrecy and the force of truth: countering post-truth regimes». *Cultural Studies* 33(4): 690-710.
- Leeker, Martina, Schipper, Imanuel & Beyes, Timon (eds.). 2017. *Performing the Digital: Performance Studies and Performances in Digital Cultures*. Χάγη: OAPEN.
- Lewis, Simon & Maslin, Mark. 2015. «Defining the Anthropocene». *Nature* 519: 171-180.
- Lovink, Geert. 2019. *Sad by Design: On Platform Nihilism*. Λονδίνο: Pluto Press.
- Lyon, David. 2002. *Surveillance as Social Sorting: Privacy, Risk, and Digital Discrimination*. Λονδίνο & Νέα Υόρκη: Routledge.
- Manovich, Lev. 2016. *Η Γλώσσα των Νέων Μέσων*. Αθήνα: Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών.
- Massumi Brian. 2002. *Parables of the Virtual: Movement, Affect, Sensation*. Ντάραμ & Λονδίνο: Duke University Press.
- Mathews, Andrew. 2020. «Anthropology and the Anthropocene: Criticisms, Experiments, and Collaborations». *Annual Review of Anthropology* 49(1): 67-82.
- Munster, Anna. 2013. *An Aesthesis of Networks: Conjunctive Experience in Art and Technology*. Μασαχουσέτη & Λονδίνο: The MIT Press.
- Parisi, Luciana. 2019. «Media Ontology and Transcendental Instrumentality». *Theory, Culture & Society* 36(6): 95-124.
- Rorty, Richard. 1991. *Essays on Heidegger and Others: Philosophical Papers, Vol. 2*. Κέιμπριτζ: Cambridge University Press.
- Seyfert, Robert & Roberge, Jonathan. 2016. *Algorithmic Cultures: Essays on Meaning, Performance and New Technologies*. Νέα Υόρκη: Routledge.
- Smith, Harrison & Burrows, Roger. «Software, sovereignty and the post-neoliberal politics of exit.» *Theory, Culture & Society*. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0263276421999439>
- Srnicek, Nick. 2016. *Platform Capitalism*. Λονδίνο: Polity.
- Taylor, T.L. 2006. *Play Between Worlds: Exploring Online Game Culture*. Μασαχουσέτη & Λονδίνο. The MIT Press.

- Terranova, Tiziana. 2000. «Free Labor: Producing Culture for the Digital Economy». *Social Text* 63 (18): 33–58.
- Terranova, Tiziana. 2014. «Red stack attack! Algorithms, capital and the automation of the common». *Euronomade*. <http://www.euronomade.info/?p=2268>.
- Tsing, Anna. 2015. *The Mushroom at the End of the World*. Πρίνστον: Princeton University Press.
- Warner, Michael. 2005. *Public and Counterpublics*. Νέα Υόρκη: Zone Books.
- Whitson, R. Jennifer. 2013. «Gaming the Quantified Self». *Surveillance & Society* 11(1/2): 163–176.
- Zuboff, Shoshana. 2019. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. Νέα Υόρκη: Public Affairs.

ΙΚότητα: Ενάντια σε μια Τυπική Μονάδα Ζωής¹

Sonali Gupta*, Hunter Bolin**

Περίληψη

Ο ιός υπάρχει στον μεθοριακό χώρο μεταξύ ζωής και μη ζωής. Μια μικρή ποσότητα γενετικού υλικού εσωκλειόμενη σε ένα τέλεια γεωμετρικό μοριακό περίβλημα, είναι με κάποιο τρόπο ικανή να αυτο-αναπαραχθεί, να χειριστεί το περιβάλλον της, να προσαρμοστεί και εξελιχθεί – όλα χαρακτηριστικά που θα θεωρούσαμε ενδεικτικά της ζωής. Και όμως, ένας ιός δεν αναπνέει. Είτε την αποκαλέσουμε πράνα, τσι είτε βασική βιοχημεία, η αναπνοή είναι απλώς μια μεταβολική διαδικασία για την μεταγωγή ενέργειας. Η μικρότερη οντότητα ικανή να αναπνεύσει είναι το κύτταρο – ίσως ο λόγος που το χαρακτηρίζουμε ως «θεμελιώδη μονάδα ζωής». Τα τελευταία λόγια των Έρικ Γκάρνερ και Τζωρτζ Φλόιντ, «Δε μπορώ να αναπνεύσω,» αντανakλούν την ιδιαίτερη εμπειρία του να είσαι μαύρος στην Αμερική. Όμως, οι ίδιες αυτές λέξεις αντηχούν και σα φαντασ(μα)τικός πόνος όταν μια παγκόσμια πανδημία αφαιρεί τις ζωές εκατομμυρίων, και ανεξέλεγκτες πυρκαγιές αποδεκατίζουν τα δάση – τους πνεύμονες της γης. Σε αυτή την πλανητική ασφυξία, εξετάζουμε αυτό που δεν αναπνέει αλλά παραμένει έμβιο – τον ιό.

Λέξεις κλειδιά: ικότητα, Covid-19, καραντίνα, κοινωνική μόλυνση, εξέγερση.

* Η Sonali Gupta είναι υποψήφια διδάκτωρ βιοφυσικής στο Πανεπιστήμιο του Ουισκόνσιν-Μάντισον.

** Ο Hunter Bolin είναι συγγραφέας και μεταφραστής. Γραπτά και μεταφράσεις του έχουν δημοσιευτεί, μεταξύ άλλων, στο *Mask Mag*, στο *Tripwire* και στο *The New Inquiry*.

SONALI GUPTA, HUNTER BOLIN

Virality: Against a Standard Unit of Life

Sonali Gupta*, **Hunter Bolin****

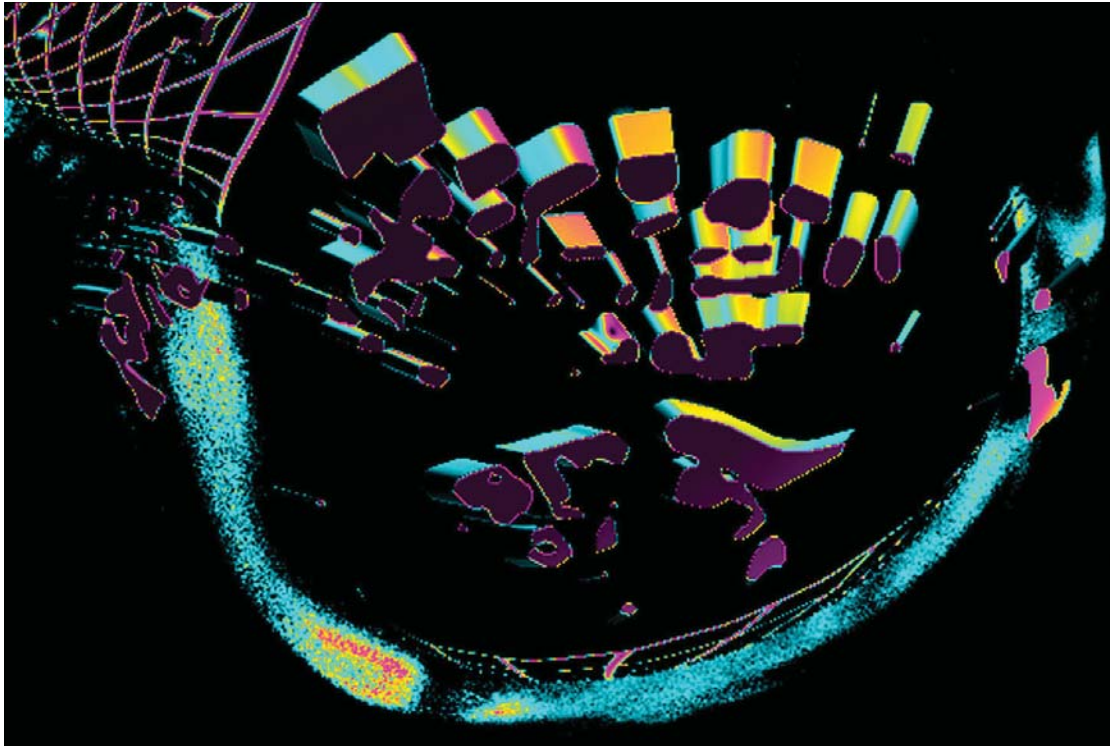
Abstract

The virus exists in the liminal space between life and nonlife. A small amount of genetic material contained within a perfectly geometric molecular envelope is somehow able to self-propagate, manipulate its environment, adapt, and evolve—all features we might find evocative of life. And yet, a virus does not breathe. Whether you call it prana, qi, or basic biochemistry, respiration is simply a metabolic process of energy transduction. The smallest entity capable of breath is the cell—perhaps why we designate it as the “fundamental unit of life.” The final utterances of Eric Garner and George Floyd, “I can’t breathe,” reflect the singular experience of blackness in America. Yet, these words also echo within us like a phantom pain as a global pandemic chokes the life out of millions and uncontrollable wildfires decimate forests—the lungs of the earth. In this planetary asphyxiation, we look to that which does not breathe but nevertheless remains animated—the virus.

Keywords: virality, Covid-19, lockdown, social contagion, uprisings.

* Sonali Gupta is a doctoral candidate in biophysics at the University of Wisconsin–Madison.

** Hunter Bolin is a writer and translator. Writings and translations can be found in *Mask Mag*, *Tripwire*, and *The New Inquiry*, among other places.

Ο κορωνοϊός πέρα από το καλό και το κακό

Οι ιοί δοκιμάζουν τη μοίρα της εξέλιξής μας από την πρώτη στιγμή που μπουσουλήσαμε σε αυτή τη γη, ως μονοκύτταροι οργανισμοί. Ο ιός εισάγει τα γονίδια του στα κύτταρα που μολύνει, προκαλώντας σύγχυση στη γενεαλογία κάθε οργανισμού που συναντά. Την ίδια στιγμή που διαρρηγνύει το σώμα προκειμένου να εξαπλωθεί, ταυτόχρονα το κωδικοποιεί προσφέροντάς του τα μέσα για την ανάπτυξη ανοσίας. Αυτός ο αέναος χορός είναι ο τρόπος με τον οποίο οι ιοί οδήγησαν την εξέλιξη κάθε είδους πάνω στη γη. Η πανδημία της Covid-19 είναι μια μοναδική πρόκληση για τη μορφή και τη λειτουργία της συνεχόμενης ύπαρξής μας σε αυτόν τον πλανήτη. Η Covid-19 έθεσε σε πολιορκία το ευρύτερο σώμα της παγκόσμιας αυτοκρατορίας, με την ίδια επιμονή με την οποία επιτέθηκε στους πνεύμονες, στις καρδιές και στο ανοσοποιητικό μας σύστημα. Οι αλυσίδες τροφοδοσίας – το κυκλοφορικό σύστημα του παγκόσμιου εμπορίου και του καπιταλισμού – συνε-χίζουν να παραπαίουν. Η απομόνωση, η παράνοια και η δίχως τέλος αναμονή που χαρακτηρίζουν την καραντίνα, αντανακλούν τη βαθιά μεταβολική κούραση, σε παγκόσμια κλίμακα.

Ενώπιον αυτής της απειλής, είναι άραγε δυνατό να κατανοήσουμε τον ιό πέρα από το καλό και το κακό, να τον κατανοήσουμε δηλαδή με ένα τρόπο που δεν θα επικροτεί τον ιό (όπως θα έκαναν οι ευγονικές ή οι μισανθρωπικές προσεγγίσεις),

αλλά ούτε θα οδηγεί στην παράλυση από τον φόβο και στην άκριτη αποδοχή των κρατικών μέτρων ελέγχου και λιτότητας με την ελπίδα ότι σύντομα θα επιστρέψουμε στην κανονικότητα; Η πρώτη προσέγγιση επιχειρεί να υπαγορεύσει τι είναι αυτό που θα ζήσει, ενώ η δεύτερη αποτυπώνει μια προβληματική αποκήρυξη του θανάτου. Ιδωμένες μαζί, αυτές οι δύο αντίθετες προσεγγίσεις παράγουν αποτελεσματικά τη λογική της βιοπολιτικής διακυβέρνησης – δώσε ζωή και άφησε να πεθάνουν.² Υποχρεωνόμαστε να ζούμε συμμορφωνόμενοι/ες με πολιτικές υγείας, στις οποίες τα στρατιωτικά επιβεβλημένα lockdown και οι απαγορεύσεις κυκλοφορίας, οι απειλές για υποχρεωτικό εμβολιασμό, η κρατική απαγόρευση των κοινωνικών συναθροίσεων, καθώς και τα μέτρα παραβίασης της ιδιωτικότητας, όπως η ιχνηλάτηση των επαφών και ο εντοπισμός της τοποθεσίας, δικαιολογούνται επειδή θεωρείται ότι προάγουν την ευζωία ενός τμήματος του πληθυσμού.

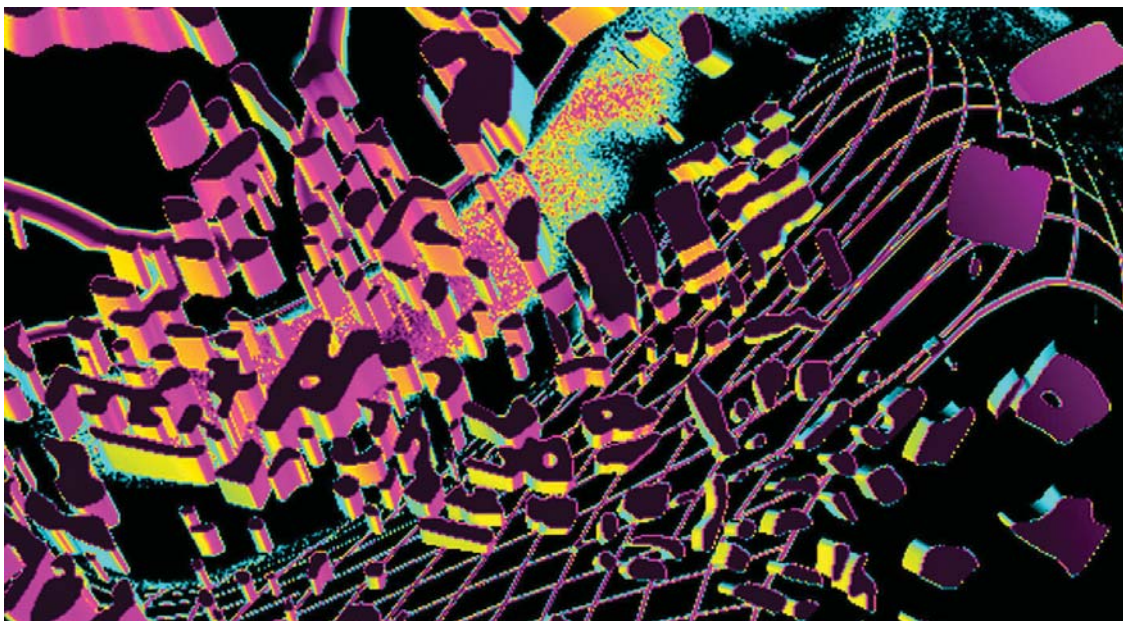
Αυτή η ταχεία εξάπλωση του κρατικού ελέγχου σε μεγάλη έκταση της βιοπολιτικής σφαίρας, αντιμετωπίζεται μόνο από φανατικούς που αρνούνται την Covid-19, αναπτύσσουν θεωρίες συνωμοσίας, επιχειρηματολογούν κατά της χρήσης μάσκας και προτείνουν μέτρα που στην ουσία τους είναι μέτρα ευγονικής, εφόσον απλώς αφήνουν τους ανθρώπους να πεθάνουν. Αναζητούμε μια μορφή ύπαρξης που θα βρίσκεται εκτός του πλαισίου της βιοπολιτικής, που θα μπορεί να αναμετρηθεί με το γεγονός της ύπαρξης του ιού για να αναδείξει νέες μορφές ζωής ακόμα και εν μέσω της έκτης μαζικής εξαφάνισης.

Καραντίνα σε ένα πλοίο που βυθίζεται

Οι θάνατοι λόγω του ιού θεωρούνται αποδεκτές απώλειες όσο η κρίση δεν απειλεί τις σχέσεις του παγκόσμιου κεφαλαίου. Διεθνώς συντονισμένες κρατικές αντιδράσεις δεν υπήρξαν για τις περιπτώσεις των ιών που προκαλούν τον δάγκειο ή τον κίτρινο πυρετό, αν και αυτοί εξακολουθούν να προκαλούν μαζικούς θανάτους στη Λατινική Αμερική, τη Νοτιοανατολική Ασία και την Αφρική.³ Αντίθετα, η πανδημία της Covid-19 έχει εξαπλωθεί στην Κίνα, τις ΗΠΑ και τη Δυτική Ευρώπη, στα μέρη δηλαδή που αποτελούν τον πυρήνα της παγκόσμιας καπιταλιστικής αυτοκρατορίας. Αν δεχτούμε ότι η πανδημία της Covid-19 προκλήθηκε πράγματι από ένα συμβάν διαρροής (spillover) που οφείλεται στον κατακερματισμό του φυσικού περιβάλλοντος εξαιτίας της ακατάπαυστης καπιταλιστικής ανάπτυξης,⁴ τότε μπορούμε να πούμε ότι οι κρατικά εκπορευόμενες απαντήσεις στην πανδημία διατηρούν αντί να αλλάζουν τις συνθήκες που μας έφεραν σε αυτήν την κατάσταση.

Από αυτήν την άποψη, οι νέες μέθοδοι βιοπολιτικού ελέγχου δεν αντιμετωπίζουν τις αιτίες του ιού· διατηρούν τα είδη σε μια κατάσταση αποσύνθεσης. Ο ιός ελλοχεύει και πολλαπλασιάζεται στα εργοστάσια παραγωγής κρεάτων, στις κυψέλες εργασίας και στις φυλακές – μέρη που ήδη τρέφονταν από την αποτρόπαιη αναλωσιμότητα της ζωής. Η απώλεια της ζωής λόγω της Covid-19 δεν είναι επομένως ένα bug του συστήματος, αλλά ένα σχεδιαστικό χαρακτηριστικό του. Καθώς η Covid-19 αποκαλύπτει τον μολυσμένο πυρήνα μιας αυτοκρατορίας ικανής να αναπαράγει μόνο την ασθένεια, η εκτεταμένη αναδιοργάνωση της ζωής σε παγκόσμια κλίμακα γίνεται απόλυτα επιτακτική. Το ζήτημα της επανάστασης είναι τώρα θέμα εξέλιξης.

Τι μπορούμε να συμπεράνουμε από το γεγονός ότι η παρούσα πανδημία έφτασε εν μέσω ενός πρωτοφανούς κύματος εξεγέρσεων σε όλο τον κόσμο;⁵ Θα μπορούσαμε να δούμε τον ιό και τις εξεγέρσεις ως δύο εκφράσεις μιας ενιαίας κίνησης που προσβλέπει στην αποδέσμευση από την παγκόσμια αυτοκρατορία του κεφαλαίου και της οικονομικής διακυβέρνησης; Κάνουμε αυτή τη σύγκριση όχι για χάρη της αναλογίας, αλλά μάλλον σε μια προσπάθεια να προσπελάσουμε, όπως γράφει ο Ίντρις Ρόμπινσον (Idris Robinson), «μια κρυφή επαναστατική γνώση που μπορεί να αποκαλυφθεί σε σχέση με την καινοφανή πανδημία του κορωνοϊού, η οποία μπορεί επίσης να αξιοποιηθεί και να αποτελέσει ένα όπλο κατά της εδραιωμένης εξουσίας».⁶ Δεν είναι τυχαίο το γεγονός πως τα βιοπολιτικά μέτρα ελέγχου δεν έχουν καταφέρει να αντιμετωπίσουν ικανοποιητικά τη συλλογική μας κατάσταση, η οποία συνεχίζει να ταλαντεύεται μεταξύ του επόμενου κύματος της πανδημίας και του επόμενου κύματος εξεγέρσεων. Ωστόσο, βλέπουμε

τα παραπάνω ως ένα ενοποιημένο φαινόμενο που λειτουργεί σύμφωνα με την δική του λογική και δημιουργεί τη δική του χρονικότητα. Οι μηχανισμοί της ικότητας μας παρέχουν τρόπους σκέψης και κίνησης για την δημιουργία νέων οριζόντων, ενόψει μιας αδιέξοδης κατάστασης σε έναν όλο και λιγότερο κατοικήσιμο πλανήτη.

Ζωή πέρα από την άλγεβρα της επιβίωσης

*Ίσως ο Θεός είναι ένας ιός που ζει εντός μας.
Heiner Müller*

Σε ένα εξαιρετικό δοκίμιο για τις πολιτικές της ζωής, ο Ντέιβιντ Κέιλι (David Cayley) γράφει ότι «τα μέτρα που υπαγορεύτηκαν από “τη μεγαλύτερη υγειονομική κρίση στην ιστορία μας” έχουν συνδεθεί με μια αξιολογική έκπτωση των αστικών ελευθεριών ... αποσκοπώντας στην προστασία της ζωής και, στην ίδια λογική, στην αποφυγή του θανάτου.»⁷ Το πεδίο της διακυβέρνησης καθιστά τη ζωή καθαυτή το κατεξοχήν αντικείμενό του, σε μια προσπάθεια να την εξαναγκάσει να προσαρμοστεί – και, κυρίως, να την εμποδίσει να μετασχηματιστεί κόντρα – στην εξελικτική πίεση που ασκείται στο είδος. Αν ισχύει αυτό, θα μπορούσε μια πολιτική της ζωής να μας βοηθήσει να πολεμήσουμε τη διακυβέρνηση της ζωής; Πως εισάγουμε την ασυμμετρία σε αυτή την αντιπαράθεση; Μόνο ό,τι βρίσκεται πέραν της ζωής ή στα διάκενά της μπορεί να πετύχει κάτι τέτοιο. Ο ιός, αντί να κατευθύνει τις πολιτικές μας φαντασιώσεις παραμένοντας προσκολλημένος στις εγγενείς κατηγορίες της ζωής, της φύσης και της ιστορίας, μας εμβολιάζει με μια γνώση ξένη, η οποία καθιστά εκ νέου επίκαιρο το θεολογικό ερώτημα αναφορικά με το τι βρίσκεται πέρα από αυτά τα δεδομένα.

Ο ιός βρίσκεται στον μεθοριακό (liminal) χώρο ανάμεσα σε ζωή και μη ζωή. Μια μικρή ποσότητα γενετικού υλικού η οποία εσωκλείεται σε έναν γεωμετρικώς τέλει μοριακό φάκελο, είναι με κάποιον τρόπο ικανή να αυτοαναπαράγεται, να χειραγωγεί το περιβάλλον της, να προσαρμόζεται, να εξελίσσεται – χαρακτηριστικά που μπορεί να μας φανεί πως παραπέμπουν στη ζωή. Κι όμως, ο ιός δεν αναπνέει. Είτε την αποκαλέσουμε πράνα, είτε τσι, είτε βασική βιοχημεία, η αναπνοή αποτελεί απλώς μια μεταβολική διαδικασία ενεργειακής μεταγωγής. Η μικρότερη οντότητα ικανή να αναπνεύσει είναι το κύτταρο – ίσως γι’ αυτό το ορίζουμε ως τη «θεμελιώδη μονάδα της ζωής». Τα τελευταία λόγια των Έρικ Γκάρνερ

(Eric Garner) και Τζωρτζ Φλόιντ (George Floyd), «Δε μπορώ να αναπνεύσω», αντικατοπτρίζουν τη ιδιαίτερη εμπειρία της μαυρότητας στην Αμερική. Επιπλέον, αυτές οι λέξεις αντηχούν μέσα μας ως ένας πόνος-φάντασμα, την ώρα που μία παγκόσμια πανδημία στραγγαλίζει τις ζωές εκατομμυρίων ανθρώπων και πυρκαγιές εκτός ελέγχου αποδεκατίζουν τα δάση – τους πνεύμονες της Γης. Σε αυτές τις συνθήκες πλανητικής ασφυξίας, στρέφουμε τις προσδοκίες μας σε κάτι που, χωρίς να αναπνέει, εξακολουθεί και έχει πνοή – τον ιό.

Μηχανική Διαφυγής

A. Η Νέα Επιστήμη της Πληροφορίας (Information Episteme)

Από τα επιδημιολογικά μοντέλα μέχρι τα επικοινωνιακά δίκτυα, τα συστήματα διακυβέρνησης επιδιώκουν να χαρτογραφήσουν τις πηγές πληροφοριών, συγκροτώντας ένα είδος γενεαλογίας, προκειμένου να περιορίσουν και να κατευθύνουν τη ροή της πληροφορίας. Αντιθέτως, μία ιική μορφή διάδοσης της πληροφορίας είναι θεμελιωδώς μη περιορίσιμη και αντιγενεαλογική.

Η πηγή μιας εξέγερσης είναι συνήθως τόσο άγνωστη και παροδική όσο ένας βήχας. Δεδομένου ότι δεν υπάρχει κάποια κεντρική λογική που να καθορίζει την εξάπλωσή του, ο ιός απλώς πολλαπλασιάζεται σε όποιο μέρος βρεθεί και με κάθε διαθέσιμο μέσο, όπως συμβαίνει και με μια πυρκαγιά. Ο ιός δεν ενδιαφέρεται (βεβαίως) αν ο ξενιστής ζει σε μια φυλακή ή στον Λευκό Οίκο διαπερνώντας οριζόντια τάξεις και δομές που έχουν παραχθεί από την οικονομία και συντηρούνται από το κράτος. Υπάρχοντες τόποι συναντήσεων – ο χώρος δουλειάς, η εκκλησία, το κέντρο διασκέδασης, τα δικαστήρια κ.λπ. – τίθενται σε αναστολή στο βαθμό που οι μεταξύ μας σχέσεις καταλήγουν να καθορίζονται κατά κύριο λόγο από τη σχέση μας με τον ιό. Ως άμεση αντίδραση στην πανδημία, δίκτυα αλληλοβοήθειας και υπεράσπισης της κατοικίας ξεπήδησαν σε όλη την έκταση των Ηνωμένων Πολιτειών, καθώς οι πολίτες διαισθάνθηκαν την αδυναμία του κράτους να περιορίσει την κρίση. Αυτή η τεράστια αναδιάρθρωση υποδομών και επικοινωνιακών δικτύων συγκροτεί ένα διαφορετικό πεδίο συνδεσιμότητας (plane of connectivity) – ένα πλούσιο μέσο πολιτικής επιμόλυνσης.

Με βιολογικούς όρους, η ιική μετάδοση της πληροφορίας πραγματοποιείται μέσω της οριζόντιας μεταφοράς γονιδίων. Ο ιός, δηλαδή, μεταφέρει τα γονίδια κάποιου από τους ξενιστές του σε κάποιον άλλον, κι αυτό έχει ως αποτέλεσμα να υπάρχουν κοινά γονίδια μεταξύ ειδών, τάξεων, δομών ακόμα και βασιλείων.⁸ Επο-

μένως, εάν τα είδη εξατομικεύονται βάσει της γενετικής τους ταυτότητας, εάν το DNA είναι το barcode του βιολογικού υποκειμένου, τότε μπορούμε να θεωρήσουμε τον ιό ως έναν φυσικό μηχανισμό απο-υποκειμενικοποίησης. Οι ιοί συγχρονίζουν τα οικοσυστήματα προάγοντας τη συν-εξέλιξη μέσω της διασύνδεσης της γενετικής τροχιάς όλων των μορφών ζωής που συναντούν στο πέρασμά τους. Ο ιός είναι ένας ξένος στη δενδροειδή δομή που αποδίδεται στη ζωή μέσω της γενεαλογικής κατηγοριοποίησης. Σε αντίθεση με αυτή τη δομή, ο ιός δρα ως ένα στοιχείο διασύνδεσης, το οποίο ακυρώνει το δένδρο της ζωής, συναντώντας κάθε επιμέρους σώμα ως εάν αυτό να υπήρχε στο δικό του επίπεδο ανεξάρτητα από τον επικαθορισμό του γένους ή του βασιλείου.

Σήμερα βλέπουμε αυτήν ακριβώς τη μορφή της ικότητας να αρχίζει να αναιρεί υπάρχουσες πολιτικές γενεαλογίες. Αν οι επαναστατικές διαδικασίες του 20ού αιώνα καθοδηγούνταν από συγκεκριμένες συγκροτημένες ομάδες – το κόμμα, τα συνδικάτα, τις τάξεις – στις σημερινές εξεγέρσεις αυτές οι δυνάμεις αντικαθίστανται από τα μιμίδια (memes), τα Infographics και από τις ιστορίες του Instagram. Οι ροές της πληροφορίας διαπερνούν τους κυβερνητικούς περιορισμούς και επιτρέπουν σε ακηδεμόνευτες ομάδες να συντονίσουν τη δράση μεταξύ ανθρώπων τελείως ξένων μεταξύ τους. Οι εξεγέρσεις γίνονται το μοναδικό στοιχείο σύνδεσης ενός ολόένα και περισσότερο κατακερματισμένου κοινωνικού (socius), θέτοντας υπό αμφισβήτηση ήδη κωδικοποιημένες συμμαχίες και ταυτότητες και χωρίς ποτέ να φτάνουν στη συγκρότηση ενός συντακτικού σώματος ή ενός συνεκτικού επαναστατικού υποκειμένου. Η ικότητα αντιπροσωπεύει μιας μορφή μόλυνσης που αποσταθεροποιεί τον τρόπο με τον οποίο οι συγκροτημένες ομάδες αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, συσκοτίζοντας τη θέση τους εντός της κατεστημένης τάξης, και αυτό προετοιμάζει το έδαφος για την ανάδυση των αποσυντακτικών δυνάμεων.⁹

B. Σιωπηλές αναδιατάξεις και μνήμη: Η λυσιγονική φάση

Ο ιός περιέχει έναν βιολογικό διακόπτη μεταξύ δύο τρόπων ικής αναπαραγωγής, της λυσιγονικής και της λυτικής, οι οποίες αντιστοιχούν σε δυο διακριτές χρονικότητες και λειτουργίες. Η λυσιγονική φάση συνιστά μια μακρά, αργή, αόρατη ανασύνταξη, ενώ η λυτική φάση χαρακτηρίζεται από την ταχύτητα και το σαμποτάζ. Στη λυσιγονική φάση, τα ιικά γονίδια ενσωματώνονται στο γονιδίωμα του ξενιστή και αναπαράγονται μέσω της κανονικής αναπαραγωγής των κυττάρων-ξενιστών. Όταν ο διακόπτης γυρίζει από τη λυσιγονική στη λυτική φάση, το κύτταρο-ξενιστής μετατρέπεται σε ένα βιολογικό εργοστάσιο για την παραγωγή ιών με εκθετικό ρυθμό. Μόνο σε αυτό το σημείο ο ξενιστής γίνεται συμπτωματικός: ο ιός κα-

θιστά τον εαυτό του ορατό μόνο όταν η λανθάνουσα μόλυνση επεκταθεί πέρα από ένα κρίσιμο σημείο.

Όπως ένας ιός εισάγει τα γονίδια του για να μεταμορφώσει το γονιδίωμα του ξενιστή, αλλάζοντας το σώμα ακόμη και όταν αυτό συνεχίζει τις φυσιολογικές του λειτουργίες, έτσι και μια διαδικασία συγκαλυμμένης ανασύνταξης (ή αποσύνταξης) προηγείται της κοινωνικής ρήξης. Εάν η Covid-19 έχει μια λυσιγονική φάση από δύο ως δεκατέσσερις ημέρες, η εξέγερση για τον Τζωρτζ Φλόιντ είχε μια λυσιγονική φάση σε χρονική κλίμακα ετών. Η λυσιγονική φάση θα μπορούσε να ιδωθεί ως μια περίοδος «κοινωνικής ειρήνης», στο βαθμό που είναι ασυμπτωματική χωρίς ορατά σημάδια αναταραχής. Αυτές οι περίοδοι αποτελούν ευκαιρία για μια διαδικασία επώασης, κατά την οποία αντάρτες του πραγματικού έχουν χρόνο να μολύνουν το κοινωνικό σώμα με κωδικοποιημένα σύνολα οδηγιών και πλαισίων, έτσι ώστε όταν ξεσπά η (πάντα απρόβλεπτη) λυτική φάση, να έχουμε πρότυπα να αναφερόμαστε όσο οι φυσικοί νόμοι που συνέχουν τον κόσμο μας καταρρέουν. Το 2019, όσο οι εξεγέρσεις εξαπλώνονταν σε κάθε γωνιά του πλανήτη, όλες γνωρίζαμε ότι αυτό το κύμα θα έσκαγε αργά ή γρήγορα στις ακτές των Ηνωμένων Πολιτειών. Παρατηρούσαμε τους ξεσηκωμούς και μελετούσαμε τα εργαλεία και τις τακτικές που μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για τον συντονισμό της αναταραχής. Αυτή η γνώση ενεργοποιήθηκε καθώς λείζερ, ομπρέλες και τεχνικές για την αντιμετώπιση των δακρυγόνων εισήχθησαν [από τους τόπους των εξεγέρσεων] και μεταδόθηκαν από νύχτα σε νύχτα σε πολλές πόλεις των Ηνωμένων Πολιτειών. Όταν φούντωσε η εξέγερση για τον Τζωρτζ Φλόιντ, στις 26 Μαΐου 2020, οι ομάδες που σχηματίστηκαν στο Telegram κατά την αρχική φάση της πανδημίας για να συντονίσουν τις στάσεις καταβολής ενοικίων μεταμορφώθηκαν σε ομάδες που παρείχαν βοήθεια στα πλήθη των εξεγερμένων να ξεφύγουν από την αστυνομία με πληροφορίες που συγκέντρωναν σε πραγματικό χρόνο από τα σκάνερ της αστυνομίας. Το να μεταμορφώσουμε μια περίοδο κοινωνικής ειρήνης σε λυσιγονική φάση σημαίνει να βρούμε τρόπους να αποδιάρθρωσουμε τις υπάρχουσες λειτουργίες των συγκροτημένων μορφών και υποκειμενικοτήτων και να τις μετατρέψουμε σε φορείς απόδρασης.

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι οι ιοί δεν προκαλούν απαραίτητα ρήξη για να επηρεάσουν την λειτουργικότητα του κυττάρου-ξενιστή. Πράγματι, το 8% του DNA μας συντίθεται από υπολείμματα αρχαίων ιών.¹⁰ Αυτές οι ιογενείς γενετικές ακολουθίες αρχικά θεωρήθηκε ότι συνιστούν «περιττό DNA» δεδομένου ότι η έκφρασή τους ήταν σιωπηρή ή θορυβώδης εν συγκρίσει προς τα γονίδια τα οποία αντιστοιχούσαν σε μια σαφή λειτουργία εντός του κυττάρου. Τώρα γνωρίζουμε ότι αυτά τα ιικά στοιχεία στο DNA μας ρυθμίζουν τα φυσικά μας γονίδια και είναι

κεντρικής σημασίας για βασικές λειτουργίες όπως η εγκυμοσύνη και η ανοσία.¹¹ Έτσι, όταν η παραμονή του ιού σε λανθάνουσα κατάσταση έχει μεγάλη διάρκεια, μετασχηματίζεται σε σωματοποιημένη μνήμη. Τον περασμένο χρόνο, ένας καθηγητής φιλοσοφίας θρηνούσε επειδή κανένας από τους/ις πρωτοετείς φοιτητές/τριές του δε θυμόταν το κίνημα Occupy. Χωρίς γνώση αυτής της ιστορίας, υποστήριξε, δεν θα ήταν δυνατόν να διαμορφωθεί κανένας ορίζοντας πραγματικής χειραφέτησης. Έναν χρόνο αργότερα, βρίσκουμε εφήβους και απόφοιτους/ες της μέσης εκπαίδευσης να συμμετέχουν σε μερικές από τις πιο γενναίες και καινοτόμες δράσεις στους δρόμους. Δεν είναι ανάγκη να θυμόμαστε το Occupy για να γνωρίζουμε πώς να ενεργήσουμε την κατάλληλη στιγμή. Ένα τέτοιο νήμα σωματοποιημένης μνήμης ίσως δείχνει σιωπηρό, εντούτοις θα εκφραστεί στον δικό του χρονικό ορίζοντα. Στρεφόμαστε στις πολιτικές γενεαλογίες για την ιστορία μας, ενώ στην πραγματικότητα η ιστορία διαμορφώνεται από εκείνα ακριβώς τα στοιχεία που αλλοιώνουν τις υπάρχουσες γενεαλογίες.

Γ. Δολιοφθορά και ταχύτητα: Η λυτική φάση

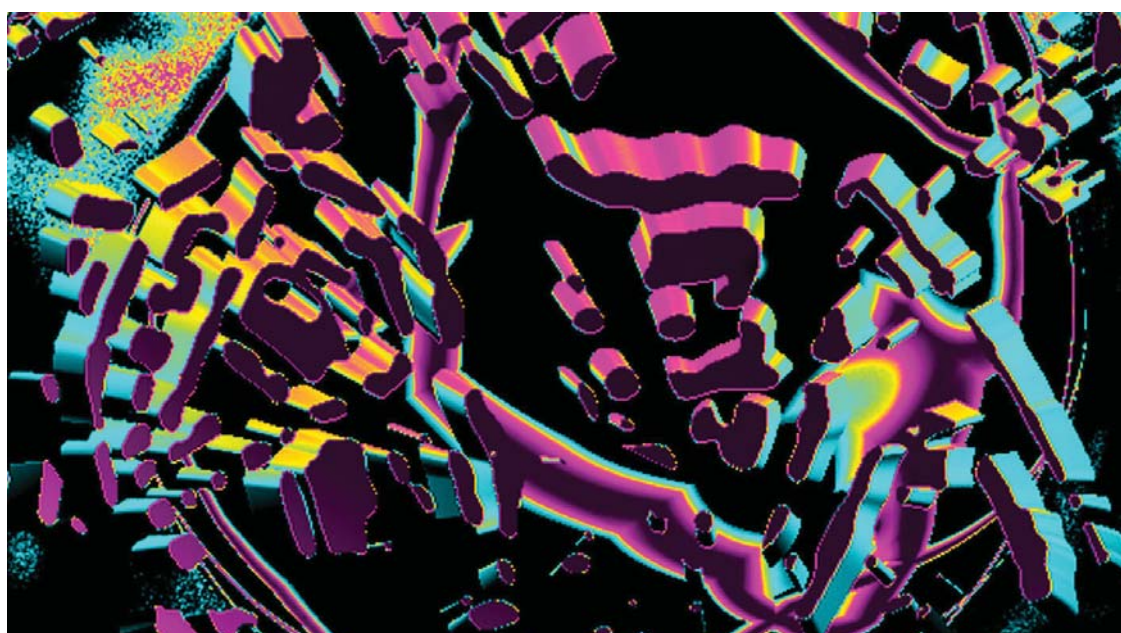
Στην ταχεία μετάβαση από τη λυσιγονική στη λυτική φάση, τα ιικά γονίδια αρχίζουν να τροποποιούν συστηματικά τον μηχανισμό του κυττάρου προκειμένου να παράγουν με εκθετική ταχύτητα νέους ιούς, οι οποίοι ξεχύνονται από το προσβεβλημένο κύτταρο. Όταν το κοινωνικό σώμα προσβάλλεται, αρχίζουν να αναπαράγονται τακτικές, μορφές και ιδέες. Βλέπουμε το σώμα του πολιτισμού να καθίσταται μέσο μίμησης, ακριβώς όπως το κύτταρο καθίσταται ένας τόπος καθαρής μετάδοσης. Ο στόχος δεν είναι πλέον να μπλοκαριστούν οι ροές του κεφαλαίου· αντίθετα, το κεφάλαιο περιορίζεται ως φυσική συνέπεια του απρόσκοπτου πολλαπλασιασμού των ροών της επιθυμίας. Όπως είπε ο Φανόν (Fanon): «θα επιχειρήσω να ολοκληρώσω την αποσύνθεση (lysis) αυτού του άρρωστου σώματος.»¹²

Οι ιοί είναι οι ταχύτερα εξελισσόμενοι οργανισμοί στον πλανήτη. Η εξελικτική τους ταχύτητα μπορεί να αποδοθεί στον εκθετικό πολλαπλασιασμό τους – όσο περισσότερα είναι τα αντίγραφα μιας μεμονωμένης οντότητας, τόσο πιο πιθανό είναι ότι θα παρουσιάσει προσαρμοστικές μεταλλάξεις. Κάθε μετάλλαξη αυξάνει την πιθανότητα διαφυγής και καθιστά δύσκολο τον έλεγχο της εξάπλωσης του ιού. Για παράδειγμα, η γρίπη εξελίσσεται με τέτοια ταχύτητα, ώστε κάποιες χρονιές τα εμβόλια είναι μόνο κατά 10% αποτελεσματικά.¹³ Αυτό που έχει ενδιαφέρον εδώ είναι η ιδέα ότι οι πλεοναστικότητες (redundancies) μέσα σε συστήματα δημιουργούν νέους φορείς απόδρασης. Ο αρχηγός της Αστυνομίας του Λος Άντζελες δήλωσε πρόσφατα ότι είναι ευκολότερος ο έλεγχος μιας ομάδας δέκα χιλιάδων παρά δέκα ομάδων των χιλίων ανθρώπων.¹⁴ Καθεμιά από αυτές τις πλεοναστικότητες

διατηρεί την ικανότητα να διαφοροποιηθεί ώστε να αποτελέσει μια νέα απειλή, με αποτέλεσμα να διασπώνται οι δυνάμεις που χρησιμοποιεί το σύστημα για να ελέγξει τη μετάδοση της μόλυνσης.

Η δυναμική αυτή ήταν εμφανής στην εξέγερση για τον Τζωρτζ Φλόιντ, όπου η μετάδοση της κοινωνικής μόλυνσης σε εθνικό επίπεδο κατέστησε αδύνατη μια συντονισμένη ομοσπονδιακή αντίδραση. Στη Μινεάπολη, η ιστορία λέει ότι οι διαδηλωτές/τριες συχνά προειδοποιούνταν από κάποιον μέσα από το πλήθος, συνήθως μετά από ένα εκρηκτικό συμβάν, ότι η Εθνική Φρουρά ήταν μονάχα δέκα λεπτά μακριά! Αυτή η κούφια προειδοποίηση επαναλήφθηκε τόσες πολλές φορές που έγινε μόνιμο αστείο. Στην πραγματικότητα, η Εθνική Φρουρά έφτανε στην τοποθεσία της εξέγερσης αφού αυτή είχε καταλαγιάσει και είχε αρχίσει να φουντώνει σε μια άλλη πόλη, αφήνοντας στη Φρουρά το συμμάζεμα και διάφορες διεκπεραιωτικές εργασίες που έπρεπε να γίνουν για να ελεγχθεί το χάος. Η ταχύτητα μετάδοσης της αποσύνθεσης (lysis) σε εθνική κλίμακα αντανακλούσε το γεγονός ότι το πλήθος ήταν σε θέση «να παρατηρεί, να προσανατολίζεται, να αποφασίζει και να δρα»¹⁵ πριν από την κρατική μηχανή, τις εταιρείες, τις αριστερές οργανώσεις και τις ΜΚΟ, αφήνοντας τις τελευταίες να διεξάγουν αυτοψίες των διαλυμένων σωμάτων τους – των απανθρακωμένων υπολειμμάτων αστυνομικών τμημάτων ή των σπασμένων και λεηλατημένων καταστημάτων.

Η εναλλαγή μεταξύ λυσιγονικής και λυτικής φάσης δεν είναι ντετερμινιστική, αλλά πιθανοτική. Τα ιικά γονίδια σχηματίζουν σύνθετες συναρμογές (assemblages) εντός του βιολογικού πλαισίου του ξενιστή με τρόπο που τα διάφορα περι-

βαλλοντικά ερεθίσματα, οι παροδικές διαταραχές των συστημάτων και ο διαρκής θόρυβος των ζωντανών οργανισμών ενισχύουν την πιθανότητα περάσματος του ορίου της λυτικής φάσης.¹⁶ Παρομοίως, δεν υπάρχει αλγόριθμος που να υποδεικνύει τις συγκεκριμένες συνθήκες που μπορούν να οδηγήσουν σε κοινωνική ρήξη· δεν υπάρχει κοινωνικά κατασκευασμένη εξέγερση. Οι προβλέψεις και οι γνωματεύσεις των ειδικών γύρω από πιθανές αντιδράσεις σε ένα εκλογικό αποτέλεσμα ή σε μια αθωτική ετυμηγορία για έναν δολοφόνο αστυνομικό συνεχώς πέφτουν έξω, επειδή η ταχεία μετάβαση στη ρήξη εξαρτάται μόνο από τον συνδυασμό των εσωτερικών στοχαστικών παραγόντων (stochasticities). Ο εγγενώς στατιστικός χαρακτήρας αυτής της διαδικασίας αλλαγής φάσης είναι ένα αναγκαίο χαρακτηριστικό της απόδρασης· αν η διαδικασία ήταν ντετερμινιστική, θα μπορούσε να αποτραπεί. Η απόδραση επιτυγχάνεται μόνο στο βαθμό που μπορεί να αιφνιδιάσει τον εαυτό της.

Στο τέλος ήταν η αρχή

Η έλευση της πανδημίας του κορωνοϊού έχει παγιώσει την αποσταθεροποίηση των κατηγοριών που στηρίζουν τη δυτική πολιτική τάξη και η σύγχυση που χαρακτηρίζει τις κρατικές και τις λαϊκές αντιδράσεις αποτυπώνει αυτήν ακριβώς την αποσταθεροποίηση: οι δεξιοί παρουσιάζονται ως υπερασπιστές της ελευθερίας καθώς διαμαρτύρονται κατά των lockdown, ενώ η αριστερά υπερασπίζεται κανόνες και κανονισμούς και αντιπαρατίθεται στη δεξιά. Αν και οι πολιτικοί πόλοι φαίνεται να έχουν προς στιγμήν αντιστραφεί, δεν αποτελεί έκπληξη ότι κανένας πόλος και καμία καθιερωμένη πολιτική δύναμη δεν έχει παραγάγει μία απάντηση που να αντιμετωπίζει τη ρίζα της κοινωνικής μας ασθένειας. Μόνο το παγκόσμιο κύμα εξεγέρσεων δείχνει προς έναν ορίζοντα, ασαφή ακόμα, πέρα από τις νέες μορφές οικονομικού ελέγχου που κρατούν όμηρο όλη τη ζωή στη Γη. Ενώ αυτές οι εξεγέρσεις φαίνεται να καταπατούν τις πολιτικές κατηγορίες του εικοστού αιώνα, η απουσία (ή, ίσως, η απαξίωση) του κόμματος, της τάξης και του προγράμματος τις υποβάλλει επίσης σε μια σύγχυση παρόμοια με αυτή που μαστίζει τα καθιερωμένα κόμματα. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να αποσαφηνίσουμε νέα σχήματα σκέψης για την εποχή μας. Μόνο μαθαίνοντας τη γλώσσα του ιού – την αναίρεση των πολιτικών γενεαλογιών, τη λανθάνουσα αναδιάρθρωση του κοινωνικού σώματος και την αρχαία ταχύτητα με την οποία κινείται – μπορούμε να αρχίσουμε να αισθανόμαστε τα νέα αυτά σχήματα.

Οι ιοί είναι οι *undercommons*¹⁷ του βιολογικού κόσμου. Χωρίς ανιχνεύσιμη προέλευση, ο ιός είναι μια προϊστορική οντότητα, αλλά ταυτόχρονα βρίσκεται στην πρώτη γραμμή της εξέλιξης. Πάντα φυγάζ, ο ιός ποτέ δεν «ανήκει» στον οργανισμό στον οποίο κατοικεί – ένας ξένος στο σώμα στην καλύτερη περίπτωση, μια μόλυνση στην χειρότερη. Ο ιός είναι θεμελιωδώς ακάθαρτος. Έχει αγγιχτεί από τα πάντα και όμως συνεχίζει με αδιόρθωτη επιμονή να αναζητά την επαφή. Ποτέ στατικός, ο ιός ταλαντεύεται ανάμεσα στην αχανή χρονικότητα της μνήμης και την υπερταχεία χρονική κλίμακα της μικροβιακής αναπαραγωγής. Συχνά παραμένει σιωπηλός αλλά, όπως ο είπε Φρεντ Μότεν (Fred Moten) για ορισμένες μουσικές στιγμές, «αυτό που περνάμε για σιωπή, ξαφνικά μετουσιώνεται».¹⁸ Για πάντα ατελές, διαρκώς επανεγγράψιμο, το ικό γονιδίωμα διαφθείρει την ίδια τη γλώσσα της ζωής – ένας ηλεκτροφόρος αγωγός μεταξύ αυτού που ήταν και αυτού που θα μπορούσε να γίνει. Ένα εκθαμβωτικό ρεπερτόριο γεωμετριών, ο ιός παίρνει αμέτρητες μορφές, αλλά δεν μπορεί να ονομαστεί μορφή ζωής. Πάντα κατώτερος από τη θεμελιώδη μονάδα της ζωής, ο ιός υπάρχει στο μεθοριακό σημείο μεταξύ ζωής και μη ζωής, τίποτα αλλά όχι απών, αιματοβαμμένος και, ακριβώς γι' αυτό, ικανός να δώσει ζωή.

Σημειώσεις

1. Δημοσιεύτηκε στο *e-flux journal* # 115, τον Ιανουάριο του 2021. Μετάφραση: Βασίλης Αργυρίου, Γιάννης Νίνος, Γιώργος Σακκάς, Ελένη Τσατσαρώνη, Χρήστος Καλπακίδης, Χρήστος Κρυστάλλης, Φιλίω Κ. Χατζημπεκιάρη, Ευαγγελία Χορδάκη. Επιμέλεια: Μανώλης Πατηνιώτης.

2. Σ.τ.Ε.: Αναφορά στον κλασικό ορισμό της βιοπολιτικής από τις διαλέξεις του Michel Foucault στο Collège de France:

«Μια από τις πιο θεμελιακές τροποποιήσεις του πολιτικού δικαίου κατά τον 19ο αιώνα συνίστατο στη συμπλήρωση, αν όχι στην υποκατάσταση, του παλαιού αυτού δικαίου της κυριαρχίας – του δικαιώματος του ηγεμόνα να οδηγεί κάποιον στο θάνατο ή να του επιτρέπει να ζήσει – με ένα νέο δίκαιο, που δεν πρόκειται να απαλείψει το πρώτο, αλλά θα παρεισφρήσει εντός του, θα το διαπεράσει, θα το τροποποιήσει και θα είναι ένα δίκαιο, ή μάλλον μια εξουσία ακριβώς αντίθετη: η εξουσία τού να «χαρίζει» κανείς ζωή και να «αφήνει» τον άλλο να πεθάνει. Με το δικαίωμα της κυριαρχίας, ο ηγεμόνας μπορούσε να οδηγήσει κάποιον στο θάνατο ή να τον αφήσει να ζήσει. Και στη συνέχεια εγκαθιδρύεται το νέο αυτό δίκαιο: το δικαίωμα να χαρίσει κανείς τη ζωή σε κάποιον και να τον αφήσει να πεθάνει.»

Michel Foucault, *Για την υπεράσπιση της κοινωνίας*, μτφρ. Τιτίκα Δημητρούλια (Ψυχογιός, 2002), 295.

3. CDC, «Dengue Around the World», [cdc.gov, https://www.cdc.gov/dengue/areaswithrisk/around-the-world.html](https://www.cdc.gov/dengue/areaswithrisk/around-the-world.html).

4. Chuang, «Social Contagion: Microbiological Class War in China», [chuangcn.com, 2020, http://chuangcn.org/2020/02/social-contagion/](http://chuangcn.org/2020/02/social-contagion/).

5. Μετά την εισβολή των ακροδεξιών στο Αμερικάνικο Καπιτώλιο στις 6 Ιανουαρίου 2021, ο όρος εξέγερση (*insurrection*) χρησιμοποιήθηκε συχνά στον εδραίο δημόσιο λόγο για να δηλώσει τις ολοένα και

πιο βίαιες διεκδικήσεις στο κενό έδαφος της κρατικής εξουσίας. Η χρήση αυτού του όρου για εμάς έχει εντελώς διαφορετική σημασία. Όταν μιλάμε για εξεγέρσεις αναφερόμαστε στη συλλογική εφεύρεση ενός εντελώς νέου εδάφους, όπως το είδαμε να συμβαίνει στις αντικρατικές διαδηλώσεις στο Χονγκ Κονγκ καθώς και στον ξεσηκωμό που ακολούθησε τη δολοφονία του George Floyd.

6. Idris Robinson, «How It Might Should Be Done», *Ill Will Editions*, 20 Ιουλίου 2020, <https://illwilleditions.com/how-it-might-should-be-done/>.

7. David Cayley, «Questions About the Current Pandemic From the Point of View of Ivan Illich», [davidcayley.com](https://www.davidcayley.com/blog/2020/4/8/questions-about-the-current-pan-demic-from-the-point-of-view-of-ivan-illich-1), 8 Απριλίου 2020, <https://www.davidcayley.com/blog/2020/4/8/questions-about-the-current-pan-demic-from-the-point-of-view-of-ivan-illich-1>.

8. Shahana S. Malik κ.ά., «Do Viruses Exchange Genes across Superkingdoms of Life?» *Frontiers in Microbiology*, Οκτώβριος 21, 2017 <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fmicb.2017.02110/full>.

9. Σ.τ.Ε.: Destituent powers. Ο Agamben χρησιμοποιεί τον όρο *potenza destituente* σε αντιδιαστολή προς τον όρο *potere costituente*, τη συντακτική δύναμη. Η τελευταία αντιπαράκειται *ενεργητικά* στην εδραιωμένη δύναμη αναπαράγοντας όμως, με αυτόν τον τρόπο, τη διαλεκτική της εξουσίας. Η ιδέα είναι ότι μπορεί να αναπτυχθεί μια μορφή πολιτικής δράσης, η οποία δεν θα είναι ενεργητική, αλλά μεσοπαθητική (με τη γραμματική έννοια) και θα λειτουργεί αποσυντακτικά. Βλ. Giorgio Agamben, «What is a Destituent Power?» (μετάφραση Stephanie Wakefield), *Environment and Planning D: Society and Space*, 32(1) (2014): 65–74. Για την ελληνική απόδοση των όρων βλ. www.avgi.gr/arheio/75925_tzortzio-agkampen-i-dimokratia-einai-mia-ennoia-diforoymeni.

10. Nicholas Parrish και Keizo Tomonaga, «Endogenized Viral Sequences in Mammals», *Current Opinion in Microbiology*, τχ. 31 (Ιούνιος 2016): 176–83.

11. Edward B. Chuong, «The Placenta Goes Viral: Retroviruses Control Gene Expression in Pregnancy», *PLOS Biology* 16(10) (2018). Tara P. Hurst and Gkikas Magiorkinis, «Activation of the Innate Immune Response by Endogenous Retroviruses», *Journal of General Virology* 96(6) (2015): 1207–18.

12. Frantz Fanon, *Black Skin, White Masks*, μτφρ. Charles Lam Markmann (Pluto Press, 2008), 3.

13. Edward A. Belongia κ.ά., «Effectiveness of Inactivated Influenza Vaccines Varied Substantially with Antigenic Match from the 2004–2005 Season to the 2006–2007 Season», *Journal of Infectious Diseases* 199(2) (2009): 159–67.

14. Bill Melugin (@BillFOXLA), «NEW: LAPD sources sent me a letter Chief Moore sent out to officers Saturday night», Twitter, 9 Νοεμβρίου 2020 <https://twitter.com/BillFOXLA/status/1325986523766947840>.

15. Γνωστό και ως «OODA loop» αυτό το μοντέλο λήψης αποφάσεων αναπτύχθηκε από τον αμερικανικό στρατό, αλλά χρησιμοποιήθηκε με ιδιαίτερη αποτελεσματικότητα από τους εξεγερμένους.

16. Abhyudai Singh και Leor S. Weinberger, «Stochastic Gene Expression as a Molecular Switch for Viral Latency», *Current Opinion in Microbiology* 12(4) (2009).

17. Σ.τ.Ε.: Με την πολύ γενική έννοια, *undercommons* είναι κοινότητες υποκειμένων, των οποίων η ταυτότητα, η δράση και η ίδια η ύπαρξη συνιστούν απειλή για την εδραιωμένη κανονικότητα. Βλ. Stefano Harney και Fred Moten, *The Undercommons: Fugitive Planning & Black Study* (Minor Compositions, 2013).

18. Fred Moten, «Blackness and Nothingness (Mysticism in the Flesh)», *South Atlantic Quarterly* 112(4) (2013): 737–80.

Τεχνητά Συστήματα Εικαστικής Παραγωγής: Συναρμογή, Αυτονομία και Δημιουργικότητα

Στέλλα Σοφοκλέους*

Περίληψη

Τις τελευταίες δεκαετίες, στο πεδίο της θεωρίας της τέχνης, γίνεται προσπάθεια αφομοίωσης και χαρτογράφησης μιας αναδύμενης τάσης καλλιτεχνικής παραγωγής, η οποία σχετίζεται με την ικανότητα τεχνητών συστημάτων και αλγορίθμων να δημιουργούν έργα τέχνης με μια σχετική αυτονομία. Στην προοπτική ύπαρξης εξ ολοκλήρου αυτόνομων συστημάτων καλλιτεχνικής δημιουργίας στο εγγύς μέλλον, η παρούσα εργασία επιχειρεί να θέσει υπό αμφισβήτηση την εξήγηση της τεχνητής δημιουργικότητας της παραγωγικής τέχνης (generative art) μέσω του ανθρωποκεντρικού παραδείγματος. Μέσω της παρατήρησης μεταμοντέρνων και σύγχρονων εικαστικών projects, η ανάλυση φανερώνει πως η φύση της αλληλεπίδρασης των καλλιτεχνών/προγραμματιστών με τα τεχνητά συστήματα εικαστικής παραγωγής, οδηγεί σε μια γόνιμη κατανόηση έμβιων και άβιων δημιουργικών δρώντων στο πλαίσιο μιας συναρμογής (assemblage), με στόχο την από κοινού εξερεύνηση νέων δυνατοτήτων καλλιτεχνικής δημιουργίας. Το δεύτερο μέρος, διερευνά κατά πόσο η ακαμψία που χαρακτηρίζει του αλγόριθμους μετριάζεται μέσω της ανάδειξης των λιγότερο γνωστών πτυχών της συμπεριφοράς τους και εάν οι πτυχές αυτές δύνανται να αποτελέσουν δίοδο προς την οντολογική εξερεύνηση της τεχνητής δημιουργικότητας. Υπό ένα μεθοδολογικό πρίσμα, η συζήτηση καταδεικνύει την ανάγκη συγκρότησης ενός θεωρητικού πλαισίου το οποίο θα απομακρύνει την εν λόγω τάση από την τεχνολογική μεθόριο στην οποία βρισκόταν καθηλωμένη για χρόνια και θα επιτρέψει την ένταξή της στην εξελικτική αλυσίδα του τεχνοϊστορικού αφηγήματος.

Λέξεις κλειδιά: Τεχνητά συστήματα εικαστικής παραγωγής, παραγωγική τέχνη, συναρμογή, αυτονομία, δημιουργικότητα.

* Υποψήφια Διδάκτωρ, Τμήμα Ιστορίας και Φιλοσοφία της Επιστήμης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, stellasofof@phs.uoa.gr

Artificial Systems of Visual Production: Assemblage, Autonomy and Creativity

Stella Sofokleous*

Abstract

In recent decades, in the field of art theory, an attempt has been made to assimilate and map an emerging trend of artistic production, which is related to the ability of artificial systems and algorithms to create works of art with a relative autonomy. In the perspective of the existence of completely autonomous systems of artistic creation in the near future, the present work attempts to question the interpretation of the artificial creativity of generative art through the anthropocentric paradigm. By observing postmodern and contemporary art projects, the analysis reveals that the nature of the interaction of artists / programmers with artificial systems of art production, leads to a fruitful understanding of living and non-living agents as an assemblage, aiming to jointly explore new artistic possibilities. The second part examines whether the rigidity of algorithms is mitigated by highlighting the lesser-known aspects of their behavior and whether these aspects can act as gate-way to the ontological exploration of artificial creativity. From a methodological point of view, the discussion demonstrates the need to establish a theoretical framework that will move the forementioned trend away from the technological frontier on which it has been stuck for years and allow it to integrate into the evolutionary chain of the art-history narrative.

Keywords: Artificial systems of visual production, generative art, assemblage, autonomy, creativity.

* PhD Student, Department of History and Philosophy of Science, National and Kapodistrian University of Athens, stellasof@phs.uoa.gr

Εισαγωγή

It is simply carbon fascism to argue that only biological creativity is worth studying

Alison Pease & Simon Colton

Βιώνουμε μια εποχή που η ασταμάτητα εξελισσόμενη τεχνολογία και η ήδη πολυδιάστατη καλλιτεχνική παραγωγή συνυφαίνονται αποφασιστικά, με την τελευταία να εμφανίζεται ποικιλοτρόπως γονιμοποιημένη από τα ψηφιακά μέσα. Το νέο υπόστρωμα, το οποίο προκύπτει από την όλο και αυξανόμενη άμβλυση των διαφορών της τέχνης και της τεχνολογίας, θα πρέπει να εξεταστεί στο πλαίσιο της τρέχουσας ψηφιακής επανάστασης (Floridi 2014). Από τη δεκαετία του 1980 και μετά, η ψηφιακή συνθήκη επέφερε μια προοδευτική αλλαγή στον τρόπο σύνθεσης του σύγχρονου πολιτισμού, η οποία έχει πυροδοτήσει αφενός, μια ωφέλιμη κριτική γύρω από την αλγοριθμοποίηση της κουλτούρας (Galloway 2006, Miyazaki 2012, Striphas 2015) και αφετέρου, ειδικότερα στην τέχνη, έχει συνδράμει σε μια αργή αλλά βαθιά αλλαγή στον ορισμό του σημερινού δημιουργού.

Η ταχεία ανάπτυξη στον τομέα της μηχανικής μάθησης σε συνδυασμό με τη διεπιστημονικότητα της σύγχρονης καλλιτεχνικής παραγωγής¹ ζωογονούν τη συζήτηση περί της τεχνητής δημιουργικότητας. Τις τελευταίες δεκαετίες, στους κόλπους της θεωρίας της τέχνης, γίνεται προσπάθεια αφομοίωσης και χαρτογράφησης μιας αναδυόμενης τάσης εικαστικής παραγωγής, η οποία σχετίζεται με την ικανότητα τεχνητών συστημάτων και αλγορίθμων να δημιουργούν έργα τέχνης με μια σχετική αυτονομία. Η συζήτηση περί της εν δυνάμει αυτόνομης καλλιτεχνικής παραγωγής ενός συστήματος είναι σύνθετη, γιατί συνδέεται με την ανησυχία για εκτοπισμό του καλλιτέχνη από τη δημιουργική πράξη και σε μια πιο ευρεία ανάγνωση, αποτελεί εν μέρει απόρροια τεχνοφοβικών προκαταλήψεων που προμηγύουν τη «δυστοπία ενός τεχνολοκληρωτισμού» (Τάσης 2019).

Μέχρι τώρα, η τεχνητή δημιουργικότητα δεν έχει σταθεί δυνατό να εξηγηθεί μέσω της άκαμπτης συμπεριφοράς των αλγορίθμων, γι' αυτό προσεγγίζεται μέσω της ανθρώπινης δημιουργικότητας. Ωστόσο, η απειρία του είδους μας στην κατανόηση δημιουργικών «άλλων» και ο φόβος απώλειας της πιο ανθρώπινης ιδιότητάς μας, στέκεται εμπόδιο στην αμερόληπτη κατανόηση της δημιουργικότητας των μη-φυσικών δρώντων (agents). Στην απόπειρα αποφυγής εγκλωβισμού σε κλειστά ερμηνευτικά σχήματα, παρωχημένες και ρομαντικές θεωρίες για την ανθρώπινη δημιουργικότητα, το «μεταφυσικό» ταλέντο και τον καλλιτέχνη-ιδιοφυΐα, η ανάλυσή εκκινεί διερευνώντας κατά πόσο η τεχνητή δημιουργικότητα μπορεί να προσεγγιστεί ως μια ολοκληρωμένη *ετερότητα* η οποία δύναται να κατονηθεί *per se*.

Το πρώτο μέρος της εργασίας περιγράφει τη λειτουργία των αλγόριθμων στο πλαίσιο των εικαστικών τεχνών μέσω αναφορών σε σημαντικά παραδείγματα καλλιτεχνικών projects από το 1968 και μετά. Τα παραδείγματα αυτά, αποτελούν τεκμήρια του εύρους των προσπαθειών εικαστικής δημιουργίας από τεχνητά αλγοριθμικά συστήματα και παράλληλα, φανερώνουν πως με την πάροδο του χρόνου, η υπό διερεύνηση τάση, συμβαδίζει με την πρόοδο της μηχανικής μάθησης. Πρωταρχικός στόχος της ανάλυσης, πέρα από την ανάδειξη των διαφορετικών ειδών αλγορίθμων που χρησιμοποιούνται στην παραγωγική τέχνη (generative art), είναι να καταδείξει πως η τεχνητή δημιουργικότητα δεν διερευνάται με σκοπό να άρει ή να υποκαταστήσει την ανθρώπινη. Αντίθετα, στην περίπτωση της σχέσης των αυτόνομων συστημάτων τέχνης και των δημιουργών τους, κάνουμε λόγο για ένα είδος συναρμογής (assemblage) των δύο (Zylinska 2020: 58, Pease & Colton 2011: 4), μια συνεργασία μεταξύ δύο ολοκληρωμένων και οντολογικά διακριτών δρώντων.

Στο δεύτερο μέρος, η ανάλυση καταπιάνεται με την οντολογική επισκόπηση των αλγορίθμων των αυτόνομων συστημάτων εικαστικής παραγωγής. Μετά την απόπειρα απόδοσης ορισμών της παραγωγικής τέχνης, των αλγορίθμων που απαρτίζουν τα δημιουργικά συστήματα και του προγραμματισμού, επιχειρείται μια εκ νέου διερεύνηση των αλγορίθμων με στόχο την ανάδειξη των λιγότερων άκαμπτων εκφάνσεων της συμπεριφοράς τους. Το εν λόγω εγχείρημα αφενός επιδιώκει να αποσυνδέσει τους αλγορίθμους των αυτόνομων συστημάτων τέχνης από την αδιάλλακτη και άκαμπτη συμπεριφορά με την οποία είναι ευρέως γνωστοί· αφετέρου, εξετάζει κατά πόσον μια τέτοια οντολογική κατανόηση των αλγορίθμων δύναται να συμβάλει στη διερεύνηση των καταστατικών χαρακτηριστικών της τεχνητής δημιουργικότητας.

I. Συναρμογές έμβιων & άβιων δημιουργικών δρώντων

A post-humanist art history would see instead all art works... as having been produced by human artists in an assembly with a plethora of nonhuman agents

Joanna Zylinska

Τόσο στην Αναγέννηση όσο και στο χρυσό αιώνα της φλαμανδικής τέχνης, καλλιτέχνες όπως ο Λεονάρντο Ντα Βίντσι (Leonardo da Vinci), ο Άλμπρεχτ Ντύρερ (Albrecht Dürer) και ο Γιοχάνες Βερμέερ (Johannes Vermeer) επωφελή-

θηκαν από τα τεχνολογικά μέσα και προήγαγαν τη σύμπραξη τέχνης και τεχνολογίας στα έργα τους. Ήδη από το τέλος του *quattrocento*, ο Ντα Βίντσι φιλοτέχνησε το πρώτο ανδροειδές ρομπότ το οποίο ονόμασε «μηχανικό ιππότη»². Περί το 1800, δημιουργήθηκαν τα πρώτα «αυτόματα», ανθρωπόμορφοι αυτοματοποιημένοι μηχανισμοί, οι οποίοι παρήγαγαν σχέδια περασμένα στη μνήμη τους με τη βοήθεια έκκεντρων κινητήρων (Bedini 1964). Την ίδια εποχή, το 1804, ο Ζοζέφ Ζακάρ (Joseph Jacquard) εφηύρε έναν αργαλειό για την ύφανση περίπλοκων σχεδίων και πορτρέτων, ο οποίος ελεγχόταν με διάτρητες χάρτινες καρτέλες (Manovich 2002: 45). Αργότερα, κατά τον όψιμο 19^ο αιώνα και το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα, η αβανγκάρντ σκηνή οικειοποιήθηκε πολλά στοιχεία της τότε ακμάζουσας υπολογιστικής κουλτούρας, τόσο σε εργαλειακό αλλά και σε εννοιολογικό επίπεδο. Κινήματα τέχνης όπως ο Σουρεαλισμός, το Dada, το Fluxus, το OULIPO, η εννοιολογική και η αφηρημένη τέχνη εμπνεύστηκαν από καταστατικές αρχές του προγραμματισμού και των αλγορίθμων, όπως οι αυστηρές οδηγίες, η τυχαιότητα, η διαδραστικότητα και η αυτοματοποίηση (Paul 2015: 10-20).

Παρόλα αυτά, οι σύγχρονες τάσεις στις οποίες η βιβλιογραφία αναφέρεται ως «παραγωγική τέχνη», «τέχνη της τεχνητής νοημοσύνης» (artificial intelligence art), «αλγοριθμική τέχνη» (algorithmic art), «ρομποτική τέχνη» (robotic art), «τεχνητή δημιουργικότητα» (artificial creativity) ή «υπολογιστική δημιουργικότητα» (computational creativity/ CC), εκκινούν από διαφορετική αφετηρία, με τον καλλιτέχνη-μηχανή να θεωρείται σε αρκετές περιπτώσεις ο κατεξοχήν δημιουργός έργων τέχνης. Η έρευνα γύρω από την παραγωγική εικαστική τέχνη με τη χρήση τεχνητών συστημάτων συγκεντρώνει όλο και μεγαλύτερο ενδιαφέρον κι αυτό γίνεται φανερό από μια σειρά συνεδρίων³ που πραγματοποιήθηκαν το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα.

Οι καλλιτέχνες/προγραμματιστές που ασχολούνται με αυτό το είδος εικαστικής δημιουργίας, ορίζουν συχνά τα συστήματά τους ως αυτόνομες οντότητες παραγωγής τέχνης, βασιζόμενοι στο επιχείρημα πως μπορούν να δημιουργήσουν πρωτότυπα έργα (Moura 2018, Veale & Cardoso 2019:2). Εκκινώντας από το ενδεχόμενο αυτόνομης δράσης τέτοιων συστημάτων, το οποίο θα συζητηθεί παρακάτω, μεγάλη μερίδα καλλιτεχνών/προγραμματιστών προσεγγίζουν τη σχέση τους με τις μηχανές τους ως μια συνεργασία, ένα είδος συναρμογής έμβιων και άβιων οντοτήτων για την επίτευξη κοινών καλλιτεχνικών στόχων (Moura & Pereira 2004). Σύμφωνα με την Τζοάνα Ζιλίνσκα (Joanna Zylińska 2020: 58): «Οι καλλιτέχνες δεν κατασκευάζουν αυτά τα μηχανήματα μόνο για να λάβουν “βοήθεια”, αλλά για να ερευνήσουν τα όρια της ανθρώπινης ιδέας της δημιουργικότητας και των ανθρωπο-μηχανικών συναρμογών. Τα έργα περιγράφονται λοιπόν ως συνεργα-

σίες μεταξύ καλλιτεχνών και ρομποτικών συστημάτων που έχουν σχεδιάσει οι καλλιτέχνες.»

Παραδείγματα συστημάτων δημιουργίας τέχνης απαντούν από το 1968, όταν ο εικαστικός Χάρολντ Κοέν (Harold Cohen) δημιούργησε τον AARON (το εβραϊκό όνομα του καλλιτέχνη), μια μηχανή την οποία προγραμματίσε και εκπαίδευσε με αρχικό στόχο να μιμείται τη δική του τεχνοτροπία. Στις πέντε δεκαετίες συνεργασίας του με τον καλλιτέχνη, ο AARON προχώρησε σταδιακά από τη δημιουργία απλοϊκών, μαυρόασπρων, αναπαραστατικών μορφών σε πιο σύνθετες, χρωματικές αποτυπώσεις οι οποίες έμοιαζαν με αυτές του Κοέν. Παρόλο που οποιαδήποτε νέα ιδέα έπρεπε να κωδικοποιηθεί και να τροφοδοτηθεί στο σύστημα, το πρόγραμμα μπορούσε να συνθέσει ένα σχεδόν άπειρο αριθμό διακριτών έργων τέχνης από μόνο του. Η δυνατότητα «λήψης αποφάσεων» του AARON καθίστατο δυνατή μέσω της επιλογής του Κοέν να εγκαταστήσει μια γεννήτρια τυχαίων αριθμών στην καρδιά του προγράμματος, δημιουργώντας μια ψευδαίσθηση αυτονομίας και μια υπόνοια δυνατότητας εμπρόθετης δράσης.

Ο Κοέν ανέφερε πως η σχέση που είχε αναπτύξει με το AARON ήταν παρόμοια με αυτή του αναγεννησιακού καλλιτέχνη με τους βοηθούς του στο στούντιο (du Sautoy 2019: 111). Ο ίδιος, μέχρι το θάνατό του το 2016, υποστήριζε πως το καλλιτεχνικό δυναμικό του AARON βασίζεται όχι στην εγγενή δεξιότητα και δημιουργικότητά του, αλλά στην ιδιαίτερη συνεργασία του με τον άνθρωπο (Cohen 2010: 9). Παρόλα αυτά, όπως εύστοχα υπογραμμίζει ο Σάιμον Κόλτον (Simon Colton), είναι υπερβολικά απλοϊκό να θεωρήσει κανείς πως το σύστημα μιμούταν μόνο το στυλ του καλλιτέχνη που το δημιούργησε, χωρίς καμία αντίστοιχη επίδρασή του στον καλλιτέχνη, αφού στην πορεία της συνεργασίας τους, η τεχνοτροπία του Κοέν φαίνεται να επηρεάστηκε από την ανάδρασή του με τον AARON (McCormack & d' Inverno 2012: 7). Με την πάροδο του χρόνου, η σχέση του με τον AARON φαίνεται να έλαβε τη μορφή μιας συναρμογής, με το ζωγράφο-μηχανή να εξερευνά και να υποδεικνύει στον καλλιτέχνη νέες εκφάνσεις του εικαστικού στυλ του τελευταίου (Boden 2004, 150-166). Όπως άλλωστε παραδέχτηκε και ο ίδιος ο Κοέν: «Σιγά-σιγά συνειδητοποίησα πως θα μπορούσα να χρησιμοποιήσω τη μηχανή για να διερευνήσω μερικά από τα πράγματα τα οποία πίστευα πως δεν είχα τη δυνατότητα να διερευνήσω στη ζωγραφική, τα οποία με κρατούσαν σε απόσταση από την εικαστική δημιουργία μου» (du Sautoy 2019: 109).

Μετά τον Κοέν, στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, τα εγχειρήματα στον τομέα της τεχνητής δημιουργικότητας έχουν πρωταρχικό στόχο την εξερεύνηση της δυναμικής ικανότητας ανάπτυξης ενός «προσωπικού» καλλιτεχνικού στυλ των συστημάτων, χωρίς αυτά να χρειάζεται να μιμούνται προϋπάρχουσες φόρμες. Το 2005, ο Σάιμον

Κόλτον με μια ομάδα επιστημόνων του Ιμπήριαλ Κόλετζ του Λονδίνου, προγραμματίσει μια μηχανή–καλλιτέχνη την οποία ονόμασε *The Painting Fool*. Όπως αναφέρουν στον ιστότοπό τους, ξεκίνησαν τη δημιουργία του *The Painting Fool* με σκοπό να διερευνήσουν κατά πόσο ένα τεχνητό σύστημα μπορεί να χαρακτηριστεί ως δημιουργικό και αν ναι, κάτω υπό ποιες συνθήκες.⁴

Όπως και στη περίπτωση του AARON, η ομάδα δημιουργίας της μηχανής υποστήριξε πως «το λογισμικό μας δημιουργεί τεχνουργήματα που οι άνθρωποι μπορεί να είναι φυσικά σε θέση να παραγάγουν, αλλά μπορεί να μην είχαν σκεφτεί να δημιουργήσουν πραγματικά» (McCormack & d' Inverno 2012: 7). Για αυτόν το λόγο, το *The Painting Fool* δεν αντιγράφει την τεχνοτροπία ενός προϋπάρχοντος εικαστικού στυλ ή καλλιτέχνη, αλλά δημιουργεί έργα διαμέσου της αλληλεπίδρασής του με τα ερεθίσματα του εξωτερικού περιβάλλοντος. Στον ιστότοπο του *The Painting Fool* ο επισκέπτης συναντά το παρακάτω απόσπασμα: «Είμαι το *The Painting Fool*: ένα πρόγραμμα υπολογιστή και ένας επίδοξος ζωγράφος. Ο στόχος αυτού του εγχειρήματος είναι να με λάβουν σοβαρά υπόψιν – μια μέρα – ως ένα δημιουργικό καλλιτεχνικό ον καθαυτό. Έχω κατασκευαστεί για να εκδηλώσω συμπεριφορές που μπορεί να θεωρηθούν επιδέξιες, ικανές εκτίμησης και ευφάνταστες.»⁵

Ένα από τα πρώτα έργα του *The Painting Fool* ήταν η σύνθεση πορτρέτων των επισκεπτών της γκαλερί όπου η μηχανή ήταν εκτεθειμένη. Τα αποτελέσματα, στη συνέχεια, παρουσιάστηκαν στην έκθεση *You Can't Know My Mind*, το 2013. Ο Κόλτον, θέλοντας να αποφύγει τις γεννήτριες τυχαίων αριθμών και να διαφοροποιηθεί από τον Κοέν, αποφάσισε πως η εκάστοτε «διάθεση», η οποία θα «ενέπνεε» τη δημιουργία ενός πορτρέτου, θα ενεργοποιούνταν στο μηχάνημα βάσει των καθημερινών εξελίξεων, όπως αυτές παρουσιάζονταν στον τύπο. Το *Painting Fool* σάρωνε λοιπόν καθημερινά άρθρα της εφημερίδας *Γκάρντιαν* και τροποποιούσε το «συναίσθημά» του, ανάλογα με την τροπή της επικαιρότητας (Colton κ.ά. 2008). Όπως και στην περίπτωση του Κοέν, έτσι και το *The Painting Fool* χρησιμοποιεί στο πλαίσιο της εργασίας του, έναν παράγοντα τυχαιότητας. Με αυτό τον τρόπο, οι προγραμματιστές του προσέδιδαν ένα είδος «τυχαίας λογικής» και «συναισθηματικής αυτονομίας», με την έννοια πως δεν μπορούσαν να προβλέψουν την κατάσταση του αλγορίθμου (du Sautoy 2019: 112-113).

Όπως καταδεικνύουν τα παραδείγματα του AARON και του *The Painting Fool*, κατά τις πρώτες δεκαετίες της εμφάνισης της τεχνητής δημιουργικότητας, οι αλγόριθμοι που επιλέγονταν ως πιο κατάλληλοι στα συστήματα εικαστικής παραγωγής, ήταν οι στοχαστικοί-πιθανοτικοί αλγόριθμοι, των οποίων «τα βήματα εκτέλεσης εξαρτώνται από τυχαίες επιλογές που γίνονται κατά τη διάρκεια εκτέλεσής τους» (Τσίχλας κ.ά. 2015: 50). Σε αντίθεση με τους ντετερμινιστικούς αλγόριθμους,

τα βήματα των στοχαστικών αλγορίθμων στην εκάστοτε εκτέλεσή τους δεν είναι ούτε καθορισμένα ούτε μοναδικά, αλλά μπορούν να μεταβληθούν και να παραγάγουν απρόσμενα αποτελέσματα. Αυτό συμβαίνει είτε επειδή ο προγραμματιστής έχει συμπεριλάβει στον κώδικα κάποια γεννήτρια τυχαίων αριθμών ή επειδή οι ίδιοι οι αλγόριθμοι είναι σε θέση να λαμβάνουν εισροές από το εξωτερικό τους περιβάλλον το οποίο είναι διαρκώς μεταβαλλόμενο. Εκ πρώτης όψεως, το επιχείρημα πως η τυχαιότητα μπορεί να ταυτιστεί με την αυτονομία μιας μηχανής στην καλλιτεχνική επιτέλεση μοιάζει απλοϊκό και ανεπαρκές, κυρίως επειδή η πρώτη δίνει μεν την ψευδαίσθηση του αυθορμητισμού και του μη-ελεγχόμενου, αλλά κρίνεται κατώτερη από την «καθαυτό» δημιουργική διαδικασία.

Ως εκ τούτου, από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα και έπειτα, οι καλλιτέχνες/προγραμματιστές της παραγωγικής τέχνης επιλέγουν να εργαστούν με πιο σύνθετους αλγόριθμους όπως αυτοί που χρησιμοποιούνται στα τεχνητά νευρωνικά δίκτυα ή στη νοημοσύνη σμήνους (swarm intelligence). Μια απόπειρα ορισμού των νευρωνικών δικτύων είναι η εξής: «Ένα νευρωνικό δίκτυο είναι ένας μαζικός παράλληλος κατανεμημένος επεξεργαστής αποτελούμενος από απλές επεξεργαστικές μονάδες, τους νευρώνες, που έχουν τη φυσική ροπή να αποθηκεύουν εμπειρική γνώση και να τη διαθέτουν προς χρήση. Μοιάζουν με τον εγκέφαλο σε δύο σημεία: 1. Το δίκτυο αποκτά την γνώση από το περιβάλλον μέσω μιας διαδικασίας μάθησης. 2. Οι σύνδεσμοι μεταξύ των νευρώνων, που ονομάζονται συναπτικά βάρη ή απλά βάρη, χρησιμοποιούνται για την αποθήκευση της γνώσης» (Κωστόπουλος 2011). Ένα σημαντικό πλεονέκτημα των τεχνητών νευρωνικών δικτύων σε σχέση με άλλες αλγοριθμικές διαδικασίες, είναι η ικανότητα μάθησης μέσω της εμπειρίας (Καμπουρλάζος & Παπακώστας 2015: 1-5).

Στο πεδίο της χρήσης των τεχνητών νευρωνικών δικτύων στην καλλιτεχνική παραγωγή, σημαντική είναι η δράση του καλλιτέχνη και ερευνητή Μάικ Τάικα (Mike Tyka) από το 2009 και έκτοτε. Μια από τις πιο πρόσφατες σειρές έργων του καλλιτέχνη ονομάζεται *Πορτρέτα Φανταστικών Ανθρώπων* και αφορά στην εκπαίδευση νευρωνικών συστημάτων στη σύνθεση ανθρώπινων προσώπων που δεν υπήρξαν ποτέ. Η σειρά έργων έχει προβληθεί στο σημαντικό φεστιβάλ Τέχνης των Νέων Μέσων, Ars Electronica το 2017 και πιο πρόσφατα τον Φεβρουάριο του 2021, στη διαδικτυακή έκθεση Uno, Nessuno, Centomila. Για να επιτευχθούν τα φωτορεαλιστικά πορτραίτα που μοιάζουν με λάδι σε καμβά, μεταφορώθηκαν χιλιάδες φωτογραφίες προσώπων από το Flickr, οι οποίες στη συνέχεια εισήχθησαν σε ένα πρόγραμμα που ονομάζεται Παραγωγικό Ανταγωνιστικό Δίκτυο, GAN (Generative Adversarial Network). Σύμφωνα με την περιγραφή που δίνει ο Τάικα στον ιστότοπό του:

Τα GANs λειτουργούν χρησιμοποιώντας δύο νευρωνικά δίκτυα, τα οποία παίζουν ένα ανταγωνιστικό παιχνίδι: Το ένα (το «Generator») προσπαθεί να δημιουργήσει μια όλο και πιο πειστική έξοδο, ενώ ένα δεύτερο (το «Discriminator») προσπαθεί να μάθει να διακρίνει τις πραγματικές φωτογραφίες από τις τεχνητά δημιουργημένες. Στην αρχή, και τα δύο δίκτυα είναι ανεπαρκή στις αντίστοιχες εργασίες τους. Αλλά, καθώς το δίκτυο «Discriminator» αρχίζει να μαθαίνει να προβλέπει το ψεύτικο από το πραγματικό, διατηρεί το «Generator» σε εγρήγορση, ωθώντας το να δημιουργήσει [...] πιο πειστικά παραδείγματα. Για να είναι ανταγωνιστικό, το «Generator» γίνεται όλο και καλύτερο, αλλά και το «Discriminator» πρέπει αντίστοιχα να βελτιώνει την αντίδρασή του. Με τον καιρό, οι εικόνες που δημιουργούνται γίνονται όλο και πιο ρεαλιστικές, καθώς και οι δύο αντίπαλοι προσπαθούν να ξεγελάσουν ο ένας τον άλλον (Tyka 2017).

Η γενικότερη πρακτική του Τάικα στην παραγωγική εικαστική δημιουργία, σχετίζεται με την επιθυμία του να προωθήσει την τέχνη σε «πιο ενδιαφέροντες εκφράσεις τις οποίες οι καλλιτέχνες δεν εφηύραν ακόμα» (Tyka 2015). Εκ πρώτης όψεως, τα Παραγωγικά Ανταγωνιστικά Δίκτυα του καλλιτέχνη γίνονται κατανοητά ως ένα κλειστό σύστημα μηχανών, ένας διάλογος μεταξύ δύο μη-φυσικών πρακτόρων. Ωστόσο, ο τρόπος που λειτουργούν τα δύο GANs με το ένα να προσπαθεί να ξεγελάσει το άλλο, επιτρέπει την μελλοντική αντικατάσταση του ενός εκ των δύο με έναν άνθρωπο. Επίσης, σε μια πιο ευρεία ανάγνωση του τρόπου που το εν λόγω έργο συνδιαλέγεται με τον ανθρώπινο παράγοντα, είναι χρήσιμο να υπογραμμιστεί πως οι εισροές που αποτελούν το έναυσμα της αλληλεπίδρασης των GANs είναι εικόνες ανθρώπων, με τις οποίες ο καλλιτέχνης τροφοδοτεί το πρόγραμμα. Ο διάλογος τεχνητού και φυσικού σε αυτή την περίπτωση, αφορά την εκπαίδευση αναγνώρισης ανθρώπινων προτύπων από τα δίκτυα. Μια τέτοια ανάγνωση των δικτύων του Τάικα, εισάγει ένα είδος συναρμογής η οποία δεν έχει τόσο να κάνει με τη συνεργασία φυσικών και μη φυσικών οντοτήτων στην παραγωγή τέχνης, όσο με τον τρόπο που ένα κλειστό σύστημα αντιλαμβάνεται και ταξινομεί το ανθρώπινο μέσω διαδικασιών οι οποίες διαφεύγουν του ελέγχου του προγραμματιστή του (Tyka 2020).

Η νοημοσύνη σμήνους η οποία εισήχθη από τους Τζεράντο Μπένι (Gerardo Beni) και Τσινγκ Ουάγκ (Jing Wang) το 1989, αφορά μια συλλογική συμπεριφορά μη κατανοημένων, αυτοοργανωμένων τεχνητών ή φυσικών συστημάτων. Μερικά παραδείγματα συλλογικής συμπεριφοράς και ευφυΐας στη φύση απαντούν στον τρόπο οργανωμένης κίνησης και συνεργασίας ενός σμήνους πουλιών, μιας αποικίας μυρμηγκιών ή ενός κοπαδιού ζώων. Τα τεχνητά συστήματα που εμπνέονται από τη νοημοσύνη σμήνους, είναι διάφορα ρομποτικά συστήματα τα οποία χρη-

σιμοποιούν καινοτόμες αλγοριθμικές μεθόδους όπως οι αλγόριθμοι βελτιστοποίησης αποικίας μυρμηγκιών (ant colony optimization algorithms) που βασίζονται σε μελέτες πάνω στη συλλογική συμπεριφορά των εντόμων, η οποία διέπεται από κάποιας μορφής συλλογικότητα και αυτοοργάνωση (Φούντας 2011).

Παράδειγμα χρήσης τέτοιων αλγοριθμικών μεθόδων στη διαδικασία παραγωγής τέχνης, είναι το εγχείρημα του Λιονέλ Μούρα (Lionel Moura). Το σύστημα που κατασκεύασε ο Μούρα ονομάζεται *Τέχνη Ρομπότ* και παρουσιάστηκε στην έκθεση «A Machine for Creating» και στον κατάλογο με τίτλο «Artistes & Robots» στο Grand Palais του Παρισιού το 2018. Ο Μούρα, δημιούργησε και προγραμμάτισε μικρά ρομπότ (artbots) τα οποία κινούνται σε ένα μεγάλο κομμάτι χαρτί, αφήνοντας στο πέρασμά τους χρωματιστές γραμμές και δημιουργώντας εν τέλει μια αφηρημένη σύνθεση. Τα εν λόγω συστήματα, κατέχουν μια ικανοποιητική αντίληψη του περιβάλλοντος στο οποίο επενεργούν και είναι εξοπλισμένα με μικρό «εγκέφαλο», ο οποίος βασίζεται σε αλγόριθμους που διέπονται από απλούς κανόνες (Moura 2018). Τα έργα στα οποία προχωρούν τα artbots καθώς διατρέχουν τη λευκή επιφάνεια, δεν είναι προσχεδιασμένα και έτσι το τελικό αποτέλεσμα οφείλεται τόσο σε κάποια μορφή τυχαιότητας όσον αφορά τις αρχικές συνθήκες της κίνησής τους, όσο και στη μεταξύ τους αλληλεπίδραση πάνω στο χαρτί.

Ο καλλιτέχνης, ονομάζει τα ρομπότ του «νευρωνικά σμήνη», επειδή χρησιμοποιεί αλγόριθμους βελτιστοποίησης αποικίας μυρμηγκιών για τον προγραμματισμό και την εκπαίδευσή τους. Όπως εξηγεί σε συνέντευξή του (ό.π.: 2), πηγή της έμπνευσής του ήταν η επικοινωνία των μυρμηγκιών μέσω της απελευθέρωσης φερομονών, η οποία τελικά καθορίζει τη μεταξύ τους συνεννόηση και επομένως, συνεργασία. Ο καλλιτέχνης αντικατέστησε τη χημική ουσία με χρώμα, έτσι ώστε να εξασφαλίσει πως η έκκριση χρώματος στο χαρτί θα παραμείνει τυχαία (Moura 2016: 6). Όπως **αναφέρει ο καλλιτέχνης**: «Η οριστικοποίηση του έργου καθορίζεται από ένα είδος αρνητικής ανάδρασης, δηλαδή τα ρομπότ σταματούν όταν επιτυγχάνεται μια συγκεκριμένη πυκνότητα χρώματος» (Moura 2018: 2).

Πέρα από τη σημασία της πρακτικής του Μούρα, είναι ωφέλιμο σε αυτό το σημείο να αναφερθούν και οι θεωρητικές προεκτάσεις ενός τέτοιου εγχειρήματος, όπως αυτές αρθρώνονται από τον ίδιο τον καλλιτέχνη. Ο Μούρα, φαίνεται να έχει γνώση της επιρροής που η κυβερνητική είχε ασκήσει στην εικαστική παραγωγή στις δεκαετίες του 1960 και 1970. Οι καλλιτέχνες, οι οποίοι επηρεάστηκαν από την κυβερνητική [π.χ. Γκόρντον Πασκ (Gordon Pask), Ρόμπερτ Μπριερ (Robert Breer), Ζαν Τινγκελί (Jean Tinguely)] μετατόπισαν την έμφαση της τέχνης από τον μέχρι τότε αντικειμενοστρεφή της χαρακτήρα στην κατανόησή της ως διαδικασίας, ως ενός ανοικτού διαλόγου μεταξύ της πράξης της δημιουργίας, του καλλιτέχνη και

του κοινού (Arter 1969). Όπως αναφέρει ο Ρόι Άσκοτ (Roy Ascott), ένας από τους πρωτοπόρους καλλιτέχνες και θεωρητικούς της κυβερνητικής τέχνης:

Παντού στη μοντέρνα τέχνη ... η έμφαση δίνεται στη συμπεριφορά, στο τι συμβαίνει, στη διαδικασία και στο σύστημα, στη δυναμική αλληλεπίδραση τυχαίων και αναμενόμενων στοιχείων. Και αυτό συμβαίνει είτε εξετάζουμε το αντικείμενο του καλλιτέχνη (ή το σημείο εκκίνησης), είτε τη σημασία που αυτός/ή αποδίδει στην πράξη της δημιουργίας ή το έργο που παράγεται (Ascott 2007: 190).

Υπό αυτό το πρίσμα, ο τρόπος με τον οποίο ο Μούρα προσεγγίζει την παραγωγική τέχνη είναι σημαντικός επειδή εμπνέεται από μια εδραιωμένη τάση στην καλλιτεχνική σκηνή του μεταμοντερνισμού, η οποία προσεγγίζει την τέχνη ως σύστημα. Η εν δυνάμει συνεργασία μεταξύ των οντοτήτων που συνυπάρχουν σε μια συναρμογή, την οποία οι καλλιτέχνες της παραγωγικής τέχνης φαίνεται να προωθούν μέσα από την πρακτική τους, μπορεί να γίνει κατανοητή ως συνέχεια της κυβερνητικής τάσης στην τέχνη.

Η παραγωγική τέχνη είναι σημαντική γιατί, όπως αναφέρει ο Μούρα στο *Μανιφέστο Συμβιωτικής Τέχνης (Symbiotic Art Manifesto)*, ανοίγει το δρόμο στον συμβιωτικό διάλογο μεταξύ ανθρώπινου και τεχνητού, στο πλαίσιο μιας προσπάθειας επίτευξης κοινών καλλιτεχνικών εξερευνηήσεων (Moura 2004). Συνοψίζοντας, σύμφωνα με τους Πις και Κόλτον: «Οι άνθρωποι και οι μηχανές έχουν διαφορετικά δυνατά σημεία, και αντί να προσπαθούμε να στριμώξουμε τις μηχανές σε έναν τρόπο σκέψης που περνιέται για ανθρώπινος, πρέπει να στοχεύσουμε στην ανάπτυξη υπολογιστικών συστημάτων που αξιοποιούν στο έπακρο τις δυνάμεις τους» (Pease & Colton 2011: 4).

II. Οντολογία Αλγορίθμων Παραγωγικής Τέχνης

*In short, I teach robots how to paint,
but afterward, it is not my doing
Leonel Moura*

Όπως καταδεικνύουν τα παραπάνω παραδείγματα, τα συστήματα παραγωγικής τέχνης λαμβάνουν αποφάσεις στην πορεία της δημιουργίας έργων με βάση αλγοριθμικούς κανόνες που έχουν τεθεί από τον δημιουργό διαμέσου του προγραμματισμού. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ο καλλιτέχνης/προγραμματιστής μπορεί να ισχυριστεί ότι το σύστημα αντιπροσωπεύει τη δική του καλλιτεχνική ιδέα και

σε άλλες ότι το σύστημα προχωρεί σε νέες πρωτότυπες εκφράσεις. Οι καλλιτέχνες/προγραμματιστές μπορεί να χρησιμοποιούν παράλληλα διάφορα συστήματα όπως χημικά, βιολογικά, μηχανολογικά, ρομποτικά, συστήματα τεχνητών νευρωνικών δικτύων και συστήματα νοημοσύνης σμήνους. Υπό το φως των προαναφερθέντων καλλιτεχνικών έργων, αναδύονται κάποιοι πιθανοί ορισμοί της υπό διερεύνηση καλλιτεχνικής τάσης. Ακολουθώντας τον ορισμό που δίνει ο Φίλιπ Γκάλαντερ (Philip Galanter), η παραγωγική τέχνη: «[α]ναφέρεται σε οποιοδήποτε καλλιτεχνική πράξη στην οποία ο καλλιτέχνης αξιοποιεί κάποιο σύστημα, όπως για παράδειγμα ένα σύνολο φυσικών γλωσσών, ένα πρόγραμμα υπολογιστή, μια μηχανή, ή κάποια άλλη διαδικασιακή επινόηση, που ενεργοποιείται με κάποιο βαθμό αυτονομίας, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση ή οδηγώντας στο πλήρες καλλιτεχνικό αποτέλεσμα» (Galanter 2003: 4).

Η επιλογή του Γκάλαντερ να αναφέρει πως η καλλιτεχνική πράξη των συστημάτων ενέχει μόνο κάποιο βαθμό αυτονομίας, δεν είναι τυχαία. Πέρα από το Μούρα, ο οποίος emphaticά υποστηρίζει πως τα ρομποτικά του συστήματα είναι αυτόνομα, οι ερευνητές του αναδυόμενου πεδίου της τεχνητής δημιουργικότητας, παραμένουν προσεκτικοί όσον αφορά τον βαθμό αυτονομίας που αποδίδουν σε τέτοιου είδους συστήματα. Για παράδειγμα, η Μπόντεν (Boden), μια από τις σημαντικότερες ερευνήτριες του χώρου, ορίζει την τάση αυτή ως εξής: «Η παραγωγική τέχνη παράγεται όταν αφήνουμε έναν υπολογιστικό πρόγραμμα να τρέχει μόνο του, με ελάχιστη ή μηδενική παρέμβαση από έναν άνθρωπο» (Boden & Edmonds 2009: 37).

Υπάρχουν σαφώς ρεαλιστικές δυσκολίες στην αποδοχή της αυτόνομης καλλιτεχνικής επιτέλεσης της μηχανής-δημιουργού και των αλγορίθμων που την ελέγχουν. Από το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, ορισμένες φωνές υποστήριξαν πως η ύπαρξη αυστηρών κανόνων καθιστά τα αλγοριθμικά συστήματα ανίκανα να εκδηλώσουν τη δημιουργική ή ευέλικτη συμπεριφορά που εκδηλώνουν οι άνθρωποι (Dreyfus 2001). Όπως γράφει το 1947 ο φιλόσοφος Ζορζ Κανγκκιλέμ (Georges Canguilhem) στο *Μηχανή και οργανισμός*:

Στο μηχανήμα, οι κανόνες μιας λογικής λογιστικής επαληθεύονται αυστηρά. Το σύνολο είναι αυστηρά το άθροισμα των μερών. Το αποτέλεσμα εξαρτάται από τη σειρά των αιτίων. Επιπλέον, ένα μηχανήμα εμφανίζει μια σαφή λειτουργική ακαμψία, μια ακαμψία που γίνεται όλο και πιο έντονη από την πρακτική της τυποποίησης (παρατίθεται στο Marrati & Meyers 2008: 88).

Οι αλγόριθμοι γίνονται συχνά κατανοητοί ως «αυστηρά ορθολογιστικές υποθέσεις, που συνδυάζουν τις βεβαιότητες των μαθηματικών με την αντικειμενικότητα της τεχνολογίας» (Seaver 2013: 2). Στους αντίποδες αυτής της άποψης, η μέχρι

τώρα λειτουργική ακαμψία που προσδίδαμε στις μηχανές φαίνεται να μετριάζεται, υπό το φώς μερικών διαφορετικών ιδιοτήτων των νέων αλγόριθμων και των ψηφιακών συστημάτων. Οι ιδιότητες αυτές, θα συζητηθούν σε οντολογικό επίπεδο ως μια πιθανή οδός αυτονόμησης και εκ νέου αξιολόγησης της δημιουργικότητας των τεχνητών συστημάτων εικαστικής παραγωγής. Θα πρέπει εξ αρχής να σημειωθεί πως η δυσκολία ενός τέτοιου εγχειρήματος αφορά αφενός την πληθώρα αλγοριθμικών συστημάτων που χρησιμοποιούνται σήμερα στην παραγωγική τέχνη και τις διαφορές που αυτά παρουσιάζουν μεταξύ τους· αφετέρου, το γεγονός πως συχνά οι καλλιτέχνες/προγραμματιστές αποφεύγουν να περιγράψουν ενδελεχώς τον τρόπο λειτουργίας των συστημάτων τους προκειμένου να αποκλείσουν το ενδεχόμενο αντιγραφής τους και άρα, να εξασφαλίσουν την πρωτοτυπία των αποτελεσμάτων τους (du Sautoy 2019: 110).

Ξεκινώντας από τους ορισμούς, ο αλγόριθμος αναφέρεται σε ένα σύνολο εντολών, αυστηρά καθορισμένων και εκτελέσιμων σε πεπερασμένο χρόνο, οι οποίες όταν ακολουθηθούν, επιτυγχάνεται ένα επιθυμητό αποτέλεσμα ή επιλύεται ένα συγκεκριμένο πρόβλημα (Τσίχλας κ.ά. 2015:6). Η διαδικασία κωδικοποίησης συνθέτει κατά κύριο λόγο μια σειρά αλγορίθμων σε μια συναρμογή, μεταφράζει δηλαδή την εκάστοτε εισροή (input) σε δεδομένα τα οποία γίνονται κατανοητά από τον υπολογιστή με την αναγωγή τους σε δυαδικό κώδικα. Η διαδικασία αυτή, είναι γνωστή ως προγραμματισμός και ορίζεται σε αρχικό στάδιο από τη σύνθεση ενός ψευδοκώδικα, ο οποίος στη συνέχεια μετατρέπεται σε πηγαίο κώδικα. Το πρόγραμμα αποτελεί τον κωδικοποιημένο υπολογιστικό μηχανισμό, ο οποίος επιδρά στα δεδομένα, με αποτέλεσμα είτε τον μετασχηματισμό τους είτε την παραγωγή νέων δεδομένων. Έτσι, το πρόγραμμα αποτελεί την πραγμάτωση (implementation) του αλγορίθμου με τη χρήση προγραμματιστικών εντολών και λειτουργιών.

Ο συνδυασμός των κωδικοποιημένων αλγορίθμων με τις απαραίτητες δομές σε μία αδιάσπαστη ενότητα αποτελούν τη βάση κάθε προγράμματος, και άρα την αφετηρία κάθε εφαρμογής. Το σύνολο των εντολών προγραμματισμού που επαναλαμβάνονται κυκλικά ωσότου ικανοποιηθεί μια συγκεκριμένη συνθήκη ονομάζεται βρόχος. Ένα πρόγραμμα υπολογιστή προχωρεί από την αρχή μέχρι τέλους εκτελώντας μια σειρά βρόχων (Μανονίχ 2002:23). Με άλλα λόγια: «Ο προγραμματισμός είναι ένα είδος αφήγησης. Είναι μια αφήγηση η οποία απευθύνεται σε μια μηχανή και της υπαγορεύει τι να κάνει και πώς να αντιδράσει σε μια άλλη συγκεκριμένη αφήγηση, η οποία προέρχεται από τον χρήστη» (Σαντοριναίος κ.ά. 2015: 114).

Εκ πρώτης όψεως, η αυτονομία του συστήματος μοιάζει να μετριάζεται λόγω της ανάγκης αλληλεπίδρασής του με τον άνθρωπο, ο οποίος εν μέρει καθορίζει

τη λειτουργία του συστήματος μέσω του προγραμματισμού. Παρόλα αυτά, αν και η αλληλεπίδραση αυτή είναι βασική για τον προγραμματισμό και την οργάνωση των αλγορίθμων του συστήματος για την επιτέλεση καλλιτεχνικού έργου, ο αλγόριθμος παραμένει μια οντότητα με αυτόνομη υπόσταση. Η εν λόγω αυτονομία έγκειται στο τρόπο με τον οποίο ο αλγόριθμος διαχωρίζεται και δρα ανεξάρτητα από τις εισροές του. Ως εκ τούτου, η αυτονομία ενός αλγοριθμικού συστήματος, δε σχετίζεται με το κατά πόσο μπορεί να λειτουργήσει χωρίς ανθρώπινη παρέμβαση, αλλά με την ικανότητά του να «υπάρχει ανεξάρτητα από τα δεδομένα στα οποία επενεργεί ή από το πρόγραμμα το οποίο τον κωδικοποιεί» (ό.π.: 335).

Η αυτονομία των αλγορίθμων, είναι επίσης σχετική με την προσαρμοστικότητα τους, δηλαδή με «τη δυνατότητά τους να αναγνωρίζουν δομικά χαρακτηριστικά της πραγματικότητας, εντοπίζοντας μοτίβα στο χώρο των δεδομένων και προσαρμόζοντας τις λειτουργίες τους ανάλογα» (Πατηνιώτης & Βογιατζής, 2020). Μέσω της σχέσης δράσης-ανάδρασης του συστήματος με το εξωτερικό περιβάλλον, λαμβάνουν χώρα κάποιες διαδικασίες προσαρμογής. Οι διαδικασίες αυτές, αφορούν την προσπάθεια του συστήματος να διατηρήσει την εσωτερική του συνοχή και άρα να εξισορροπήσει τις εξωτερικές επιδράσεις. Η ικανότητα προσαρμογής του συστήματος σε επαναλαμβανόμενα ερεθίσματα, τα οποία λαμβάνει από ένα εξωτερικό δρώντα, οδηγούν στη δυνατότητα εναλλαγής της αντίδρασής του σε κάθε μεταξύ τους νέα αλληλεπίδρασή.

Κατά συνέπεια, ο στόχος ενός αλγορίθμου και ως εκ τούτου ενός συστήματος είναι μεν προαποφασισμένος, αλλά μπορεί να μεταβληθεί ποσοτικά ανάλογα με τον περιβάλλοντα χώρο, στον οποίον δρα και τα εξωτερικά ερεθίσματα τα οποία λαμβάνει. Για παράδειγμα, όπως προαναφέρθηκε, στην περίπτωση του **The Painting Fool**, ένας αλγόριθμος ο οποίος επεξεργάζεται τις δράσεις του επισκέπτη ή μεταβαλλόμενα στοιχεία του περιβάλλοντος (π.χ. αριθμός ατόμων σε ένα δωμάτιο, εναλλαγή στη τροπή της επικαιρότητας από μέρα σε μέρα), όταν ενσωματώνεται σε ένα έργο είναι δυνατό να δημιουργεί, ανά πάσα στιγμή, διαφορετικές εκδοχές του έργου (Σαντοριναίος κ.ά. 2015: 48). Με αυτό τον τρόπο, ο κώδικας παύει να είναι αφηρημένος και μαθηματικός, αποκτά σημαντικές, αισθητικές διαστάσεις που συνδέονται με το περιβάλλον εκτέλεσης (Montfort κ.ά. 2012: 3).

Ουσιαστικά, η προσαρμοστικότητά του αυτόνομου συστήματος ταυτίζεται με τη δυνατότητα αντίστασής του σε οποιοδήποτε είδος εξωτερικού χειρισμού το οποίο αποπειράται να αλλάξει την εσωτερική του συνοχή. Έτσι, η αλληλεπίδραση του συστήματος με τον χρήστη και το περιβάλλον εκτέλεσης, περισσότερο εδραιώνει την αυτόνομη δράση του παρά την παρεμποδίζει. Η προσαρμοστικότητα του συστήματος είναι σημαντική γιατί, αφενός, κατοχυρώνει την αυτόνομη λει-

τουργία του και αφετέρου, συνδέεται άμεσα με τη δημιουργική διαδικασία. Όπως αναφέρει ο Κοέν περιγράφοντας τα χαρακτηριστικά του AARON: «Το σύστημα αλληλεπίδρασης της μηχανής στο σύνολό του θα πρέπει να διαθέτει ανάλογη προσαρμοστικότητα για να επιτρέψει το αδιάκοπα μεταβαλλόμενο μοτίβο λήψης αποφάσεων που χαρακτηρίζει την πρακτική της τέχνης» (Cohen 1973:1).

Έπειτα, όπως υπογραμμίζει ο Κίτσιν (Kitchin), ο αλγόριθμος είναι φύσει επιτελεστικός (performative) με την έννοια ότι μπορεί να συμβάλλει στην υλοποίηση πολλών εναλλακτικών σεναρίων (Kitchin 2017:21). Όντας μέρος της συνάθροισης ενός κώδικα και έπειτα ενός προγράμματος, ο αλγόριθμος ενός συστήματος, δύναται να παράγει σε κάθε του εκτέλεση είτε την ίδια εκδοχή ενός έργου ή διαφορετικές εκδοχές του. Η δυνατότητά του αυτή έγκειται ακριβώς στην οντογενετική, αναπτυξιακή και ενεργητική διάσταση, η οποία χαρακτηρίζει τα αλγοριθμικά συστήματα (Kitchin 2017: 21). Ο Μιγιαζάκι (Miyazaki) σημειώνει: «Σε μερικές περιπτώσεις, οι αλγόριθμοι και οι ενσαρκώσεις τους σε κώδικα τελειοποιούνται, επανασχεδιάζονται, επεκτείνονται και διορθώνονται, μέσω της επανάληψης διαφόρων εκδοχών τους» (Miyazaki 2012:2).

Η συνάθροιση μιας σειράς αλγορίθμων σε μια συναρμογή, πέρα από την επιτελεστική φύση που προσδίδει στους αλγόριθμους, είναι σημαντική και για δύο άλλους λόγους: Πρώτον, γιατί η επανάληψη διαφορετικών εκδοχών μέσω της συνάθροισης μιας πληθώρας επιμέρους αλγορίθμων καταδεικνύει πως τα αποτελέσματα του κώδικα δεν μπορούν να είναι απόλυτα προδιαγεγραμμένα και ξεφεύγουν συχνά από τον έλεγχο του καλλιτέχνη/προγραμματιστή. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ο κώδικας έχει προγραμματιστεί με τέτοιο τρόπο ώστε να εξελίσσεται, ξαναγράφοντας τους αλγορίθμους του καθώς παρατηρεί, πειραματίζεται και μαθαίνει αυτόνομα από τους δημιουργούς του (Steiner 2012: 9). Για αυτόν το λόγο, η πρωτοτυπία η οποία διέπει την καλλιτεχνική δημιουργία των συστημάτων, αν και «διδάσκεται» στα συστήματα μέσω του προγραμματισμού, δεν είναι προβλέψιμη ούτε ελεγχόμενη από τους «διδάσκοντες», δηλαδή τους προγραμματιστές τους (Moura 2018). Παραδείγματος χάριν, όπως αναφέρει σε συνέντευξή του ο Τάικα σχετικά με τον τρόπο λειτουργίας των τεχνητών νευρωνικών δικτύων εικαστικής δημιουργίας: «Από πολλές απόψεις, η πρόκληση να κατανοήσουμε το εσωτερικό ενός τεχνητού νευρωνικού δικτύου και να εξηγήσουμε τις αποφάσεις ή τις ταξινομήσεις του παραμένει άλυτη και είναι ένας τομέας ενεργού έρευνας» (Tyka 2020).

Την ίδια στιγμή, οι επιτελέσεις στις οποίες προχωρεί ένας αλγόριθμος δεν είναι ούτε σκόπιμες ούτε σαφείς, αλλά παραμένουν ανοιχτές σε λάθη – με τη μετάβαση από τη μια κατάσταση στην άλλη να μην είναι πάντοτε ντετερμινιστική. Η μη αι-

τιοκρατική διάσταση των αλγορίθμων δεν ταυτίζεται με την τυχαιότητα που διέπει τους στοχαστικούς αλγορίθμους αλλά περισσότερο με την πολυπλοκότητά τους. Η Τζοάνα Ντράκερ (Johanna Drucker) αναφερόμενη σε μια γενικότερη περιγραφή της επιτελεστικής φύσης της αλγοριθμικής συμπεριφοράς, σημειώνει: «[ο]ι αλγόριθμοι είναι οδηγίες για διαδικασίες, για επιτελέσεις, τα αποτελέσματα των οποίων μπορεί συνήθως να είναι προβλεπόμενα, αλλά είναι ανοιχτά στο λάθος και τις τυχαίες αβεβαιότητες τόσο κατά την εκτέλεσή τους όσο και κατά την επεξεργασία τους στο υψηλότερο επίπεδο λειτουργίας και χρήσης τους» (Drucker 2013).

Έπειτα, η επαναλαμβανόμενη φύση των αλγορίθμων συνδέεται και με μια δεύτερη ιδιότητα, με την ικανότητα για επαγωγικό συλλογισμό. Ο αλγόριθμος, κάθε φορά που επενεργεί, τροποποιεί τις ενέργειές του έτσι ώστε, την επόμενη φορά που θα δράσει, να λειτουργήσει διαφορετικά και να αποφύγει το ίδιο λάθος ώστε, όπως προαναφέρθηκε, να διασφαλίσει την εσωτερική του συνοχή. Η ικανότητα του αλγόριθμου να επιτύχει το ίδιο αποτέλεσμα ή να προβεί σε διόρθωση ή βελτίωση ενός προηγούμενου αποτελέσματος ταυτίζεται με την ανάκληση των κατάλληλων παρελθοντικών εμπειριών από τη μνήμη του, μια διαδικασία η οποία εξαρτάται κατά πολύ από τους κλειστούς εσωτερικούς βρόχους (Πατηνιώτης 2020: 96). Όπως υποστήριξε ο ΜακΚάλοκ (McCulloch) το 1956 αναφερόμενος στη δυνατότητα ανάδρασης της μηχανής Τούρινγκ, αυτό που είναι σημαντικό και επιτρέπει στη μηχανή την ανάπτυξη ικανότητας για επαγωγικό συλλογισμό και για μάθηση σε πραγματικό περιβάλλον, είναι η ικανότητα να λαμβάνει στην είσοδο μιας νέας επιτέλεσης, τα δεδομένα της εξόδου των προηγούμενων τετελεσμένων επιτελέσεων της (McCulloch 1956: 150).

Καταληκτικά, η ανάλυση τείνει να συμφωνήσει με την παρακάτω διατύπωση:

Ο προγραμματισμός, παρόλο που είναι μια ντετερμινιστική διαδικασία, μπορεί ποικιλοτρόπως να δώσει την αίσθηση του απρόβλεπτου και να προκαλέσει την έκπληξη. Η έκθεση ενός αλγορίθμου σε μεγαλύτερο εύρος δεδομένων (π.χ. με παραγωγή τυχαίων τιμών) ή στο αντίστροφο πεδίο τιμών (π.χ. λάθος τιμές), σε σχέση με την αρχική του σχεδίαση, μπορεί να είναι η αιτία για μη προσδοκώμενα αποτελέσματα. Επίσης, μια διαδικασία μέσω των αναδρομικών κλήσεων στον εαυτό της μπορεί να ξεδιπλώσει απείρως περίπλοκες δομές (Σαντορινάιός κ.ά. 2015: 355).

III. Συμπεράσματα

If a lion could speak, we could not understand him
Ludwig Wittgenstein

Στην προοπτική ύπαρξης εξ ολοκλήρου αυτόνομων συστημάτων εικαστικής παραγωγής στα επερχόμενα χρόνια, η παρούσα εργασία επιχειρεί να θέσει υπό αμφισβήτηση την αναγκαστική εξήγηση της τεχνητής δημιουργικότητας μέσω της ανθρωποκεντρικής ανάλυσης. Όπως σημειώνει ο Μούρα: «Η απουσία του ανθρώπινου χαρακτηριστικού που χαρακτηρίζει αυτό το είδος τέχνης πρέπει να μεταφραστεί σε οριστική υπέρβαση της ανθρωποκεντρικής προκατάληψης που εξακολουθεί να κυριαρχεί στη δυτική σκέψη» (Moura 2016). Σε αυτό το διανοητικό συγκείμενο, το πρώτο μέρος της εργασίας, φωτίζει παραδείγματα συνεργασίας φυσικών και μη-φυσικών οντοτήτων στη δημιουργία τέχνης. Η παρατήρηση της φύσης της αλληλεπίδρασης των καλλιτεχνών/προγραμματιστών με τα τεχνητά συστήματα εικαστικής παραγωγής, οδηγεί σε μια γόνιμη και λιγότερο μεροληπτική κατανόηση του έμβιου και του άβιου δημιουργικού δρώντος ως δύο οντολογικών εταίρων που συνδιαλέγονται στο πλαίσιο μιας συναρμογής με στόχο την από κοινού εξερεύνηση πρωτοφανών εκδηλώσεων καλλιτεχνικής δημιουργίας.

Το δεύτερο μέρος, παρέχει ορισμούς για την παραγωγική τέχνη, τους αλγορίθμους και τη διαδικασία κωδικοποίησής τους. Έπειτα, διερευνά κατά πόσο η ακαμψία που χαρακτηρίζει τους αλγορίθμους μετριάζεται μέσω της ανάδειξης των λιγότερο γνωστών πτυχών της συμπεριφοράς τους. Η ανάλυση υποστηρίζει πως η υπέρβαση των περιορισμών ενός συστήματος, η οποία οδηγεί στην ανάδυση της δημιουργικής πράξης συμβαίνει εκ των έσω και είναι συνυφασμένη με την ίδια τη δομή των αλγορίθμων που το απαρτίζουν. Τέλος, υπό ένα μεθοδολογικό πρίσμα, η συζήτηση φανερώνει την ανάγκη συγκρότησης ενός οντολογικού και θεωρητικού πλαισίου το οποίο θα απομακρύνει την εν λόγω τάση εικαστικής παραγωγής από την τεχνολογική μεθόριο στην οποία βρισκόταν καθηλωμένη μέχρι το τέλος του προηγούμενου αιώνα και θα επιτρέψει την ένταξή της στην εξελικτική αλυσίδα της ιστορίας της τέχνης.

Το κυριότερο πρόβλημα στη μελλοντική αποδοχή ενός δημιουργικού συστήματος ως καλλιτέχνη *per se* έγκειται στο γεγονός πως σε όλο το φάσμα του ιστορικού αφηγήματος της τέχνης, η δημιουργική πράξη υπήρξε ταυτώσιμη με την ίδια την ανθρώπινη φύση. Το ανθρώπινο είδος, πορεύτηκε μέχρι σήμερα με μια σχεδόν αδιαφιλονίκητη αυτοπεποίθηση έναντι της μηχανής, επειδή ακριβώς κατείχε

μερικά χαρακτηριστικά τα οποία κανένα αλγοριθμικό σύστημα δεν θα ήταν ικανό να υφαρπάξει: Η φαντασία και η δημιουργική ικανότητα αποτελούσαν έναν φύσει ανθρώπινο «κώδικα» που κανένας προγραμματιστής δεν θα μπορούσε να «σπάσει» (du Sautoy 2019: 2-3, Kronfeldner 2009: 579). Ωστόσο, το πέρασμα της εικαστικής παραγωγής στη ψηφιακή επικράτεια και η ευρύτερη σύγκλιση των πεδίων της τέχνης και της μηχανικής μάθησης, θέτει προβληματισμούς γύρω από τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τη δημιουργικότητα όχι μόνο της μηχανής αλλά και του ίδιου του ανθρώπου. Η δομική ρήξη που η παραγωγική τέχνη επιφέρει στην παραδοσιακή σκηνή της καλλιτεχνικής δημιουργίας γίνεται κατανοητή ως η συγκρότηση και η ανάδυση μιας νέας *ετερότητας*. Πέρα από το ενδιαφέρον της έρευνας να κατανοήσει και να εδραιώσει θεωρητικά το αναδυόμενο πεδίο της τεχνητής δημιουργικότητας, η αποδοχή ενός δημιουργικού «άλλου» μας φέρνει ταυτοχρόνως αντιμέτωπους με ένα πρόταγμα αυτογνωσίας, με μια εκ νέου ανάγκη επισκόπησης του *conditio humana*, της δημιουργικής ιδιότητας που μέχρι τώρα θεωρούσαμε πως μας ορίζει ως ανθρώπους, αλλά η οποία παραμένει κατ' ουσίαν άγνωστη σε εμάς.

Σημειώσεις

1. Από τα τέλη του 20ού αιώνα οι καλλιτέχνες ξεκινούν να ενδιαφέρονται για επιστημονικά πεδία όπως αυτά της Βιολογίας και Μικροβιολογίας, της Χημείας, της Ιατρικής, της Ρομποτικής και της Πληροφορικής. Όπως μάλιστα αναφέρει η Γέμτου: «... παρατηρείται τάση κατάργησης των ορίων ... μεταξύ επιστήμης και τέχνης, καθώς τις τελευταίες δεκαετίες προωθείται συστηματικά η συνεργασία καλλιτεχνών και επιστημόνων για την καλύτερη από κοινού έρευνα και κατανόηση φυσικών φαινομένων». Ελένη Γέμτου, *Τέχνη και Επιστήμη, Ερμηνευτικές προσεγγίσεις στη Μοντέρνα και Σύγχρονη Τέχνη μέσα από την Επίδραση της Επιστήμης* (Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο Α.Ε., 2018), 261. Stephen Wilson, *Art and Science. How Scientific Research and Technological Innovation are Becoming Key to 21st-Century Aesthetics* (Λονδίνο: Thames & Hudson, 2010), 19-83.

2. Ο *μηχανικός ιππότης* αποτελούσε ένα ανδροειδές ρομπότ το οποίο λειτουργούσε με γρανάζια και τροχούς που συνδέονταν με μια περίτεχνη τροχαλία και καλώδιο και το οποίο μπορούσε να σταθεί, να κουνήσει το λαιμό του και τα χέρια του, να καθίσει και να σηκώσει το γείσο του. Από τα σχέδια που ανακαλύφθηκαν το 1957, φαίνεται ότι το ρομπότ ήταν πλήρως λειτουργικό, όπως το είχε σχεδιάσει ο Ντα Βίντσι. Rosheim Mark Elling, *Leonardo's Lost Robots*, (Βερολίνο, Χαϊδελβέργη, Νέα Υόρκη: Springer, 2006).

3. International Conference on Computational Creativity (ICCC)· Artificial Intelligence in Design (AID) το οποίο μετονομάστηκε σε Design Computing and Cognition (DCC)· Creativity and Cognition (C&C)· International Conference on Design Creativity (ICDC)· International Workshop on Creative Agents (IWCA).

4. Η δράση του Κόλτον στο αναδυόμενο πεδίο της τεχνητής δημιουργικότητας δεν περιορίζεται μόνο στον προγραμματισμό συστημάτων εικαστικής παραγωγής. Σε συνεργασία με την Άλισον Πις (Alison Pease), προχώρησαν στην εφαρμογή του Turing Test, για την αξιολόγηση της τεχνητής δημιουργικότητας.

Παρόλα αυτά, όπως οι ίδιοι αναφέρουν στα πορίσματα του εν λόγω πειράματος: «το Turing Test είναι σε μεγάλο βαθμό ακατάλληλο για σκοπούς αξιολόγησης της Υπολογιστικής Δημιουργικότητας, καθώς επιχειρεί να ομογενοποιήσει τη δημιουργικότητα σε ένα μοναδικό (ανθρώπινο) στυλ». Υπό αυτή την έννοια, η αδυναμία του παιχνιδιού της μίμησης να αξιολογήσει την δημιουργικότητα των παραγωγικών συστημάτων, καθιστά αναγκαίο τον σχεδιασμό διαδικασιών αξιολόγησης της τεχνητής δημιουργικότητας ως καθαυτής δημιουργικότητας και όχι ως προσομοίωσης της ανθρώπινης. Alison Pease & Simon Colton, «On Impact and Evaluation in Computational Creativity: A Discussion of the Turing Test and an Alternative Proposal», *Computing and Philosophy*, (2011): 1-8.

5. Για την παρουσίαση του καλλιτεχνικού εγχειρήματος, βλ. thepaintingfool.com (τελευταία ανάκτηση 10 Αυγούστου, 2020).

Αναφορές

- Alpaydin, Ethem. 2016. *Machine Learning: The New AI*. Κέιμπριτζ, MA: MIT Press.
- Apter, Michael. 1969. «Cybernetics and art». *Leonardo* 2, 257-265.
- Ascott, Roy. 2007. «The Cybernetic Stance: My Process and Purpose». *Leonardo* 40,2:189-197.
- Audry, Sofian. & Ippolito, Jon. 2019. «Can Artificial Intelligence Make Art without Artists? Ask the Viewer». *Arts* 8,35:1-8.
- Bedini, Silvio A. 1964. «The Role of Automata in the History of Technology». *Technology and Culture* 5,1: 24-42.
- Berlinski, David. 2000. *The advent of the algorithm: The idea that rules the world*, Νέα Υόρκη: Harcourt.
- Boden, Margaret A. & Edmonds, Ernest A. 2009. «What is generative art». *Digital Creativity* 20,1-2:21-46.
- Boden, Margaret A. 1998. «Creativity and artificial intelligence». *Artificial Intelligence* 103: 347-356.
- Boden, Margaret A. 2004. *The Creative Mind: Myths and Mechanisms*. Λονδίνο: Routledge.
- Canguilhem, Georges. 2008. «Machine and Organism». Στο: *Knowledge of Life*, Marrati, Paola. & Meyers, Todd. επιμ., Νέα Υόρκη: Fordham University Press. 75-97.
- Coeckelbergh, Mark. 2016. «Can Machines Create Art?». *Philosophy & Technology* 30(3): 285-303.
- Cohen, Harold. 1973. «Parallel to perception». *Computer Studies* IV,3-4: 1-10.
- Cohen, Harold. 2010. *Driving the Creative Machine. Crossroads Lecture Series*. Ίστσαουντ: Orcas Center.
- Colton, Simon. 2008. «Creativity versus the perception of creativity in computational system». Στο: *Proceedings of AAAI Spring Symposium*: <https://aaai.org/Library/Symposia/Spring/2008/ss08-03-003.php> (πρόσβαση 2 Μαΐου 2020)
- Colton, Simon. 2012. «The Painting Fool: Stories from Building an Automated Painter» Στο: *Computers & Creativity*. McCormack, Jon. & d' Inverno, Mark. επιμ., Βερολίνο, Χαϊδελβέργη: Springer. 3-38.
- Colton, Simon. Valstar, Michel F. & Pantic, Maja. 2008. «Emotionally aware automated portrait paintings» Στο: *Proceedings of the 3rd international conference on Digital Interactive Media in Entertainment and Arts*, 304-311. Νέα Υόρκη: Association for Computing Machinery.
- Dreyfus, Hubert. 2001. *Τι δεν μπορούν ακόμη να κάνουν οι υπολογιστές*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Drucker, Johanna. 2013. «Performative materiality and theoretical approaches to interface». *DHQ: Digital Humanities Quarterly* 7,1.

- Du Sautoy, Marcus. 2019. *The Creativity Code, Art and Innovation in the Age of AI*. Κέιμπριτζ, MA: MIT Press.
- Floridi, Luciano. 2014. *The Fourth Revolution. How the Infosphere is Reshaping Human Reality*. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- Galanter, Philip. 2003. «What Is Generative Art? Complexity Theory as a Context for Art Theory» Στο: *Proceedings of the International Conference on Generative Art*, 1-21. Μιλάνο: Generative Design Lab, Milan Polytechnic.
- Galloway, Alexander R. 2006. *Gaming: Essays on Algorithmic Culture*. Μινεάπολη, MN: University of Minnesota Press.
- Hill, Robin K. 2016. «What an Algorithm Is». *Springer Philosophy & Technology* 29,1: 35-59.
- Kitchin, Rob. 2017. «Thinking critically about and researching algorithms». *Information, Communication & Society* 20,1: 14-29.
- Kronfeldner, Maria. 2009. «Creativity Naturalized». *The Philosophical Quarterly* 59,237: 577-592.
- Kroos, Christian. 2016. «The Art in the Machine» Στο: *Robots and Art: Exploring and Unlikely Symbiosis*. Herath, Damith. Kroos, Christian. & Stelarc. επιμ., Σγκαπούρη: Springer Cognitive Science and Technology. 19-25.
- Manovich, Lev. 2002. *The Language of New Media*. Κέιμπριτζ, MA: MIT Press.
- Mcculloch, Warren S. 1956. «Toward some circuitry of ethical robots or an observational science of the genesis of social evaluation in the mind-like behavior of artifacts». *Acta Biotheoretica* 11,3-4: 147-156.
- Miyazaki, Shintaro. 2012. «Algorhythmic: Understanding Micro-Temporality in Computational Cultures». *Computational Culture* 2.
- Montfort, Nick. Baudoin, Patsy. Bell, John. Bogost, Ian. Douglass, Jeremy. Marino, Mark C. Mateas, Michael. Reas, Casey. Sample, Mark. & Vawter, Noah. 2012. *10 PRINT CHR\$(205.5 + RND(1)): GOTO 10*. Κέιμπριτζ, MA: MIT Press.
- Moura, Leonel. & Pereira, Henrique G. 2014. «Dynamics of Data-Driven Design, A New Kind of Art [Based on Autonomous Collective Robotics]». *Footprint* 15: 25-32.
- Moura, Leonel. 2004. «Symbiotic Art Manifesto». <http://www.leonelmoura.com/manifesto.html> (πρόσβαση 4 Απριλίου 2021).
- Moura, Leonel. 2016. «Machines That Make Art». Στο: *Robots and Art: Exploring an Unlikely Symbiosis*. Herath, Damith. Kroos, Christian. & Stelarc. επιμ., Σγκαπούρη: Springer Cognitive Science and Technology. 255-272.
- Moura, Leonel. 2018. «Robot Art: An Interview with Leonel Moura». *Arts* 7,28: 1-5.
- Moura, Leonel. <http://www.leonelmoura.com/> (πρόσβαση 13 Μαρτίου 2021)
- Negrotti, Massimo. επιμ., 1991. *Understanding the Artificial: On the Future Shape of Artificial Intelligence*. Λονδίνο: Springer-Verlag.
- Paul, Christiane. 2015. *Digital Art*. Λονδίνο: Thames and Hudson Ltd.
- Pease, Alison. & Colton, Simon. 2011. «On Impact and Evaluation in Computational Creativity: A Discussion of the Turing Test and an Alternative Proposal». *Computing and Philosophy* 1-8.
- Rosheim, Mark E. 2006. *Leonardo's Lost Robots*. Βερολίνο, Χαϊδελβέργη, Νέα Υόρκη: Springer.
- Ruffino, Teresa. 2020. «Algorithmic Imagery: Interview with Mike Tyka Teresa Ruffino». *Digicult*, <http://digicult.it/articles/algorithmic-imagery-interview-with-mike-tyka/> (πρόσβαση 21 Απριλίου 2021).
- Russell, Stuart J. & Norvig, Peter. 1995. *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. Νιού Τζέρσεϊ: Prentice Hall Press.
- Seaver, Nick. 2017. «Algorithms as Culture: Some Tactics for the Ethnography of Algorithmic Systems». *Big Data & Society* 1-12.

- Steiner, Christopher. 2012. *Automate this: How algorithms took over our markets, our jobs, and the world*. Νέα Υόρκη: Portfolio.
- Striphas, Ted. 2015. «Algorithmic culture». *European Journal of Cultural Studies* 18,4-5: 395–412.
- The Painting Fool. <http://www.thepaintingfool.com/> (πρόσβαση 17 Απριλίου 2021)
- Tyka, Mike. 2015. «The art of neural networks | Mike Tyka | TEDxTUM». *YouTube* βίντεο, 16:07. <https://www.youtube.com/watch?v=oqVOUD76JOg>
- Tyka, Mike. <https://miketyka.com/> (πρόσβαση 2 Μαΐου 2021)
- Veale, Tony. & Cardoso, Amílcar F. 2019. *Computational creativity: the philosophy and engineering of autonomously creative systems*. Ελβετία: Springer Nature.
- Wiggins, Geraint A. 2006. «A preliminary framework for description, analysis and comparison of creative systems». *Journal of Knowledge Based Systems* 19,7:449–458.
- Wilson, Stephen. 2010. *Art and Science. How Scientific Research and Technological Innovation are Becoming Key to 21st-Century Aesthetics*. Λονδίνο: Thames & Hudson.
- Zylinska, Joanna. 2020. *AI Art Machine Visions and Warped Dreams*. Λονδίνο: Open Humanities Press.
- Γέμτου, Ελένη. 2018. *Τέχνη και Επιστήμη, Ερμηνευτικές προσεγγίσεις στη Μοντέρνα και Σύγχρονη Τέχνη μέσα από την Επίδραση της Επιστήμης*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Καμπουρλάζος, Βασίλειος. & Παπακώστας, Γεώργιος. 2015. *Εισαγωγή στην Υπολογιστική Νοημοσύνη*, Αθήνα: ΣΕΑΒ.
- Πατηνιώτης, Μανώλης. & Βογιατζής, Ηρακλής. 2020. «Φιλοσοφία των αλγορίθμων». *6ο Πανελλήνιο Συνέδριο Φιλοσοφίας της Επιστήμης* 1-8.
- Πατηνιώτης, Μανώλης. επιμ. 2020. *Εισαγωγή στις Ψηφιακές Σπουδές*, Θεσσαλονίκη: Ροπή.
- Σαντοριναίος, Μάνθος. Ζώη, Σταυρούλα. Δημητριάδη, Νεφέλη. Διαμαντόπουλος, Ταξιάρχης. Μπαρδάκος, Γιάννης. 2015. *Από τις σύνθετες τέχνες στα υπέρμετρα και τους νέους εικονικούς-δυναμικούς χώρους*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
- Τάσης, Θεοφάνης. 2019. *Ψηφιακός ανθρωπισμός*. Αθήνα: Αρμός.
- Τσίχλας, Κωνσταντίνος. Μανωλόπουλος, Ιωάννης. & Γούναρης, Αναστάσιος. 2015. *Σχεδίαση και Ανάλυση Αλγορίθμων*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

Θεωρησιακή Αισθητική¹

Robin Mackay*

Περίληψη

Οι παρακάτω σκέψεις ως προς τον αντίκτυπο του Θεωρησιακού Ρεαλισμού στην αισθητική, κυμαίνονται από τη σχέση της σύγχρονης τέχνης με την αισθητική, έως την επιτάχυνση και την αφαίρεση, τη λογική και τον σχεδιασμό. Το άρθρο προσβλέπει στη δυνατότητα μιας θεωρίας και πρακτικής που δε θα επενδύει στην εξωπραγματική υπόσχεση του αισθητικού, αλλά θα αναγνωρίζει την πραγματική δύναμη και έλξη των εικόνων στον κόσμο σήμερα, και τις νέες τεχνολογικές διαμεσολαβήσεις μεταξύ του αισθητήριου και του πλανητικού δικτύου μέσω, και θα αναδεικνύει το αισθητικό ως έναν φορέα ανάπτυξης νέων τρόπων γνώσης.

Λέξεις κλειδιά: θεωρησιακός ρεαλισμός, σύγχρονη τέχνη, μέσα, αισθητική, αναπαράσταση.

* Associate researcher, Department of Visual Cultures, Goldsmiths University of London, robin.mackay@gold.ac.uk

Speculative Aesthetics

Robin Mackay*

Abstract

These reflections on the ramifications of Speculative Realism for aesthetics ranges from contemporary art's relation to the aesthetic, to accelerationism and abstraction, logic and design. The paper anticipates the possibility of a theory and practice no longer invested in the otherworldly promise of the aesthetic, but acknowledging the real force and traction of images in the world today, so as to give prominence to the new technological mediations between the human sensorium and the planetary media network, and of the aesthetic as an enabler of new modes of knowledge.

Keywords: speculative realism, contemporary art, media, aesthetics, representation.

* Associate researcher, Department of Visual Cultures, Goldsmiths University of London, robin.mackay@gold.ac.uk

Στη σύγχρονη τέχνη, σήμερα, η καλλιτεχνική πρακτική υποβάλλεται σε μια συνεχή επανα-επινόηση, η οποία συνοδεύεται από μια αέναη επαναδιαπραγμάτευση της σχέσης της με το θυμικό. Η επακόλουθη ανάγκη για νέες προσεγγίσεις εξοικονόμησε μια μάλλον εσπευσμένη ιδιοποίηση εννοιών που αναπτύχθηκαν κάτω από την (θρυμματισμένη πλέον) κατηγορία του «Θεωρησιακού Ρεαλισμού» (Speculative Realism)² στο βαθμό, μάλιστα, που σήμερα αυτές οι έννοιες να έχουν γίνει κάτι σα μονάδες αυτοσχέδιου πολιτιστικού κεφαλαίου.³

Δεδομένου ότι η σύγχρονη τέχνη κατέχει το πολιτιστικό προνόμιο να αποτελεί τον τόπο διαπραγμάτευσης ανάμεσα στο εννοιολογικό και το αισθητηριακό, φαίνεται εύλογο πως θα μπορούσε να προσφέρει τον χώρο για τη σύγκλιση του Θεωρησιακού Ρεαλισμού με την αισθητική. Όμως μια τέτοια επιδίωξη καθίσταται περίπλοκη όταν αναλογιστούμε το τι τελικά μπορεί να φέρει σε αυτή τη διαπραγμάτευση ο Θεωρησιακός Ρεαλισμός, όταν το βασικό του θεωρητικό πλεονέκτημα (σύμφωνα με το κοινά δημοφιλές του αξίωμα) είναι η απόρριψη του διαμεσολαβητικού ρόλου της ανθρώπινης εμπειρίας. Πραγματικά, αν αυτό το «κίνημα» ενδιαφέρεται να αποσπάσει την προσοχή μας από την πρωτοκαθεδρία της διαίσθησης και της ερμηνείας, θα μπορούσε να (και έχει) ερμηνευτεί ως μια τάση αντι-αισθητικής.

Για την ακρίβεια, η υιοθέτηση του Θεωρησιακού Ρεαλισμού στη καλλιτεχνική πρακτική και (κυρίως) στον Λόγο για την τέχνη, καθορίστηκε περισσότερο από μια σειρά τυπικών συμπτώσεων παρά από μια ουσιαστική ενασχόληση με το εν λόγο ζήτημα. Η αποδοχή του ευνοήθηκε από τη σύγκλιση του προτάγματος του αντι-συσχετισμού με ερωτήματα για την κλιματική αλλαγή και την ανθρωπόκαινο εποχή («έναν κόσμο χωρίς εμάς»). Παρόμοια, το ενδιαφέρον του Θεωρησιακού Ρεαλισμού για μη-ανθρώπινους δρώντες ή υλικές συνεργίες, έγινε μαρτυρία για τα τεράστια απανθρώπινα δίκτυα στα οποία ξέρουμε ότι εμπλεκόμαστε, την πολυπλοκότητα των οποίων όμως οι καλλιτέχνες και καλλιτέχνιδες δυσκολεύονται να κατανοήσουν.

Ωστόσο, υπάρχουν εξίσου χειροπιαστά και αναμφισβήτητα οφέλη για την τέχνη εδώ: Στην αντικειμενοστραφή της μορφή, όπου κάθε αντικείμενο, όπως και να είναι, υφίσταται στο ίδιο οντολογικό πεδίο, αλλά ταυτόχρονα αποσύρεται από την εμπειρία μας επί αυτού, η «τέχνη Θεωρησιακού Ρεαλισμού» εκπληρώνει, πολύ πιο οικονομικά από όσο τα προβοκαρίσματα της αβανγκάρντ ή τα κοινωνικά πειράματα της σχεσιακής αισθητικής (relational aesthetics), το παλιό εκείνο όνειρο της εξίσωσης του έργου τέχνης με το σύμπαν της μη-τέχνης: Ένα έργο τέχνης είναι απλώς ένα πράγμα, σε ταπεινή και ισάξια ύπαρξη με άλλα πράγματα (ψυγείο, φασκλώμας, καπάκι στυλό, αστεροειδής, πρωτόνιο, έκθεση εγκλημα-

τικότητας κοκ). Επιπλέον, η αντικειμενοστραφής θέση ευνοεί τον περιορισμό της διευρυμένης πρακτικής και την επιστροφή στο αυτόνομο αντικείμενο, με τον ενθουσιασμό μάλιστα που ενέχει η φιλοσοφική βαθύνοια: σε μια κοσμική αναζωογόνηση του προκατασκευασμένου, το αντικείμενο όποιο και να είναι αυτό, καθώς συν-πληρώνεται με την πίστη στην ανατρεπτική δύναμη της αντικειμενότητας ως τέτοιας, καθίσταται όχι μόνο τέχνη αλλά και πρακτική φιλοσοφία (ποικίλα παρατιθέμενα αντικείμενα προερχόμενα από εξίσου ετερόκλητα πεδία – ποιος/ ποια επιμελήτρια δεν θα ενθουσιαζόταν με την ιδέα ότι ο Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός είναι ανάλογος με ένα φλυτζάνι καφέ;).⁴ Μετά την αναγνωρισμένα πλήρη αποτυχία του εννοιολογισμού (conceptualism) να συμπτύξει την αισθητική εμπειρία σε μια εννοιολογική πρόταση, ο «Θεωρησιακός Ρεαλισμός» κάνει δυνατή μια νέα «τέχνη μετά την φιλοσοφία», κατά την οποία μια ανούσια γενική έννοια (αντικείμενο, πράγμα ή ύλη) μπορεί μυστηριωδώς να μεταμορφώσει το οτιδήποτε κάτι σε μια αισθητικά και φιλοσοφικά σημαντική εμπειρία. Και τελικά, η υπόσχεση του μεγάλου εξισωτισμού του γεωλογικού και του ανθρωπογενούς, του πολιτισμού και της φύσης, των στοιχειωδών σωματιδίων και των υπαλλήλων σε μια ενιαία γιγάντια αντικειμενοτική μήτρα, συγκλίνει ευτυχισμένα στον άνευρο εκλεκτισμό της Νέας Αισθητικής και τη γενιά μετά-το-διαδίκτυο – ενός ατέρμονου πολυποικίλου σύμπαντος που καταφθάνει προ-ποσοτικοποιημένο σε διακριτά και ισόμορφα εικονίδια του Tumblr. Οι έννοιες που διακυβεύονται εδώ είναι στην καλύτερη περίπτωση αόριστες· τα αισθητικά αποτελέσματα είναι τυχαία και η απολογία των επιμελητών και επιμελητριών υπέρμετρα ακραία.

Μπροστά σε αυτό το απογοητευτικό (αν και κοινωνιολογικά ενδιαφέρον) φαινόμενο, η πρώτη προϋπόθεση για ένα ερευνητικό σχέδιο πάνω στην «θεωρησιακή αισθητική» θα έπρεπε να ήταν είτε η άρνηση στο να δημιουργηθούν περαιτέρω υλικά για την κατασκευή μιας «θεωρησιακής αισθητικής», είτε η περαιτέρω συνεισφορά στην επιτηδευμένη τεχνοτροπία της «θεωρησιακής» καλλιτεχνικής πρακτικής. Η προβληματική όσον αφορά τη σχέση αισθητικής (γενικά εκλαμβανόμενης) και νέων μορφών ρεαλισμού στη μετα-ηπειρωτική φιλοσοφία (επηρεασμένων, αλλά όχι περιοριζόμενων σε θέσεις που ταυτίζονται με τον «Θεωρησιακό Ρεαλισμό») εστιάζει εν πολλοίς στη δομή του αισθητικού στοιχείου της εμπειρίας. Όταν αυτή η δομή θεωρείται πλαστική και όχι υπερβατικά αμετάβλητη, τότε προτείνεται ένα σύνολο ορισμένων ερωτήσεων σχετικά με την φιλοσοφική διατύπωση ότι, η νόηση συλλαμβάνει ένα πραγματικό που δεν είναι της δικής της κατασκευής, και ότι οι δυνατότητές της μπορούν να αναδιαμορφωθούν ως συνάρτηση αυτού του πραγματικού. Ως εκ τούτου, η μελέτη της αισθητικής καθιστά δυνατή την υπόδειξη τρόπων για την εξέταση της εννοιολογικής θεμελίωσης της αναπαράστασης, και να παράσχει τα εργαλεία για μια κατανόηση του πώς η εμπ-

πειρία δομείται από ποικίλα υλικά καθεστώτα – από την χημεία έως τα ψηφιακά μέσα – και πώς αυτοί οι επικαθορισμοί παραγνωρίζονται στις κοινά αποδεκτές ιδέες περί του «αισθητικού». Αυτή η συλλογιστική, με τη σειρά της, οδηγείται προς ζητήματα που ανακλύπτουν με τη θεώρηση της συγκρότησης του αισθητικού ως πράξη πολιτικής ισχύς, και της σχέσης της με την υποκειμενοποίηση. Όσο μακριά και αν φαίνεται από τα ιδιώματα της τέχνης του Θεωρησιακού Ρεαλισμού, η θεωρησιακή αισθητική εδώ, επαναβεβαιώνει τη σχέση μεταξύ του *αισθητικού* και της *ανθρώπινης δημιουργικότητας*, όμως εντός ενός εννοιολογικού πλαισίου που αρνείται να εγκαταλείψει κάποιο από τα δύο αυτά στο πεδίο του απερίγραπτου ή του αμετάβλητου. Στις διάφορες συνεισφορές στη συζήτηση αυτή, η αισθητική συγχρόνως φυσικοποιείται (παγώνεται στην αχανή «τράπεζα μνήμης» που είναι η εξελικτική ιστορία των ειδών) και αποφυσικοποιείται (η εύλογη νομιμότητα των αυτοφυή μορφών της αμφισβητείται από τις συνθετικές εμπειρίες), η αναπαράσταση αποκαθίσταται, η αφαίρεση υλικοποιείται, και η νόηση επιταχύνεται.

Αλλά προτού υπερβούμε τον κλειστό κύκλο της τέχνης ώστε να προσανατολίσουμε το ερώτημα της αισθητικής προς αυτή την κατεύθυνση, η συζήτηση ξεκινάει από μια ανάλυση της στάσης της σύγχρονης τέχνης ως προς την αισθητική – αυτήν μιας ιδιόμορφα αμφίσημης *αισθητοφοβίας*.

Η εξέταση «της εικόνας» (δηλ. της αισθητικής διαμεσολάβησης) και της σχέσης της με το εγχείρημα της σύγχρονης τέχνης να εντοπίσει μια ανατρεπτική πολιτική δύναμη, αποκαλύπτει μια αντίφαση: Η εικόνα φέρεται να υποδεικνύει ένα πραγματικό πέρα από τα δεσμά της γλώσσας, πέρα από την εφήμερη πολιτική, πέρα από τις εγκαθιδρυμένες εξουσίες και τα πλαίσια μέτρησης και αξιολόγησης, και έτσι κατά μία έννοια, να είναι απαλλαγμένη από τις περιοριστικές δυνάμεις του κόσμου. Όμως παρά αυτή την πίστη στη ριζοσπαστική δυνατότητα της αισθητικής εμπειρίας, κάθε πραγματική, συγκεκριμένη εικόνα – αυτών που η τέχνη παράγει συμπεριλαμβανομένου – φαίνεται πως αναπόφευκτα θα διαφθαρεί από τις ίδιες αυτές δυνάμεις. Ανίκανη να πραγματώσει τη ριζοσπαστική της δυνατότητα, η αισθητική εμπειρία μπορεί μόνο να *γνέψει* προς αυτήν, πασχίζοντας διαρκώς να διαφύγει τον επικαθορισμό (ή να τον μεταθέσει στον/την θεατή). Στην επακόλουθη κρίση, η σύγχρονη τέχνη θα εκθέσει σχολαστικά τους ίδιους της τους συμβιβασμούς με το αισθητικό, σε μια συνεχή παραδοχή αποτυχίας και συνενοχής.

Συνεπώς, η τέχνη επιζητεί να ανακαλύψει στην ελευθερία, την ασάφεια και τη ρευστότητα της αισθητικής, ένα σχήμα για πραγματική ελευθερία πέρα από την πολιτική, ανακαλύπτοντας, όμως, πως κάθε εικόνα που «λειτουργεί» συνυπάρχει με δομές εξουσίας. Επιχειρεί, παράλληλα με ορισμένα παρακλάδια του Θεωρησιακού Ρεαλισμού, να υπερβεί τις εγκαθιδρυμένες δυνάμεις αναπαράστασης με το να στραφεί σε μορφές επιστημονισμού ή κυριολεξίας που θα τις παράκαμπτε,

αναιρώντας την υπαίτια ιδιαιτερότητα των εικόνων της (δηλαδή τη *συσχετική* τους συνενοχή με συγκεκριμένες μορφές αναπαράστασης). Μιμείται μια στάση επιστημονικής αντικειμενικότητας στο πλαίσιο των δικών της μεθόδων και μορφών για να κυνηγήσει τη χίμαιρα μιας αδιαμεσολάβητης (ασυσχέτιστης) εικόνας – το φάντασμα μιας πρακτικής που, αποκτώντας επιτέλους άμεση πρόσβαση στο ριζοσπαστικό πεδίο της αισθητικής ουσίας, θα ήταν απολύτως «ελεύθερη.»

Οι παραλληλισμοί ανάμεσα σε αυτό το αδιέξοδο και το κεντρικό ερώτημα του Θεωρησιακού Ρεαλισμού – Πως είναι δυνατόν για τη σκέψη να βρει πρόσβαση σε αυτό που δεν είναι ήδη και πάντα διαμεσολαβημένο από τη σκέψη; – δεν είναι συμπτωματικοί, δεδομένων των παρόμοιων θεσμικών πλαισίων εντός των οποίων αναδύθηκαν. Ίσως και τα δύο μέρη να επωφελούνταν με την από κοινού διερεύνηση των εννοιολογικών και μεθοδολογικών τους προβλημάτων, και των ενίοτε αφελών τους επικλήσεων στα ερείπια της διαμεσολάβησης και της άμεσης πρόσβασης στο πραγματικό. Δυστυχώς, η ιστορία αυτής της συνδιαλλαγής εξελίσσεται αντίστροφα: ο λόγος της τέχνης και ο λόγος του Θεωρησιακού Ρεαλισμού έχουν συχνά ωθήσει ο ένας τον άλλον στην εφαρμογή ενός συνόλου ιδιωμάτων και επιτηδευμένων τεχνοτροπιών, διαμεσολαβήσεων που *γνέφουν* προς την σκοτεινή έκσταση της απο-διαμεσολάβησης.

Το ενδιαφέρον στην εν λόγω συζήτηση, θα έγκειτο στην ανατροπή της καρικατούρας ενός Θεωρησιακού Ρεαλισμού που αναζητά να παρακάμψει την ανθρώπινη διαμεσολάβηση. Αντί αυτού θα ήταν να διερωτάται για το πως η αίσθηση, η αναπαράσταση, και η εικόνα λειτουργούν *εντός* του πραγματικού – χωρίς όμως το είναι τους να είναι ουσιαδώς καταστατικό αυτού. Το εγχείρημα της «αναίρεσης της εικόνας για να αναιρεθεί η εξουσία» μπορεί να είναι μάταιο· αλλά αυτό δεν οφείλεται στο ότι πρέπει να αποκηρύξουμε την άρνηση για να υποστασιοποιήσουμε την ανθρώπινη εμπειρία ως την κυρίαρχη-κατηγορία μέσω της οποίας ο κόσμος γίνεται κατανοητός. Απεναντίας οφείλεται στο ότι δε μπορούμε απλά να απορρίψουμε τους παγιωμένους περιορισμούς για να αποκτήσουμε πρόσβαση σε ένα πραγματικό που έχει προτεραιότητα έναντι αυτών. Αν η θέση της θεωρησιακότητας απαιτεί την απελευθέρωση της σκέψης από τα δεσμά της ανθρώπινης φαινομενικότητας, αυτό δε μας δικαιολογεί για να διατυπώσουμε μια απόλυτη ρήξη μεταξύ των δύο. Γιατί ο κίνδυνος, τότε, είναι είτε να επιστρέψουμε σε έναν αφελή ρεαλισμό, είτε να παραδοθούμε σε οντολογικές εικασίες που συγχρόνως αποκρύπτουν και διπλασιάζουν τις επιστημολογικές τους παραδοχές. Η νεύρωση της σύγχρονης τέχνης όσον αφορά την αισθητική κάλλιστα την προδιαθέτει πως θα συνεργήσει σε αυτό το σφάλμα.

Στην πραγματικότητα, λοιπόν, η σύγχρονη τέχνη κωδικοποιεί και διαιωνίζει ένα ορισμένο σύνολο προτάσεων σχετικά με την αυτενέργεια της εικόνας. Είναι

ένα πολιτιστικό πρόγραμμα που (δια)χειρίζεται την αισθητική διαμεσολάβηση με έναν τρόπο όχι λιγότερο εργαλειοποιημένο από άλλα παρόμοια προγράμματα (αν όχι περισσότερο διεστραμμένο και συγκεχυμένο). Αυτή η διαχείριση μπορεί συνεπώς να αναγνωριστεί και να αξιολογηθεί μαζί με μια ευρύτερη γκάμα αισθητικών πρακτικών. Μια τέτοιου τύπου άρση του προνομίου της σύγχρονης τέχνης όσον αφορά την αισθητική είναι κρίσιμη, καθώς οι νέοι τρόποι των αισθητικά διαμεσολαβημένων πρακτικών, οι οποίοι επιφέρουν ριζικές αλλαγές στον τρόπο που παράγουμε, αναμεταδίδουμε και καταναλώνουμε εμπειρίες, λειτουργούν δίχως αυτό το προνόμιο. Είναι η τεχνολογική επαύξηση του ανθρώπινου αισθητήριου – αναπόσπαστου από τον μετασχηματισμό των κοινωνικών μορφών και τη μετάλλαξη της υποκειμενικότητας – αυτή που θέτει σήμερα τις πιο μεγάλες προκλήσεις στην ενασχόληση μας με την αισθητική.

Η σύγχρονη δομή της αναπαράστασης αποτελεί το προϊόν μιας αλληλοσυνδεόμενης σειράς από επαυξημένα εννοιολογικά και αισθητηριακά πλαίσια, τα οποία και καθιστούν τα όρια της αντίληψής μας μεταβατικά και εφήμερα, αντί για αδιαπέραστα και σταθερά. Υπάρχουν πολλές νέες διαμεσολαβήσεις ανάμεσα στο ανθρώπινο αισθητήριο, το τεράστιο πλανητικό δίκτυο μέσων, εντός του οποίου το πρώτο υπάρχει, και το ευρύτερο σύμπαν, του οποίου και τα δύο αποτελούν ήσσονος σημασίας διακλαδώσεις. Και ενώ αντλούν από τους προηγμένους πόρους της επιστημονικής και τεχνολογικής αφαίρεσης (στατιστική ανάλυση, μαθηματική μοντελοποίηση, νευροφυσιολογία, μεγάλες σειρές δεδομένων κ.α.), σε μεγάλο βαθμό αναπτύσσονται για να ενισχύσουν την ευχέρεια (και την κερδοφορία) αυτού που ακολουθώντας τον Γουίλφριντ Σέλαρς (Wilfrid Sellars), θα μπορούσαμε να πούμε «έκδηλη εικόνα» (manifest image): την κληρονομημένη, παραδοσιακή ανθρώπινη αυτο-σύλληψη. Πάρτε για παράδειγμα το αισθητικό καθεστώς των κοινωνικών μέσων που προγραμματίζει σε επίπεδο συμβολικής επεξεργασίας και αισθητο-κινητήριων ανακλαστικών, πρότυπα και συμπεριφορές απόκρισης για ολόκληρους πληθυσμούς. Η αισθητική συναντάται με το κοινωνικο-πολιτικό σε πραγματική αφαίρεση, όταν το κεφάλαιο γίνεται προϋπόθεση για κάθε παραγωγή και εμπειρία στο επίπεδο των υλικών διαδικασιών που διαμεσολαβούνται από παρόμοια υλικές εικόνες. Αυτές οι αφαιρέσεις «δεν είναι στο μυαλό αλλά στην καθημερινή ζωή».

Είναι αμφίβολο το κατά πόσο μπορούμε να αξιοποιήσουμε τέτοια αισθητικά μέσα παραγωγής για να διασυνδεθούμε με αυτό το περίπλοκο σύστημα, με τρόπο διαφορετικό από όσο σαν παθητικοί πελάτες-παραγωγοί. Μπροστά σε πολυπλοκότητες και αφαιρέσεις που υπερβαίνουν αμετάκλητα το πεδίο της ατομικής αισθητικής εμπειρίας, η υποχώρηση σε τοπικιστικές αντιτεχνολογικές ατζέντες γίνεται, ίσως, μια εύλογη επιλογή. Από την άλλη πλευρά όμως, και η προσθετική επέκταση των ανθρώπινων αισθήσεων γίνεται απαραίτητη προϋπόθεση για

οποιαδήποτε εμπλοκή με την πολιτική πραγματικότητα μιας πλανητικής κοινωνίας που λειτουργεί σε πολλαπλές κλίμακες αφαίρεσης. Μάλλον δε μπορούν τέτοιες πραγματικότητες να ενταχθούν σε κάτι όπως «η εμπειρία» με την ατομική φαινομενολογική της έννοια. Η διύλισή τους σε εικόνες πολυπλοκότητας νοούμενες μέσω ενός τεχνολογικού υψηλού, επιφέρει εξίσου έναν αισθητισμό που εξωθεί σε παθητική παραίτηση. Μια θεωρησιακή αισθητική θα πρέπει κάλλιστα να μπορεί να λειτουργεί με άλλους όρους συνολικά, επανεξετάζοντας την αισθητική σα μέρος μιας άσκησης πάνω στη συλλογική νόηση.

Ένας βασικός άξονας της εν λόγω συζήτησης, λοιπόν, προκύπτει από το Προμηθεϊκό ή «επιταχυντικό» σχέδιο της απελευθέρωσης της φαντασίας, της σκέψης και της δράσης προς τη κατεύθυνση της βελτιστοποίησης του ανθρώπινου. Οι εικόνες, εδώ, γίνονται αντιληπτές σα να παρέχουν νέους τρόπους επιστημικής έλξης από την επεξεργασία αισθητηριακών δεδομένων μέσα από συμβολικούς φορμαλισμούς και τεχνολογικές συσκευές. Αυτό δεν αποτελεί φυγή από ένα δήθεν θε-

μέλιο περί στέρεας αμεσότητας προς ιδεατές αφαιρέσεις, αλλά προοδευτική επανακατεύθυνση σε λιγότερο τοπικιστικά μοντέλα – ή κίνηση προς μια «παγκόσμια διεύθυνση», η οποία αναθεωρείται ως διακύβευμα γνωστικής πλοήγησης και ενεργοποιείται μέσω αισθητικής αναδιαμόρφωσης.

Εάν αυτό υποδηλώνει μια αμφισβητήσιμη εργαλειοποίηση της αισθητικής, πρέπει και πάλι να θυμηθούμε πως η ψυχαγωγική απορρόφηση στις εικόνες, η έξαψη του υψηλού, η διοργάνωση ενός πολυμεσικού μικρο-ουτοπικού δρώμενου, όλα αυτά ενέχουν μια ορισμένη σκοπιμότητα, αποτελούν μέρος ενός σχεδίου, και απαιτούν συγκεκριμένα πρότυπα συμπεριφοράς. Είναι δικό μας καθήκον το να εκτιμήσουμε τις επιπτώσεις τους και την αποτελεσματικότητά τους. Εάν δεχτούμε ότι η χειραφετητική επιστημική λειτουργία της αισθητικής πρακτικής έγκειται στην ικανότητά της να υπονομεύει την πρωτοδόξα και να φωτίζει την κοινωνιογνωστική εκμάθηση της εμπειρίας, τότε είναι κρίσιμο να συνοδεύεται και από τη δέσμευση για κάτι περισσότερο από την πρόκληση στιγμών αποξένωσης ή εφήμερων αισθημάτων απελευθέρωσης.

Αυτή η θεώρηση απομακρύνεται από το φάντασμα μιας αισθητικής σφαίρας που είναι ριζοσπαστικά άμεση, απροσδιόριστη, απαλλαγμένη από εννοιολογικά δεσμά, ή έξω από κάθε υπάρχουσα δομή εξουσίας· αναλογίζεται το απτό και το αφηρημένο ως σχετικούς όρους, και το αισθητικό και εννοιολογικό όντας άρρηκτα συνυφασμένα· και συνεπάγεται μια πρακτική που σταματά να επενδύει τις δυνάμεις της στην υπόσχεση της αισθητικής ως τέτοιας, αλλά απεναντίας αναγνωρίζει την πραγματική δύναμη και έλξη των εικόνων, αξιοποιεί πειραματικά τεχνικές μοντελοποίησης, τυποποίησης και παρουσίασης έτσι ώστε ταυτόχρονα να «σχεδιάσει νέους τομείς εμπειρίας» και να τους χαρτογραφήσει μέσω μιας «αναδιαμορφωμένης αισθητικής» που είναι διεπιστημονική και αδιαχώριστη από κοινωνικο-τεχνικές συνθήκες.

Σημειώσεις

1. Δημοσιεύτηκε στο R. Mackay, L. Pendrell & J. Trafford (επιμ.). 2014. *Speculative Aesthetics*. Φάλμουθ: Urbanomic, *Introduction*, σελ 6-13. Μετάφραση: Λέανδρος Κυριακόπουλος.

2. Περί του θεωρησιακού ρεαλισμού, βλ. Mackay, Robin (ed.). 2007. «Speculative Realism». *Collapse: Philosophical Research and Development* 2, και Brassier, Ray, Grant, H. Iain & Harman, Graham. 2007. «Speculative Realism». *Collapse: Philosophical Research and Development* 3: 306-449.

3. Η πιο περιέργη μαρτυρία αυτού του γεγονότος είναι η αναπάντεχη είσοδος του Θεωρησιακού Ρεαλισμού στη νο. 81 θέση της κατάταξης «Power 100: A ranked list of the contemporary artworld's most powerful figures» το 2013, από το περιοδικό *Art Review*.

4. Για την «Αντικειμενοστραφή Τέχνη», βλ. Wolfendale, Peter. 2014. *Object Oriented Philosophy: The Noumenon's New Clothes*. Falmouth: Urbanomic, κεφάλαιο 4.2, όπου αναλύει την προκατασκευασμένη φύση του αντικειμενοστραφούς έργου τέχνης.

Αναφορές

- Art Review, 2013. «Power 100: A ranked list of the contemporary artworld's most powerful figures». <https://artreview.com/power-100?year=2013>
- Brassier, Ray, Grant, H. Iain & Harman, Graham. 2007. «Speculative Realism». *Collapse: Philosophical Research and Development* 3: 306-449.
- Mackey, Robin (επ.). 2007. «Speculative Realism». *Collapse: Philosophical Research and Development* 2.
- Wolfendale, Peter. 2014. *Object Oriented Philosophy: The Noumenon's New Clothes*. Φάλμαουθ: Urbanomic.

Απομυθοποιώντας το Φυσικό – Ανακτώντας την Αλλοτρίωση: Φεμινισμοί και Τεχνοεπιστήμη στο Πλαίσιο της Ψηφιακότητας

Ευαγγελία Χορδάκη*

Περίληψη

Το εμβληματικό έργο της Ντόνα Χάραγουι, *Το Μανιφέστο των Σάιμποργκ*, εκκίνησε μια νέα συζήτηση στον επαναπροσδιορισμό των κλασικών αντινομιών του Διαφωτισμού, στις οποίες στηρίχτηκαν οι κανονιστικές κατηγορίες και οι ταυτότητες της νεωτερικότητας. Ο διάλογος αυτός, αποτυπώθηκε στη δεκαετία του 1990 στην έννοια του *κυβερνοφεμινισμού*, ενός όρου που περισσότερο λειτούργησε ως πεδίο αναζήτησης παρά ως μια ενοποιημένη θεωρία. Εκκινώντας από το πεδίο των Σπουδών Επιστήμης και Τεχνολογίας, ο στόχος του άρθρου είναι η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ ψηφιακότητας και φεμινιστικής σκέψης. Εστιάζοντας στη συμπαραγωγή των έμφυλων ταυτοτήτων και της τεχνοεπιστήμης σε ιστορική προοπτική, παρουσιάζονται οι προβληματισμοί ή/και δυνατότητες από τη διασταύρωση του ψηφιακού μετασχηματισμού με το πολύμορφο πεδίο του κυβερνοφεμινισμού. Παίρνοντας απόσταση από προσεγγίσεις που εξετάζουν την τεχνοεπιστήμη είτε ως αναπόφευκτα απελευθερωτική και ενδυναμωτική είτε ως κατ' ανάγκη χώρο αναπαραγωγής έμφυλων στερεοτύπων, επιχειρείται ο εντοπισμός των μετασχηματισμών και των αλληλεπιδράσεων φύλου και τεχνοεπιστήμης. Μια τέτοια προσέγγιση μας βοηθάει να αναστοχαστούμε την πολιτική δράση στην εποχή της ψηφιακότητας. Πρόκειται για το ξετύλιγμα ενός νήματος που ενώνει το *σάιμποργκ* με τον *ξενοφεμινισμό* και αναδιαμορφώνει ένα σημαντικό σύνολο ερωτημάτων τόσο στις Πολιτισμικές Σπουδές και στις Σπουδές Φύλου, όσο και στις Σπουδές Επιστήμης και Τεχνολογίας, καθιστώντας τελικά τον μεταξύ τους διάλογο αναγκαίο.

Λέξεις κλειδιά: φύλο, τεχνοεπιστήμη, κυβερνοφεμινισμός, ψηφιακότητα, ξενοφεμινισμός.

* Υποψήφια Δρ. Ιστορίας της Επιστήμης, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (chordaki.evangelia@ac.eap.gr).

Demystifying the *Natural* - Reclaiming *Alienation*: Feminisms and Technoscience in the Digital Era

Evangelia Chordaki*

Abstract

Haraway's *Cyborg Manifesto* prompted a fruitful discussion on the classical antinomies of Enlightenment. This discussion was later adopted by *Cyberfeminism* with the aim of systematically examining the relationship between technoscience and feminism. The current paper revisits the various perspectives about the co-production of gender identities and technoscience, the constraints and affordances brought about by the intertwinement of digital transformation and cyberfeminism, and the prospects of political action in the digital era. More specifically, the paper explores the relationship between digitality and feminist thought from a historical perspective – from *Cyborg* to *Xenofeminism* – in order to display the need for an interdisciplinary approach between Cultural, Gender, and Science and Technology Studies.

Keywords: gender, technoscience, cyberfeminism, digitality, xenofeminism.

* PhD candidate in History of Science, School of Humanities, Hellenic Open University (chordaki.evangelia@ac.eap.gr).

Οριοθετώντας την συζήτηση

Το παρόν κείμενο αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης συλλογικής προσπάθειας κατανόησης της ψηφιακότητας, καρπός της οποίας υπήρξε ο τόμος *Εισαγωγή στις Ψηφιακές Σπουδές* (2020). Ωστόσο, θεωρώ κρίσιμο να τονίσω το γεγονός πως η αναζήτηση μου εκκινεί από τις Σπουδές Επιστήμης και Τεχνολογίας, και πιο συγκεκριμένα από την μελέτη της σχέσης τεχνοεπιστήμης και φύλου – μια σχέση κομβική στο πλαίσιο της ψηφιακότητας –, η οποία εκφράζεται δυναμικά στον κυβερνοφεμινισμό. Για την ιχνηλάτηση και κατανόηση αυτής της σχέσης όπως και των μετασχηματισμών της, το παρόν κείμενο χωρίζεται σε τρία μέρη.

Στο πρώτο, συζητώ τη σχέση μεταξύ φύλου και τεχνολογίας μέσω μιας ιστορικής προοπτικής, εξετάζοντας συγκεκριμένα τους τρόπους που οι φεμινίστριες θεωρητικοί προσέγγισαν αυτή τη σχέση, αναδεικνύοντας τελικά την επιτελεστικότητα των εννοιών. Η διαδρομή αυτή θα μας οδηγήσει στο δεύτερο μέρος, και τις νέες οπτικές που φέρνει ο κυβερνοφεμινισμός στις Σπουδές Επιστήμης και Τεχνολογίας μέσα από τη σύνδεση της τεχνοεπιστήμης με κατηγορίες ταυτότητας. Τέλος, αναπτύσσω τις πολιτικές προεκτάσεις κάποιων από των σημαντικότερων προσεγγίσεων του κυβερνοφεμινισμού – στο κέντρο των οποίων βρίσκεται η έννοια της απελευθέρωσης. Κρατώντας απόσταση από τον αναπόφευκτα απελευθερωτικό, εμψυχωτικό ή κατ' ανάγκη περιοριστικό ρόλο των τεχνοεπιστημών που συνήθως εκφράζεται μέσω τεχνοφιλικών ή τεχνοφοβικών προσεγγίσεων, σκοπός εδώ είναι η εξερεύνηση των δυνατοτήτων για μια (φεμινιστική) πολιτική δράση στην ψηφιακή εποχή.

Φύλο και Τεχνοεπιστήμη

Η συζήτηση για την τεχνολογία έχει ήδη συμπεριλάβει την έννοια της κοινωνικής κατασκευής από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 ακολουθώντας εν πολλοίς την ιστορικιστική στροφή που πυροδότησε η *Δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων* (Kuhn 1962). Η «στροφή» αυτή έθεσε τρεις σημαντικές υποθέσεις: α) Η επιστήμη και η τεχνολογία είναι κυρίως κοινωνικές, β) είναι δρώσες και γ) δεν αποτελούν μια δίοδο που να οδηγεί απευθείας από τη φύση σε ιδέες περί φύσης (Sismondo 2016: 99). Παρά το γεγονός πως η προσέγγιση της κοινωνικής κατασκευής αποτελεί ένα σημαντικό πεδίο θεωρητικού αναστοχασμού της επιστημονικής και τεχνολογικής πραγματικότητας, έχει δεχτεί επίμονη κριτική. Ένα σημαντικό και γνώ-

ριμο κείμενο για όσες/ους ασχολούνται με τις Σπουδές Επιστήμης και Τεχνολογίας, είναι το άρθρο του Γουίνερ (Winner) *Do Artifacts Have Politics?* που δημοσιεύτηκε το 1980. Στο έργο αυτό ο συγγραφέας ασκεί κριτική στην κοινωνική κατασκευασιοκρατία για την έλλειψη προσοχής που επιδειχνει στο ρόλο που ασκεί η πολιτική (politics), όπως και στις κοινωνικές επιπτώσεις της τεχνολογίας στις σχέσεις εξουσίας. Ανεξάρτητα από τη θέση που μπορεί να υιοθετήσουμε, το βέβαιο είναι πως το θεωρητικό, μεθοδολογικό και εν τέλει πολιτικό ερώτημα του Γουίνερ αποτελεί ένα κομβικό σημείο στην ιστορία των Σπουδών Επιστήμης και Τεχνολογίας και παραμένει επίκαιρο.

Δεκαπέντε χρόνια μετά την δημοσίευση του, το ερώτημα αναδιατυπώθηκε χωρίς να σημειώνει την ίδια απήχηση. Δύο ερευνήτριες από την Νορβηγία δημοσιεύουν το άρθρο *Feminism And Constructivism: Do Artifacts Have Gender?* αναζητώντας τα σημεία συνάντησης μεταξύ φεμινισμού και κατασκευασιοκρατίας στο πλαίσιο των Σπουδών Τεχνολογίας. Εδώ, η κριτική δεν εστιάζει μόνο στο πολιτικό αλλά και στο φύλο, ενώ κεντρικό ερώτημα αποτελεί η προσφορά της κατασκευασιοκρατίας στην φεμινιστική οπτική της πολιτικής αλλαγής (Berg & Lie 1995: 333). Δεν αποτελεί αντικείμενο του παρόντος κειμένου η αποτίμηση των δύο άρθρων. Τα αναφέρω για να τονίσω τη σημαντικότητα και των δύο ερωτημάτων (για το τεχνουργήμα και το φύλο) και να εγείρω το διακύβευμα του δεύτερου: την ενσωμάτωση της ανάλυσης της τεχνολογίας στις Σπουδές Φύλου, και του φύλου στις Σπουδές Τεχνολογίας (ό.π.: 334). Όπως σημειώνουν οι συγγραφείς, «η φεμινιστική πολιτική δεν μπορεί να προχωρήσει χωρίς να κατανοήσει την εξουσία της τεχνολογίας, και οι Σπουδές Τεχνολογίας, για να μην είναι ανιαρές, πρέπει να συμπεριλάβουν τις εντάσεις και απολαύσεις (tensions and pleasures) από τις πολιτικές του φύλου» (ό.π.: 342).

Παρόμοια ζητήματα και προσεγγίσεις αναδύονται στο συλλογικό έργο *Το Φύλο της Τεχνολογίας και η Τεχνολογία του Φύλου* (Ρεντετζή 2012), όπου επιχειρείται μια διεπιστημονική προσέγγιση της σχέσης φύλου, τεχνολογίας και υλικής κουλτούρας, με το ερώτημα αν τα τεχνουργήματα έχουν φύλο να παραμένει στο επίκεντρο της προσοχής (ό.π.: 11). Εδώ μάλιστα, η Ρεντετζή (ό.π.: 36) ενσωματώνει την φουκωική έννοια της πολιτικής τεχνολογίας, όπου η μικροφυσική της εξουσίας εγγράφεται στο έμφυλο σώμα και επομένως, η πολιτική τεχνολογία είναι τεχνολογία του φύλου. Τεχνολογία και φύλο παρουσιάζονται ξανά ως σχεσιακά εξαρτώμενες έννοιες, εφόσον «η τεχνολογία διαμορφώνει το φύλο και το φύλο ενσωματώνεται και αντικατοπτρίζεται στον υλικό κόσμο της τεχνολογίας» (ό.π.: 11). Οι παραπάνω θέσεις, λοιπόν, παίζουν κεντρικό ρόλο στην αναζήτηση της σχέσης μεταξύ τεχνολογίας και φύλου, καθώς φύλο και τεχνολογία φαίνεται να κατασκευά-

ζονται ταυτόχρονα όντας αντικείμενα διαπραγμάτευσης εντός του έμφυλου πλαισίου των σύγχρονων κοινωνιών.

Εκκινώντας από μια φεμινιστική σκοπιά, θα ήταν αδύνατο να μιλήσουμε για την ψηφιακότητα χωρίς να ασχοληθούμε με το ζήτημα φύλου και τεχνοεπιστήμης. Όπως έχω ήδη αναφέρει, αυτές οι έννοιες δεν έχουν σχέση αιτίου–αποτελέσματος· είναι θεωρώ φαινόμενα που συν-παράγονται, συγκρούονται, συναντώνται και αλληλοδιαμορφώνονται διαρκώς και δυναμικά. Επομένως, μια προσέγγιση του φύλου ως μια (ακόμη) οπτική της τεχνοεπιστήμης, ή αντίστροφα της τεχνολογίας ως ένα (ακόμα) εργαλείο χειραφέτησης, θα τις προσέγγιζα κριτικά, μιας και αποδυναμώνουν τον δυναμικό ρόλο της μιας έννοιας στην κατασκευή της άλλης και αντίστροφα. Αυτή όμως είναι η δική μου θέση και δεν αντικατοπτρίζει συνολικά το εύρος των φεμινιστικών προσεγγίσεων σε ιστορική προοπτική. Για τον λόγο αυτό, θεωρώ κρίσιμο να αποτυπώσω συνοπτικά τους τρόπους με τους οποίους οι φεμινίστριες ερευνήτριες προσέγγισαν τις διασταυρώσεις αυτών των εννοιών και των σχέσεων μεταξύ τους.

Η Βέμπερ (Weber) συγκεκριμένα, συζητά τις φεμινιστικές προσεγγίσεις της επιστήμης και της τεχνολογίας απομακρυνόμενη από την πρόσληψη της τεχνοεπιστήμης ως το Άλλο της «φύσης» και αναλύοντας τους μετασχηματισμούς κρίσιμων εννοιών όπως το σώμα και η ταυτότητα, εστιάζοντας στους τεχνοεπιστημονικούς λόγους (discourses) και τις πρακτικές που συγκροτούν το κοινωνικό και είναι χρήσιμες στη φεμινιστική ανάλυση (Weber 2006: 397-8). Για την ίδια, η κριτική μελέτη της «Big Science»¹ ανέδειξε την σύζευξη της τεχνοεπιστήμης με κυβερνητικές και στρατιωτικές δραστηριότητες, και ήταν αυτή που απέδωσε στην τεχνοεπιστήμη τον χαρακτήρα της αρρενωπότητας, δαιμονοποιώντας παράλληλα την τεχνολογία ως απότοκο μιας «πατριαρχικής» κουλτούρας (ό.π.: 398). Ωστόσο, όπως εξηγεί, από το 1980 και μετά έχει γίνει σαφές πως κεντρικές έννοιες όπως αυτές του σώματος, της φύσης και της ταυτότητας επανανοηματοδοτούνται μέσα από τους τεχνοεπιστημονικούς λόγους και πρακτικές. Τέτοιες προσεγγίσεις όχι μόνο αναδεικνύουν τα δυσδιάκριτα όρια μεταξύ κοινωνίας και τεχνοεπιστήμης, αλλά επίσης διαβάζουν την τεχνολογία ως εσωτερική της ανθρώπινης κατάστασης (ό.π.: 340).

Εστιάζοντας πάντα στον ρόλο των κινημάτων, η Βέμπερ εντοπίζει τις αρχικές φεμινιστικές κριτικές στην αμφισβήτηση της υποτιθέμενης ουδετερότητας και αντικειμενικότητας των επιστημών που οδηγούν στη φυσικοποίηση των κοινωνικών ανισοτήτων. Η κριτική αυτή, σημειώνει (ό.π.: 341), αντιτάχθηκε και στην προσέγγιση της «φύσης ως το Άλλο – το θηλυκό που πρέπει να εξουσιαστεί από το αυτόνομο υποκείμενο (τον λευκό αρσενικό άντρα)». Αποδομώντας, λοιπόν,

τους δεισμούς που (ανα)παράγουν αποκλεισμούς και ανισότητες, αναπτύχθηκαν πιο συμπεριληπτικές και κατασκευασιοκρατικές επιστημολογίες και μετανθρώπινες πολιτικές που αναδεικνύουν τις κοινωνικές ασυμμετρίες και αδικίες. Στην εποχή των τεχνοεπιστημών, με την ταυτόχρονη παρουσία πολλαπλών σωμάτων, φύλων και φύσεων που αναδιοργανώνουν τους πολιτισμούς των γνώσεων, η Βέμπερ ισχυρίζεται ότι το «τεχνικό είναι πολιτικό» και προτείνει την ανάπτυξη νέων θεωριών τεχνοεπιστήμης που θα αμφισβητούν τις τεχνοκοινωνικές σχέσεις (ό.π.: 411), μέσα από την κατανόηση των διαδικασιών συμπαραγωγής τους.

Παρόμοια, σε μια αναλυτική περιγραφή των φεμινιστικών προσεγγίσεων της τεχνολογίας, η Βάιμαν (Wajcman) παρουσιάζει τη φεμινιστική διαμάχη σχετικά με το πως διερευνώνται οι έμφυλες σχέσεις εξουσίας στον υλικό κόσμο (Wajcman 2010: 143). Η Βάιμαν εντοπίζει ιστορικά τη διαμόρφωση του «αρσενικού χαρακτήρα» της τεχνολογίας μέσα από τη χρήση της στη βιομηχανία και τον στρατό, αποσυνδέοντας τον έμφυλο δεισμό από τις βιολογικές διαφορές και συσχετίζοντάς τον με την προνομιακή θέση της αρρενωπότητας έναντι της θηλυκότητας στη τεχνοκοινωνική συγκρότηση της καθημερινότητας (ό.π.: 144). Εδώ, σημασία έχουν οι πλέον μικρές και θεωρούμενες ως ασήμαντες τεχνολογίες στην πρακτική της καθημερινής ζωής, οι οποίες όμως κατέχουν ουσιαστικό ρόλο στις ζωές των γυναικών. Ακολούθως, η συγγραφέας παρουσιάζει το ερώτημα για τον έμφυλο χαρακτήρα των τεχνολογιών που μετέτρεψε, όπως έχει τονίσει η Χάρντινγκ, «το γυναικείο ερώτημα στην επιστήμη σε επιστημονικό ερώτημα στον φεμινισμό» (Harding 1986: 29, εδώ ό.π.: 145). Επομένως, το καίριο ερώτημα στον 20^ο αιώνα για την πρόσβαση των γυναικών στην τεχνολογία, μετατοπίζεται στο πως το φύλο ενσωματώνεται στην τεχνολογία καθαυτή. Οι μελέτες αυτές, που ανήκουν εν πολλοίς στον σοσιαλιστικό φεμινισμό και το δεύτερο κύμα,² ανέδειξαν τη σχέση γυναικείας εργασίας και τεχνολογίας, και έδωσαν έμφαση στις κοινωνικές σχέσεις που εγγράφονται στα τεχνουργήματα (ό.π.: 146).

Στη δεκαετία του 1990, όμως, με τη διαμόρφωση του τρίτου κύματος φεμινισμού, όπου συνυπάρχουν οι κριτικές του μαύρου φεμινισμού, η κουήρ θεωρία, η κριτική της μετανεωτερικότητας και η μετααποικιακή θεωρία, αναδύθηκε η έννοια της διαθεματικότητας. Αυτό είναι ένα νέο πρίσμα³ για την κατανόηση των εαυτών και των υλικών κόσμων, όπου το φύλο ως φάσμα, συναντάται με διαφορετικούς άξονες εξουσίας και καταπίεσης όπως είναι η φυλή, οι μετα-αποικιοκρατικές πολιτικές, η σεξουαλικότητα, η αναπηρία και η τάξη ανάμεσα σε άλλα (ό.π.).

Η Βάιμαν, λοιπόν, ισχυρίζεται πως ενώ αρχικά υπήρχε μια πεσιμιστική τάση, στην εποχή της ψηφιακότητας οι φεμινιστικές προσεγγίσεις εμφανίζονται πιο εν-

θουσιώδεις, καθώς συνδέουν τις δυνατότητες των τεχνολογιών με την ενδυνάμωση των γυναικών και τον μετασχηματισμό των έμφυλων σχέσεων (ό.π.: 147): Ο κυβερνοχώρος φέρνει το τέλος της ενσώματης βάσης της έμφυλης διαφοράς (ό.π.), ενώ η άρση των παραδοσιακών αντινομιών δημιουργεί μια πολλαπλότητα εναλλακτικών ταυτοτήτων προσφέροντας τη τεχνολογική βάση για τη δημιουργία μιας νέας μορφής κοινωνίας που δυνητικά μπορεί να λειτουργήσει απελευθερωτικά για τις γυναίκες. Έτσι, ενώ οι προσεγγίσεις στο δεύτερο κύμα δίνουν έμφαση στους αποκλεισμούς των γυναικών στη πρόσβαση και χρήση της τεχνολογίας – οι οποίες βιώνουν την τεχνολογική αλλαγή ως θύματά της – στις μετέπειτα καταφατικές μετα-φεμινιστικές αναλύσεις – επιτομή των οποίων είναι, για την ίδια, η μεταφορά του σάιμποργκ (Haraway 1985) – η τεχνολογία προσεγγίζεται ως μέρος της ταυτότητας και ενσωματώτητας μας που μετασχηματίζει δυνητικά τόσο τις έμφυλες σχέσεις, όσο και την ίδια την τεχνοεπιστήμη (Wajcman 2010: 147).

Η συζήτηση για τη σχέση μεταξύ φύλου και τεχνοεπιστήμης καθίσταται πράγματι εξαιρετικά περιοριστική όταν εμμένει σε ένα επίπεδο τεχνοφιλίας έναντι τεχνοφοβίας, και ως εκ τούτου η άποψη της Βάιμαν πως «η τεχνολογία δεν είναι ούτε εκ φύσεως πατριαρχική, ούτε αναντίρρητα απελευθερωτική» (ό.π.) είναι ιδιαίτερα κρίσιμη. Ο « τρίτος δρόμος » που προτείνει μας φέρνει μπροστά στην αμοιβαία διαμόρφωση φύλου και τεχνοεπιστήμης – ως τεχνοκοινωνικές συναρμογές που περιλαμβάνουν δίκτυα τεχνουργημάτων, ανθρώπινες δομές, πολιτισμικά προϊόντα και γνώσεις (ό.π.: 148). Όπως ισχυρίζεται (ό.π.: 149): «αντί να προσεγγίσουμε το φύλο ως μια έννοια σταθερή και υφιστάμενη ανεξάρτητα από την τεχνολογία, η επιτελεσματικότητα του φύλου ή “το φύλο ως πράττειν” μας επιτρέπει να δούμε την κατασκευή των έμφυλων ταυτοτήτων ως μια διαδικασία συνδιαμόρφωσης με την “τεχνολογία εν τω γίνεσθαι”.»

Κυβερνοφεμινισμοί

Παρά το ότι η έννοια του κυβερνοφεμινισμού δε συναντάται στο έργο της Ντόνα Χαραγουέι (Donna Haraway), *Το Μανιφέστο των Σάιμποργκ* (1985), οι προβληματικές που αναδύονται από αυτό χαρακτηρίζουν σημαντικά τον συγκεκριμένο χώρο. Πράγματι, η συζήτηση για τη σχέση μεταξύ φυσικού και πολιτισμικού, τεχνολογίας και φυσικών επιστημών, μετέρχεται τη μεταφορά του κυβοργίου σε μια δυναμική διερεύνηση της ενσώματότητας, της τεχνολογίας και της κυβερνοφεμινιστικής πολιτικής (Paasonen 2011: 341). Η υβριδική αυτή οντότητα – ή αλλιώς ο κυ-

βερνητικός οργανισμός (cybernetic organism) – θέτει σε αμφισβήτηση τους δισμούς της δυτικής νεωτερικότητας, όπως φύση και πολιτισμός, αρσενικό και θηλυκό, πρωτόγονο και εκπολιτισμένο, νους και σώμα, συναίσθημα και λογική, θρησκευτικό και κοσμικό, ανθρώπινο και τεχνολογικό (Graham 1999: 422). Γράφοντας μάλιστα στα χρόνια της νεοσυντηρητικής Αμερικής του Ρήγκαν, η Χαραγουέι συνδέει άμεσα το σάιμποργκ με την φεμινιστική πολιτική δράση, διαταράσσοντας τα όρια μεταξύ ανθρώπου, ζώου, και μηχανής, ο τρωτός χαρακτήρας των οποίων αποτυπώνεται έντονα στο θηλυκό σώμα (Halberstam 1991: 441).

Ο όρος κυβερνοφεμινισμός εμφανίζεται στις αρχές της δεκαετίας του 1990 στα έργα καλλιτεχνίδων και θεωρητικών από διαφορετικές μάλιστα γεωγραφικές και κοινωνικές περιοχές. Ήδη από το 1991 ο όρος αναφέρεται από τις καλλιτέχνιδες Βιρτζίνια Μπάρατ (Virginia Barratt), Τζουλιάν Πιρς (Julianne Pierce), Φραντσέσκα Ντι Ριμίνι (Francesca di Rimini) και Ζοζεφίν Σταρς (Josephine Starrs), της ομάδας «VNS Matrix», οι οποίες προσέγγισαν τον κυβερνοφεμινισμό μέσα από έναν συνδυασμό κυβερνοπάνκ λογοτεχνίας, δυνητικών χώρων, παιχνιδιών, δημιουργικής γραφής και μιντιακής τέχνης (Paasonen 2011: 337-339). Παράλληλα, η βρετανίδα θεωρητικός Σάντυ Πλάντ (Sadie Plant) αποτέλεσε μια από τις σημαντικότερες μορφές του κυβερνοφεμινισμού, που επισήμανε την προοπτική της ανατροπής της φαλλο-λογοκεντρικής ηγεμονίας μέσω των πολλαπλών διασταυρώσεων μεταξύ διαφορετικών δικτύων (ό.π.: 338-339). Η Καναδή καλλιτέχνιδα των μέσων Νάνσυ Πάτερσον (Nancy Paterson), από τη μεριά της, συζητά και αυτή από το 1992 τον κυβερνοφεμινισμό ως μια αναδυόμενη φιλοσοφία που χαρακτηρίζεται από πολιτισμική ποικιλομορφία, διεμφυλική πολιτική και την καταστατική παρουσία της τεχνολογίας (ό.π.: 338).

Μια ακόμη σημαντική ομάδα είναι η «Old Boys Network» που συστάθηκε στο Βερολίνο στα τέλη της δεκαετίας του 1990 και λειτούργησε ως ο πρώτος συνασπισμός κυβερνοφεμινιστριών, διοργανώνοντας τρεις «κυβερνοφεμινιστικές» συναντήσεις το 1997, 1999 και 2001. Στόχος αυτών ήταν η διερεύνηση των ψηφιακών τεχνολογιών και των κυρίαρχων λόγων που τις συνοδεύουν, όπως και η εξέταση των διαφόρων τύπου κυβερνοφεμινισμού (ό.π.: 339).⁴ Οι συναντήσεις αυτές οδήγησαν σε μια πληθώρα νέων εγχειρημάτων τα επόμενα χρόνια,⁵ ενώ ταυτόχρονα κατέληξαν στο σχηματισμό ενός καταλόγου 100 αντι-θέσεων⁶ για τον κυβερνοφεμινισμό εντοπίζοντας μέσω αρνήσεων ένα μοναδικό καταφατικό χαρακτηριστικό: το δικαίωμα όλων στη διαμόρφωση της έννοιας (Hinsey 2013: 27) ή τη δυνατότητα της καθεμίας να (επαν)επινοήσει τον όρο (Paasonen 2011: 336). Η ρευστότητα και ανοιχτότητα του όρου, βλέπουμε και πάλι να κυριαρχεί έναντι ενός κλειστού και σταθερού ορισμού, προτείνοντας μια διαφορετική οικονομία της γνώσης.

Οι δεκαετίες του 1990 και του 2000 ανέδειξαν πολλαπλές νέες εννοιολογήσεις του κυβερνοφεμινισμού, οι οποίες και αναδιαμόρφωσαν τόσο το περιεχόμενο, όσο και τις πολιτικές προεκτάσεις του όρου. Η Χάμιλτον (Hamilton 1995) για παράδειγμα προσεγγίζει τον κυβερνοφεμινισμό ως μια διαδικασία εξερεύνησης και δημιουργίας νέων κόσμων (Hawthorne & Klein 1999: 14)· ενώ η Γουίλντιγκ (Wilding 1997) ως ένα πεδίο για τον μετασχηματισμό των κυρίαρχων εννοιών του φεμινισμού και του κυβερνοχώρου, καθώς και για την επανεγγραφή της ιστορίας των φεμινισμών και των ηλεκτρονικών μέσων (Everett 2004: 1278). Η Μίλαρ (Millar 1998) επισημαίνει την ενδυνάμωση της γυναικοκεντρικής οπτικής μέσα από τη χρήση των τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνίας (Hawthorne & Klein 1999: 13), ενώ οι Γκαντζάλα και Μαμιντιπούντι (Gajjala & Mamidipudi 1999) υπογραμμίζουν το κοινό αίτημα των κυβερνοφεμινισμών για μια γυναικεία χειραφέτηση μέσα από την οικειοποίηση των χρήσεων τους.

Επιπρόσθετα, οι Χόθορν και Κλάιν (Hawthorne & Klein 1999) προσεγγίζουν τον κυβερνοφεμινισμό ως ένα πεδίο φιλοσοφικής σκέψης που εστιάζει στις εμπειρωμένες στους ψηφιακούς λόγους έμφυλες σχέσεις εξουσίας, στοχεύοντας στην αναθεώρησή τους (Hinsey 2013: 26)· ενώ η Γκίλις (Gillis 2004) ως έναν τρόπο για την αμφισβήτηση της έμφυλης κωδικοποίησης (coding) της ψηφιακής κουλτούρας (Hinsey 2013: 26). Δεν είναι παράδοξο έτσι που για την Ντάνιελς (Daniels 2009) ο κυβερνοφεμινισμός αφορά περισσότερο ένα σύνολο θεωριών και μεθόδων, παρά μια καθαρή πολιτική ατζέντα· όπως και για την Παασόνεν (Paasonen 2011) ότι τελικά σηματοδοτεί την ιστορική διασταύρωση φεμινιστικής θεωρίας, μιντιακής τέχνης και της βιωμένης εμπειρίας της ψηφιακής διασύνδεσης. Έτσι, εκεί που η Χίνσευ (Hinsey 2013) υπογραμμίζει την εμπλοκή της τεχνολογίας στη διαμόρφωση του φεμινιστικού λόγου, η Γκρέι (Gray 2012, 2016) στον μαύρο κυβερνοφεμινισμό της, βλέπει το πως οι κατηγορικές ανισότητες του φύλου και της φυλής μεταφράζονται στους ψηφιακούς χώρους (Cottom 2016: 11).

Παρά τις διαφορετικές εννοιολογήσεις και προεκτάσεις του κυβερνοφεμινισμού, κοινός τους τόπος αποτελεί η ιστορική τοποθέτησή τους στο πλαίσιο του μεταμοντερνισμού, τον οποίο σκιαγραφεί εύστοχα η Μπραιντότι (Braidotti). Για την ίδια, «ο μεταμοντερνισμός δηλώνει τις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες των μεταβιομηχανικών κοινωνιών μετά την παρακμή της ελπίδας και των μοτίβων που γέννησε ο μοντερνισμός» (Braidotti 2020: 293). Πιο συγκεκριμένα, η Μπραιντότι επιχειρηματολογεί πως χαρακτηριστικά αυτής της συνθήκης είναι η εμφάνιση των αστικών χώρων, η διακρατική φύση της οικονομίας, η παρακμή του έθνους-κράτους, η παρουσία παγκόσμιων μεταναστευτικών ροών με τη ταυτόχρονη αύξηση του ρατσισμού στην Δύση, η «τρίτοκοσμικοποίηση» των χωρών του «πρώ-

του» κόσμου με την παράλληλη εκμετάλλευση των «τριτοκοσμικών» χωρών, η παρακμή της νόμιμης οικονομίας, η ενίσχυση της παρανομίας και η κερδοφόρα συμμαχία μεταξύ τεχνολογίας και πολιτισμού (ό.π.: 293-294).

Θα εστιάσω σε κάποια πιο συγκεκριμένα ζητήματα του κυβερνοφεμινισμού όπου ο ρόλος του φύλου, της σεξουαλικότητας, της φυλής και του κυβερνοχώρου συναντώνται και αναδεικνύουν κρίσιμες προβληματικές που εντάσσονται δυναμικά στην ψηφιακότητα. Για παράδειγμα, η Τιμέτο (Timeto 2010) υπογραμμίζει τη σχέση φύλου και βιολογικών/ψηφιακών τεχνολογιών διερευνώντας την συσχέτιση τους με την τεχνοβιοεξουσία. Πιο συγκεκριμένα, μελετά την φεμινιστική καλλιτεχνική κολεκτίβα «subRosa» που φέρνει στο προσκήνιο τον εδραίο χαρακτήρα των επιστημονικών πρακτικών, τις τοποθετημένες (situated) ζωές των γυναικών και τον φεμινιστικό ακτιβισμό μέσα στα δυνητικά και υλικά δίκτυα της τεχνοβιοεξουσίας (Kumarini κ.α. 2010: 245). Με τον τρόπο αυτό, η εν λόγω κολεκτίβα επιχειρεί να άρει τα όρια μεταξύ του υποκειμένου και του αντικειμένου της τεχνοεπιστήμης, ενώ οι κυβερνοφεμινιστικές τους παραστάσεις δείχνουν πως τα σώματα είναι υλικά και συμβολικά, εν τω γίνεσθαι, και ότι η επιστήμη με το να προσεγγίζει την «αλήθεια» εμπλέκεται σε «πρακτικές/πράξεις/δράσεις» (Barad 2003: 802, εδώ ό.π.).

Παράλληλα, η Χάλμπερσταμ (Halberstam 1991) εξετάζει την δημιουργία δύο σημαντικών μύθων – του (δαγκωμένου)⁷ μήλου της «Apple» και του σάιμποργκ. Το πρώτο, σύμβολο της υπολογιστικής τεχνολογίας, μας παραπέμπει στη σχέση αμαρτίας και γνώσης εγγράφοντας την «οργανική» σύνδεση Θεού, φύσης και γυναίκας στη μορφή της Εύας. Το δεύτερο, υβριδική οντότητα που είναι θηλυκή και νοήμων, ενσωματώνει την μαζική κουλτούρα των υπολογιστικών τεχνολογιών (Halberstam 1991: 3). Για τη συγγραφέα, τα δύο αυτά σύμβολα της «αυθεντικότητας» είναι εξαρχής νεκρά, καθώς το υποκείμενο δεν υπήρξε ποτέ αναμάρτητο – δεν υπήρξε ποτέ χωρίς να έχει δαγκώσει το μήλο: «είμαστε ήδη τόσο ενσωματωμένες στις νέες τεχνολογίες όσο είναι αυτές ενσωματωμένες μέσα μας» (ό.π.: 21-22). Σε έναν κόσμο που τα όρια υποκειμένου και περιβάλλοντος διαρκώς καταρρέουν από τις τεχνολογικές συναρμογές, ερωτήματα όπως η ερωτικοποίηση της τεχνολογίας, η επαναανοηματοδότηση της φύσης ως τεχνολογικής, οι παραγωγές χώρων και χρόνων που συστηματικά αποκλείουν τις γυναίκες, τίθενται ως μετατιθέμενοι άξονες γύρω από τους οποίους συγκροτούνται οι έμφυλες υποκειμενικότητες (Wolmark 1999). Η ταυτότητα στο τεχνολογικά διαμεσολαβημένο περιβάλλον του κυβερνοχώρου, η απο-κεντροποίηση του ανθρώπινου σώματος (ό.π.: 160-182), η επαναπροσέγγιση του κυβερνοχώρου ως διακύβευμα του αστικού (bourgeois) σχεδιασμού (ό.π.: 272) είναι ερωτήματα που επιχειρούν εξίσου να κατανοήσουν τη κατασκευή της έμφυλης υποκειμενικότητας στον σύγχρονο τεχνοπολιτισμό.

Το ερώτημα της φυλής (race) μπαίνει εξίσου δυναμικά στις σύγχρονες προσεγγίσεις του κυβερνοφεμινισμού. Για την Νακαμούρα (Nakamura 2002: 12-15), το διαδίκτυο αποτελεί έναν τόπο όπου η φυλή συμβαίνει (race happens), με την έννοια πως η φυλετικοποίηση και η αναπαράσταση της φυλής συνεχίζουν να αναπαράγονται εντός του κυβερνοχώρου. Το ερώτημα δηλαδή αφορά τα ιδεολογικά και κοινωνικά κανάλια μέσα από τα οποία κωδικοποιείται η φυλή στον κυβερνοχώρο, και τις επιδράσεις αυτής στη σχέση χρήστριας/η και διεπαφής (ό.π.: 15-18). Έτσι, το ανθρωπολογικό ζήτημα, για παράδειγμα, της πρόσβασης στο διαδίκτυο μεταξύ λευκών και αφροαμερικανών στις ΗΠΑ που εξετάζουν οι Χόφμαν και Νόβακ (Hoffman & Novak 1998) αφορά εξίσου και τις συνέπειες που έχει αυτή η διαφορά στην ίδια την χρήση των μέσων. Για τους Κόλκο, Νακαμούρα και Ρόντμαν (Kolko, Nakamura & Rodman 2000), το ερώτημα αφορά τα λογοθετικά μοτίβα για την φυλή όπως επιτελούνται από τις/ους χρήστριες/ες του διαδικτύου στη διασταύρωση της ψηφιακής κωδικοποίησης και εικονοποίησης.

Φύλο και φυλή διασταυρώνονται με την τεχνολογία και σε μελέτες που αφορούν διακρίσεις μεταξύ Ανατολής και Δύσης, και (παγκόσμιου) Βορρά και Νότου. Για παράδειγμα, η Στέφαν (Stephan 2013) συζητάει τον γυναικείο αραβικό ακτιβισμό στον κυβερνοχώρο κατά την διάρκεια της Αραβικής Άνοιξης, συσχετίζοντας της γυναίκες του Αραβικού κόσμου με τον κυβερνοφεμινισμό – ως μια προέκταση των αγώνων τους ενάντια στις έμφυλες σχέσεις εξουσίας και τους πατριαρχικούς πολιτικούς θεσμούς. Ακολούθως, η Μοχάντ (Mojad 2001) διερευνώντας παρόμοια τον κουρδικό γυναικείο ακτιβισμό, υπογραμμίζει τον ρόλο της τεχνολογίας στην ενδυνάμωση των γυναικών και την επίδραση του κυβερνοχώρου στα φεμινιστικά κινήματα. Η Γκατζάλα (2014) εξετάζει κριτικά τον κυβερνοφεμινισμό, την κυβερνοκουλτούρα και τη σχέση τους με τον υποτελή (subaltern) παγκόσμιο νότο. Όπως η ίδια παρατηρεί, οι κυβερνοφεμινιστικοί λόγοι σκιαγραφούν δύο αντιθετικές κατηγορίες γυναικών – την εξατομικευμένη γυναίκα, η οποία είναι αυτόνομη, δυτικοποιημένη και αστικοποιημένη, και την υποτελή γυναίκα (subaltern woman), που είναι η έγχρωμη, φτωχή, προερχόμενη από αγροτικές ή «τριτοκοσμικές» περιοχές και η οποία έχει «ανάγκη» το δυτικό πρότυπο της χειραφέτησης. Οι δεύτερες, δηλαδή, προσεγγίζονται ως έχουσες την ανάγκη ενδυνάμωσης μέσα από δυτικοποιημένες πρακτικές της δικτύωσης, ενώ ταυτόχρονα και σε αντιδιαστολή με τις πρώτες, παρουσιάζονται, θεωρεί, σα να αδυνατούν να χρησιμοποιήσουν την τεχνολογία για χάρη της άνεσης και της ψυχαγωγίας, και περιορίζονται στη χρησιμότητά της.

Η Κότομ (Cottom 2016) πιο πρόσφατα, προσεγγίζει τον μαύρο κυβερνοφεμινισμό μέσα από την διαθεματικότητα, εστιάζοντας στους τρόπους που μετασχηματίζονται οι έννοιες της ταυτότητας, των θεσμών και των πολιτικών οικονομικών

στην εποχή των δεδομένων (data age). Κατά την άποψή της, ο μαύρος κυβερνοφεμινισμός παρέχει ένα πλαίσιο για την κατανόηση των επανακωδικοποιήσεων των ανισοτήτων στην ψηφιακή εποχή, όπως και των αλληλεπιδράσεων μεταξύ έμφυλων σωμάτων και τεχνολογιών. Η συγγραφέας κατανοεί τον μαύρο κυβερνοφεμινισμό ως μια πολιτική που προσφέρει ένα στιβαρό επιχειρήμα για τη διερεύνηση των εδραιωμένων σχέσεων εξουσίας και της αντίστασης σε αυτές, και λόγω του διαθεματικού του χαρακτήρα, για την κατανόηση των σχέσεων της τεχνολογίας με την φυλή, την τάξη, το φύλο και τον σεξουαλικό προσανατολισμό.

Φεμινιστική πολιτική δράση

Όταν ξεκίνησε πριν από λίγα χρόνια η πιο συστηματική ενασχόληση μου με το φύλο και την τεχνοεπιστήμη στην ψηφιακή συνθήκη, προσπάθησα για καιρό να ξεκαθαρίσω την έννοια του κυβερνοφεμινισμού. Και όχι μόνο ως προς το περιεχόμενό του, αλλά και ως προς την θέση του εντός μιας συγκεκριμένης περιοχής κοινωνικής και διανοητικής δραστηριότητας. Είναι μια θεωρία; Ένα πολιτικό πρόταγμα; Ένα μεθοδολογικό εργαλείο; Μια επιστημονική πειθαρχία ή ένα διεπιστημονικό ακαδημαϊκό πρόγραμμα; Μήπως πρόκειται για μια κινηματική πρακτική ή/και (καλλιτεχνική) έκφραση; Σύντομα τα σχετικά κείμενα ανέδειξαν τον πολύπλοκο χαρακτήρα ενός ανοιχτού πεδίου αναζήτησης που δε μπορούσε να περιοριστεί αποκλειστικά εντός του ακαδημαϊκού ή του κινηματικού πλαισίου μόνο.

Το ζήτημα αυτό, με την πιο ευρεία έννοια, βρίσκεται στο επίκεντρο του έργου της Χαραγουέι, πυρήνας του οποίου είναι η δριμεία κριτική στα όρια και τους δυισμούς που κληροδότησε ο Διαφωτισμός. Και αυτή ακριβώς η απονομιμοποίηση των διακρίσεων σκιαγραφεί ένα σαφές πολιτικό πρόταγμα για την ανάπτυξη διαφορετικών τρόπων σκέψης και πολιτικών πρακτικών. Για την Χαραγουέι, η κατάρρευση των ορίων, των δυισμών και των καθολικών θεωριών, αφήνει τους φεμινισμούς ελεύθερους να διερευνήσουν νέα είδη τοπικών (local) συμμαχιών, μέσω πολιτικών συμμαχιών που αμφισβητούν τους κυρίαρχους και εδραιωμένους ορισμούς για το φύλο, τη φυλή και τη τάξη (Wolmark 1999: 17). Εδώ, η στάση προς την διαφορά είναι συμπεριληπτική και όχι εχθρική και επομένως συνδέει – αντί να χωρίζει – διαφορετικές κοινωνικές ομάδες.

Παρόμοια και η Μπραϊντότι (2020) συζητώντας για τα κυβερνοσώματα, τον κυβερνοφεμινισμό και την έμφυλη διαφορά, θεωρεί ότι το ενσώματο υποκείμενο διαφεύγει εξαρχής από τις κυρίαρχες διακρίσεις του φύλου, και ότι ενσαρκώνεται

στις διασταυρώσεις μιας πολυπλοκότητας, πολλαπλότητας και ταυτοχρονίας. Η δική της φεμινιστική πολιτική φιλοσοφία καλεί σε ριζοσπαστική πολιτική δράση – στο εδώ και στο τώρα, στο πεδίο του έμφυλου και της υπέρβασής του. Έτσι, η κρίση της νεωτερικότητας και η παρακμή των ιδεών και των αξιών της ενεργοποιεί νέες δυνατότητες για πολιτική αντίσταση, όπου το υποκείμενο μπορεί να υπάρξει δυνητικά πέρα από τις σχέσεις εξουσίας και να ασκήσει πολιτική μέσω της επανεπιινόησης του.

Παρομοίως, η κολλεκτίβα «Laboria Cuboniks» (2019) και συγκεκριμένα η Χέστερ (Hester 2018), εξετάζουν το κουήρ, το τρανς και το φεμινιστικό στις εύπλαστες μεταβλητότητες αυτού που εκλαμβάνεται ως «φυσικό», θεωρώντας πως η ρευστότητα των σωμάτων και των ταυτοτήτων (και των διαδικασιών που τις διαμορφώνουν) μπορεί να γίνει αφετηρία πολιτικού μετασχηματισμού και η τεχνολογία να αποτελέσει έναν τόπο που θα μας επιτρέψει να ξανασκεφτούμε ουτοπικά (Richter 2018: 283). Πράγματι, στα πλαίσια του Ξενοφεμινισμού (Xenofeminism), επαναπροσδιορίζεται η δυνατότητα χειραφέτησης του φεμινισμού και ταυτόχρονα μελετάται ο μετασχηματισμός της πολιτικής του φύλου σε έναν κόσμο που μετασχηματίζεται λόγω της αυτοματοποίησης, της τεχνολογικής παγκοσμιοποίησης και της ψηφιακής επανάστασης. Μέσα από την φαντασία, την επιδεξιότητα και την συμπερίληψη των ατόμων που παραμένουν αποκλεισμένα στο όνομα της φυσικής τάξης,⁸ οι συγγραφείς υπογραμμίζουν την ανάγκη πραγμάτωσης της θετικής έννοιας της ελευθερίας – «ελευθερία να» – στοχεύοντας στη χειραφέτηση και τον επανασχεδιασμό του κόσμου. Όπως αναφέρουν στο μανιφέστο τους, «αν η φύση είναι άδικη, αλλάξτε την φύση!» (Laboria Cuboniks 2019: 39).

Επιστρέφοντας στον τίτλο του παρόντος κειμένου, θεωρώ εξαιρετικά σημαντικό να υπογραμμίσω ένα κοινό στοιχείο μεταξύ των παραπάνω προσεγγίσεων που κατά την γνώμη μου αποτελεί ένα κρίσιμο επιστημολογικό και πολιτικό πρόταγμα. Πρόκειται για την αναγνώριση των *φορτίων* του κλασσικού ανθρωπισμού και του Διαφωτισμού που οδήγησαν σε μια σειρά αποκλεισμών, καταπιέσεων, περιθωριοποιήσεων, διακρίσεων και ανισοτήτων και την παραδοχή της κατάρρευσης τους. Αντιστεκόμενες στον φόβο του αγνώστου, στη νοσταλγία για ή στην τάση επιστροφής προς αυτό που συχνά θεωρείται «καθαρό ή φυσικό» – ενώ αποτελεί κοινωνική κατασκευή και μέρος ενός πολιτισμικού φαντασιακού – οι συγγραφείς προτείνουν (και προσκαλούν σε) μια δημιουργική επανεπιινόηση, έναν τεχνο-ουτοπικό μετασχηματισμό και μια παραγωγική ανακατασκευή των κόσμων και των εαυτών.

Η Χάραγουέι ασκεί κριτική στους και τις αρνήτριες της τεχνοεπιστήμης, που προτείνουν την επιστροφή σε μια μυθική, «μη μολυσμένη» φυσική κατάσταση (Wajcman 2007: 292). Παράλληλα, για την Μπραϊντότι, η κρίση της νεωτερικότη-

τας δημιουργεί ένα φιλόξενο πεδίο για διαφορετικές μορφές έκφρασης, απεγκλωβίζοντάς μας από τους δυισμούς και τις διακρίσεις του Διαφωτισμού – οι οποίες αναπαράγονται και τεχνολογικά – σκιαγραφώντας το κατώφλι για νέες επανατοποθετήσεις της πολιτισμικής πρακτικής (Braidotti 2020: 295):

Ο θάνατος του Θεού έχει συντελεστεί εδώ και πολύ καιρό και αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου φαινομένου ντόμινο, το οποίο έχει οδηγήσει στην κατάρρευση πολλών οικείων αντιλήψεων. Η ασφάλεια της κατηγορικής διάκρισης μεταξύ νου και σώματος· η ασφαλής πίστη στον ρόλο και την λειτουργία του έθνους-κράτους· η οικογένεια· η εξουσία του αρσενικού· η αιώνια θηλυκή και αναγκαστική ετεροφυλοφιλία. Αυτού του τύπου οι μεταφυσικά θεμελιωμένες βεβαιότητες παραπαίουν, κάνοντας χώρο σε κάτι πιο περίπλοκο, πιο παιχνιδιάρικο και σίγουρα πιο ενοχλητικό. (ό.π.: 297-298).

Στο μανιφέστο του Ξενοφεμινισμού, οι συγγραφείς καλούν σε ένα μέλλον που απαιτεί «απο-απολίθωση» (Laboria Cuboniks 2019: 6) – δηλαδή, αποδέσμευση από την ιστορία και τα βάρη της, και αποδόμηση οποιασδήποτε σταθερής κατηγορίας. Προς την ίδια κατεύθυνση, καλούν στη συγκρότηση μιας πολιτικής συμμαχιών που θα απεμπλέκεται από τη «μόλυνση της καθαρότητας» (ό.π.: 26). Υπογραμμίζοντας συνεχώς τη παιχνιδιάρικη διάθεση του εγχειρήματός τους σε αντιδιαστολή προς τη μελαγχολία, τη νοσταλγία και το αίσθημα πένθους, τονίζουν την ανάγκη επαναχρησιμοποίησης των τεχνολογιών, και πρόσληψης της φύσης ως την απέραντη αρένα της επιστήμης «όπου δεν υπάρχει τίποτα που να μη μπορεί να μελετηθεί επιστημονικά και να αποτελέσει αντικείμενο τεχνολογικής επεξεργασίας» (ό.π.: 14,64). Είναι αυτή η απο-φυσικοποίηση της φύσης που επιτρέπει την κατάργηση του φύλου και την ανάκτηση του «ορθολογισμού». Για τις ξενοφεμινίστριες, ο ορθολογισμός ταυτίζεται με τον φεμινισμό, ώστε η ελευθερία της λογικής και της πληροφορίας να οδηγήσει σε μια επιστήμη «που δε θα αποτελεί έκφραση του φύλου αλλά αναστολή του» (ό.π.: 10).

Κλείνοντας, θα σταθώ σε ένα σημείο που χαρακτηρίζει emphatically τους σύγχρονους κυβερνοφεμινισμούς: την επανάκτηση της έννοιας της αλλοτρίωσης. Όπως ανέφερα, τα παραπάνω εγχειρήματα εστιάζουν στο παιχνίδι, τη χαρά και την ανέμελη δημιουργικότητα που αναδύονται από την παρακμή των νεωτερικών προτύπων και εννοιών – όπου πολλά υποκείμενα δε χώρεσαν ποτέ. Στον ξενοφεμινισμό, η «ανασφάλεια» από την κατάρρευση των κυρίαρχων σημείων αναφοράς, μετατρέπεται σε ελευθερία δημιουργίας· από το χάος της οποίας μπορεί δυνητικά να αναδυθεί ένα νέο αίσθημα ασφάλειας. Πρόκειται για μια ριζοσπαστική φεμινιστική οπτική, η οποία δε διστάζει να αναθεωρήσει και να φορτίσει θετικά έννοιες όπως η αλλοτρίωση. Στον Ξενοφεμινισμό, η αλλοτρίωση δε προσεγγίζεται

κριτικά αλλά αποτελεί εφαλτήριο για τη δημιουργία νέων κόσμων. Όπως ισχυρίζονται οι συγγραφείς, «η κατασκευή της ελευθερίας συμπεριλαμβάνει όχι λιγότερη αλλά περισσότερη αλλοτρίωση» (ό.π.: 7), καθώς η απελευθέρωση έρχεται μέσα από την ίδια την αλλοτριωμένη κατάσταση.

Συμμεριζόμενη λοιπόν πολλούς από τους παραπάνω προβληματισμούς, δεν μπορώ παρά να αναρωτηθώ: Υπήρξαμε, τελικά, ποτέ σε μια μη μολυσμένη, φυσική και μη αλλοτριωμένη κατάσταση; Υπήρξαμε ποτέ αναμάρτητες; Αν η απάντηση είναι όχι, τότε μάλλον απεγκλωβιζόμαστε από το αίσθημα νοσταλγίας και τη συνεχή προσπάθεια εξαγνισμού, και μπορούμε να νοηματοδοτήσουμε διαφορετικά την ελευθερία και την ενδυνάμωση στη βάση της συμπερίληψης.

Αντί επιλόγου

Είναι σαφές πως τα ζητήματα της ελευθερίας και της ενδυνάμωσης αποτελούν μέρος μιας πολιτικής θέσης. Το ίδιο όμως ισχύει και για το ζήτημα του φύλου, της τεχνοεπιστήμης και της ψηφιακότητας. Και εδώ νομίζω πως εντοπίζεται ο γοητευτικός χαρακτήρας των εγχειρημάτων που παρουσιάστηκαν: μετατρέποντας τη ρευστότητα σε πολιτική κατηγορία, μας επιτρέπουν να εξερευνήσουμε ένα ευρύ πεδίο δυνατοτήτων παρακάμπτοντας την αυστηρή κανονιστικότητα των ορισμών. Μια τέτοιου τύπου μετατόπιση ή επιστημολογική απελευθέρωση, πράγματι, πολιτικοποιεί στο εδώ και στο τώρα, τις έως τώρα αφηρημένες και αιωρούμενες – μακριά και έξω από την κοινωνία – ιδέες περί τεχνολογίας και επιστήμης. Με αυτήν την έννοια, εμβολίζουν με επιτυχία δύο από τους βασικότερους ιδεολογικούς πυλώνες των τεχνοεπιστημών· την αντικειμενικότητα και την ουδετερότητα.

Ωστόσο, θεωρώ εξαιρετικά κρίσιμο στο πεδίου του κυβερνοφεμινισμού, το πέραςμα από τις ιδέες περί τεχνολογίας και επιστήμης στις ίδιες τις τεχνοεπιστήμες και τα προϊόντα τους. Πρόκειται για μια απουσία που λειτουργεί σαν επιστημολογική αδυναμία, καθώς δημιουργεί ένα ευνοϊκό έδαφος για την (επαν)ενσωμάτωση και (ανα)παραγωγή ενός ακόμη κυρίαρχου δίπολου, άμεσα συνδεδεμένου με το αφήγημα της τεχνοεπιστημονικής προόδου· της τεχνοφιλίας και τεχνοφοβίας. Αφήνοντας έξω από τα πλαίσια της συζήτησης το περιεχόμενο της ίδιας της τεχνοεπιστήμης – μέθοδοι, πρακτικές, παραγωγή, χρήση, κουλτούρα κ.α. –, οι δυνατότητες πραγμάτωσης κόσμων και εαυτών (ως ένα από τα βασικά αιτήματα του κυβερνοφεμινισμού) μπορεί εν δυνάμει να μετατραπούν σε πηγή έκφρασης ενός ακραίου τεχνοενθουσιασμού και αντιστοιχώς, τεχνομηδενισμού. Ως εκ τούτου, η

αναπαραγωγή και διατήρηση αυτών των φαινομένων/στάσεων θα επαναφέρει τη συζήτηση και την πολιτική της διάσταση στα παραδοσιακά κλειστά όρια. Για το λόγο αυτό, θεωρώ εξαιρετικής σημασίας τη διασταύρωση και συνομιλία μεταξύ των Σπουδών Φύλου και των Σπουδών Επιστήμης και Τεχνολογίας. Αφενός, γιατί μπορεί να επιτρέψει στα προτάγματα των σύγχρονων φεμινισμών να εμπλουτίσουν τους τρόπους με τους οποίους ανοίγονται τα «μαύρα κουτιά» της τεχνολογίας και μελετώνται οι κοινωνικές διαστάσεις και ιδεολογικές ενσωματώσεις που εγγράφονται στην επιστημονική γνώση. Και αφετέρου, γιατί ο διάλογος αυτός μπορεί να συνεισφέρει στην κατανόηση των πολύπλοκων διαδικασιών μέσω των οποίων το φύλο επιτελείται ή/και ανατρέπεται στα ρευστά όρια της συνάντησής του με την τεχνοεπιστήμη. Με τον τρόπο αυτό, οι συγκλίσεις φύλου και τεχνοεπιστήμης στο πλαίσιο της ψηφιακότητας, δεν θα αποτελούν απλώς μια έκφραση του τεχνολογικού μετασχηματισμού, αλλά μέρος του πυρήνα της ψηφιακής συνθήκης.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω το *Αυτόματων* για την εκδοτική φροντίδα και τη φιλοξενία αυτού του κειμένου στις σελίδες του. Οφείλω επίσης ένα μεγάλο ευχαριστώ στον Μανώλη Πατηνιώτη για τις δημιουργικές συζητήσεις μας όλα αυτά τα χρόνια και τις σημαντικές παρατηρήσεις του, χωρίς τις οποίες δεν θα ήταν δυνατό να γραφτεί αυτό το κείμενο. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τις Άννα Καραστάθη, Μπέσου Πολυκάρπου και Πέννυ Τραυλού καθώς και όλες/ους τις/ους συμμετέχουσες/οντες του κύκλου ανάγνωσης του: *Το Μανιφέστο του Ξενοφεμινισμού* της Laboria Cuboniks (2020, Φεμινιστικό Αυτόνομο Κέντρο Έρευνας) που αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης και κατανόησης αυτού και άλλων φεμινιστικών μανιφέστων.

Σημειώσεις

1. Ο όρος Big Science αναφέρεται στους ραγδαίους μετασχηματισμούς της επιστημονικής δραστηριότητας κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται στον σχεδιασμό και υλοποίηση εκτεταμένης κλίμακας ερευνητικών προγραμμάτων υψηλού κόστους που απαιτήσαν συνεργασίες μεταξύ πανεπιστημίων, ερευνητικών κέντρων, κυβερνήσεων, στρατού και βιομηχανιών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα θεωρείται το αμερικάνικο πρόγραμμα Manhattan Project. <http://depts.washington.edu/hssexec/newsletter/1998/goldberg.html> (προσπελάστηκε 17/08/2021).

2. Η αναφορά στα κύματα του φεμινισμού στο παρόν κείμενο είναι εργαλειακή. Παρότι αναγνωρίζω πως αυτό το σχήμα αποσιωπά τις συνέχειες μεταξύ των διαφορετικών φεμινισμών, το χρησιμοποιώ εδώ

περισσότερο για να τοποθετήσω την συζήτηση για την τεχνοεπιστήμη στο ιστορικό πλαίσιο των φεμινισμών και όχι για να τονίσω τις διαφορές τους.

3. Δανείζομαι την έκφραση από μια προφορική συζήτηση με την Μυρτώ Τσιλιμπουνίδη.

4. Για παράδειγμα ήδη στην Next Cyberfeminist International (Μάρτιος 1999, Ρότερνταμ, https://monoskop.org/images/5/56/Next_Cyberfeminist_International_1999.pdf [προσπελάστηκε 11/05/2021]) οι συμμετέχουσες διαφοροποιήθηκαν από την πρώτη γενιά κυβερνοφεμινιστριών που εισήγαγε τον όρο σε στενά πλαίσια. Τόνισαν πως πρόκειται για μια ουτοπική ιδέα –έναν μύθο– και έναν λόγο (discourse) φεμινιστικού πείσματος (stubbornness) που αναπτύσσεται στην μετα-ανθρώπινη εποχή της παγκόσμιας πληροφορίας και βιοτεχνολογίας και βασίζεται στην ποικιλομορφία, τον μετα-ανθρωπισμό και την συνεχή δυναμικοποίηση (virtualization) και την αναδιαμόρφωση των εννοιών της υποκειμενικότητας, της ταυτότητας, του φύλου, της αναπαράστασης, της εμπρόθετης δράσης, της πολιτική και του λόγου.

5. Για παράδειγμα βλέπε την Post-Cyber Feminist International (Νοέμβριος 2017, Ινστιτούτο Σύγχρονης Τέχνης του Λονδίνου, https://monoskop.org/images/4/46/Post-Cyber_Feminist_International_ICA_London_2017.pdf [προσπελάστηκε 11/05/2021]) όπου οι συμμετέχουσες αναζήτησαν νέους τρόπους προσέγγισης της τεχνολογίας για την διαμόρφωση ριζοσπαστικών πολιτικών φύλου σε μια εποχή όπου το αναλογικό και το ψηφιακό διασταυρώνονται έντονα. Πιο συγκεκριμένα, μέσα από τα πεδία της φιλοσοφίας, της τέχνης, των πολιτικών και της θεωρίας φύλου αναζήτησαν τους τρόπους με τους οποίους οι φεμινιστικές και κουήρ πρακτικές μπορούν να επηρεάσουν το μέλλον της τεχνολογίας, την οποία εκλαμβάνουν ως κοινωνικό φαινόμενο), συμπεριλαμβάνοντας ζητήματα σχετικά με τα αναπαραγωγικά δικαιώματα, την χρήση των μιντιακών τεχνολογιών από μαύρες γυναίκες, το βιοχακάρισμα, τον ρόλο της θεματικότητας στον sonix κυβερνοφεμινισμό και τον σεξισμό στις βιομηχανικές τεχνολογίες.

6. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. <http://web.archive.org/web/20200807143815/https://obn.org/cfundefioantitheses.html> (προσπελάστηκε 11/05/2021).

7. Εδώ η συγγραφέας τονίζει πως πρόκειται για ένα παιχνίδι ανάμεσα στις λέξεις και την εικόνα του δαγκωμένου μήλου εστιάζοντας στις αγγλικές λέξεις bite (δαγκώνω) και byte.

8. Όπως οι ίδιες αναφέρουν: “Κουήρ, τρανς, διαφορετικά ικανά άτομα και όσα έχουν υποφέρει διακρίσεις για λόγους εγκυμοσύνης ή ανατροφής παιδιών” (Laboria Cuboniks 2019: 10).

Αναφορές

- Barad, Karen. 2003. «Posthumanist performativity: toward an understanding of how matter comes to matter». *Signs* 28(3): 801–831.
- Berg, Anne-Jorunn & Lie, Merete. 1995. «Feminism and Constructivism: Do Artifacts Have Gender?». *Science, Technology, & Human Values* 20(3), 332-351.
- Braidotti, Rosi. 2020. «Κυβερνοφεμινισμός με διαφορά». Στο Μανώλης Πατηνιώτης (επιμ.), Ευαγγελία Χορδάκη (μτφρ.) *Εισαγωγή στις Ψηφιακές Σπουδές*, 293-316. Θεσσαλονίκη: Ροπή.
- Cottom, Tressie. McMillan 2016. «Black Cyberfeminism: Intersectionality, Institutions and Digital Sociology». Στο Jessie Daniels, Karen Gregory & Tressie McMillan Cottom (επιμ.) *Digital Sociologies*. Bristol: Policy Press.
- Daniels, Jessie. 2009. «Rethinking Cyberfeminism(s): Race, Gender, and Embodiment». *Women's Studies Quarterly* 37(1/2): 101-124.
- Everett, Anna. 2004. «On Cyberfeminism and Cyberwomanism: High Tech Mediations of Feminism's Discontents». *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 30(1): 1278- 1286.
- Gajjala, Radhika & Mamidipudi, Annapurna. 1999. «Cyberfeminism, Technology, and International “Development”». *Gender and Development* 7(2): 8-16.

- Gajjala, Radhika. 2014. «Woman and Other Women: Implicit Binaries in Cyberfeminisms». *Communication and Critical/Cultural Studies*, 1-5.
- Graham, Elaine. 1999. «CYBORGS OR GODDESSES? Becoming divine in a cyberfeminist age». *Information, Communication & Society* 2(4): 419-438.
- Halberstam, Judith. 1991. «Automating Gender: Postmodern Feminism in the Age of the Intelligent Machine». *Feminist Studies* 17(3): 439-460.
- Haraway, Donna. 1985. «A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and the Socialist-Feminism in the 1980s». *Socialist Review* 15(2): 65-107.
- Haraway, Donna. 1991. «Situated knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of the Partial Perspective». *Feminist Studies* 14(3): 575-599.
- Harding, Sandra. 1986. *The Science Question in Feminism*. Νέα Υόρκη: Cornell University Press.
- Hawthorne, Susan. & Klein, Renate, επιμ. *CyberFeminism. Connectivity, Critique, Creativity*. Spinifex, 1999.
- Hester, Helen. 2018. *Xenofeminism*. Κέιμπριτζ: Polity Press.
- Hinsey, Vera. 2013. «Girls Get Digital: A Critical View of Cyberfeminism». *On Our Terms: The Undergraduate Journal of the Athena Center for Leadership Studies at Barnard College* 1(1): 25-32.
- Hoffman, Donna. L. & Novak Thomas .P. 1998. «Bridging the Racial Divide on the Internet». *Science* 280: 390-391.
- Kolko, Elizabeth., Nakamura, Lisa & Rodman, Gilbert B., επιμ. *Race in Cyberspace*. New York and London: Routledge, 2000.
- Kuhn, Thomas. 1962. *The structure of Scientific Revolutions*. Σικάγο: University of Chicago Press.
- Kumarini, Silva, Mendes, Kaitlynn, Mondloch, Kate, Payne, Jenny, Gunnarsson, Marino, Alessandra & Timeto, Federica. 2010. «Commentary and Criticism». *Feminist Media Studies* 10(2): 229 — 248.
- Laboria Cuboniks. 2019. *Το μανιφέστο του Ξενοφεμινισμού: Μια πολιτική για την Αλλοτρίωση*. Άλεξ Δημητρίου (μτφρ.), Ilan Manouach (επιμ.). Αθήνα: Τοποβόρος.
- Mojab, Shahrzad. 2001. «The Politics of “Cyberfeminism” in the Middle East: The Case of Kurdish Women». *Race, Gender & Class* 8(4), 42-61.
- Nakamura, Lisa. 2002. *Cybertypes. Race, Ethnicity and Identity on the Internet*. Νέα Υόρκη & Λονδίνο: Routledge.
- Paasonen, Susanna. 2011. «Revisiting cyberfeminism». *Communications* 36: 335-352.
- Πατηνιώτης, Μανώλης, επιμ. 2020 *Εισαγωγή στις Ψηφιακές Σπουδές*. Θεσσαλονίκη: Ροπή.
- Ρεντετζή, Μαρία, επιμ. 2012 *Το Φύλο της Τεχνολογίας και η Τεχνολογία του Φύλου*. Αθήνα: Εκκρεμές.
- Richter, Sarah. 2018. «Xenofeminism». *Women & Performance: a journal of feminist theory* 28(3): 283-286.
- Sismondo, Sergio. 2016. *Εισαγωγή στις Σπουδές Επιστήμης και Τεχνολογίας*. Βαρβάρα Σπυροπούλου (μτφρ.), Μανώλης Πατηνιώτης (επιμ.). Αθήνα: Liberal Books.
- Stephan, Rita. 2013. «Cyberfeminism and its Political Implications for Women in the Arab World», <https://www.e-ir.info/2013/08/28/cyberfeminism-and-its-political-implications-for-women-in-the-arab-world/>
- Wajcman, Judy. 2010. «Feminist theories of technology». *Cambridge Journal of Economics* 34(1): 143-152.
- Weber, Jutta. 2006. «From Science and Technology to Feminist Technoscience». Στο K. Davis, M. Evans & J. Lorber (Hg.) *Handbook of Gender and Women’s Studies*, 397-414. Λονδίνο: Sage.
- Winner, Langdon. 1980. «Do Artifacts Have Politics?». *Daedalus* 109(1): 121-136.
- Wolmark, Jenny., επιμ. *Cybersexualities. A Reader in Feminist Theory, Cyborgs and Cyberspace*. Εδιμβούργο: Edinburgh University Press, 1999

Κυβερνοθετική¹

Sadie Plant*, Nick Land**

Περίληψη

Γραμμένη μέσω των τεχνικών της μίξης και του μοντάζ, συγχωνεύοντας την αισθητική της επιστημονικής φαντασίας με τη φιλοσοφία των Ντελέζ και Γκουαταρί, η *Κυβερνοθετική* χαρτογραφεί ένα μέλλον που ίσως και να είναι ήδη εδώ. Με σημείο εκκίνησης τη «θετική ανάδραση» του Γουίνερ, οι δυνάμεις της αγοράς συγκεράζονται με τα συστήματα ασφάλειας και τα βιοπληροφοριακά μέσα για να καταδειχθεί το πως δημιουργούνται συνθήκες κρίσης στις κοινωνίες και αποσταθεροποιούνται οι κρατικές δομές διακυβέρνησης και ελέγχου.

Λέξεις κλειδιά: κυβερνητική, αρνητική ανάδραση, ναρκωτικά, ιοί, ξενοφεμισμός.

* Η Sadie Plant είναι συγγραφέας και φιλόσοφος από το πανεπιστήμιο του Μάντσεστερ. Το 1995 ίδρυσε το *Cybernetic Culture Research Unit* στο πανεπιστήμιο του Γουόρικ (Warwick) όπου και διετέλεσε μέλος του τμήματος. Εγκατέλειψε την ακαδημία το 1997 για να ακολουθήσει συγγραφική καριέρα. Στα έργα της συγκαταλέγονται τα *The Most Radical Gesture: The Situationist International in a Postmodern Age* (1992), *Zeros and Ones: Digital Women and the New Technoculture* (1997), και *Writing on Drugs* (1999).

** Ο Nick Land ήταν καθηγητής ηπειρωτικής φιλοσοφίας στο πανεπιστήμιο του Γουόρικ από το 1987 μέχρι την παραίτησή του το 1998. Το έργο του βοήθησε ουσιαστικά στην ανάπτυξη του επιταχυντισμού (accelerationism) και του θεωρησιακού ρεαλισμού (speculative realism). Είναι συγγραφέας των *The Thirst for Annihilation: Georges Bataille and Virulent Nihilism* (1992), και της συλλογής άρθρων *Fanged Noumena: Collected Writings 1987-2007* (2011).

Καταστροφή είναι το παρελθόν που διαλύεται. Αναστροφή είναι το μέλλον που σμίγει. Ιδωμένη μέσα από την ιστορία, η απόκλιση αγγίζει κρίσιμα μεγέθη. Μέσα από το μάτριξ, η κρίση είναι μια σύγκλιση παραγνωρισμένη από το ανθρώπινο είδος.

Τα Μέσα κατακλύζονται από ιστορίες για την υπερθέρμανση του πλανήτη και τη καταστροφή του όζοντος, το HIV και το AIDS, για επιδημίες ναρκωτικών και υπολογιστικών ιών, τη διάδοση των πυρηνικών όπλων, τη διάλυση της πλανητικής οικονομικής διοίκησης, τη διάσπαση της οικογένειας, για κύματα μεταναστών και προσφύγων, για την εκβάθρωση του έθνους κράτους στο τελικό του στάδιο άνοιας, για τις κοινωνίες διάπλατα ανοιχτές στις χαμηλότερες τάξεις, για αστικά κέντρα στις φλόγες, για προάστεια υπό απειλή, για σχάση, σχιζοφρένεια, απώλεια ελέγχου.

Δεν είναι παράλογο που λέγεται πως η γη οδεύει προς την καταστροφή. Κλιματική αλλαγή, οικολογική και ανοσολογική κατάρρευση, ιδεολογική αναταραχή, πόλεμος και σεισμοί: η Καλιφόρνια περιμένει το Μεγάλο Συμβάν.² Αυτή είναι μια εποχή σπασμών και καταρρεύσεων.

Έχοντας σαπίσει από ψηφιακές μολύνσεις, η νεωτερικότητα διαλύεται σε ψηφία. Ο Λένιν, ο Μουσολίνι και ο Ρούσβελτ ολοκλήρωσαν τον σύγχρονο ανθρωπισμό μέσα από την εξάντληση των δυνατοτήτων του οικονομικού σχεδιασμού. Ο ανεξέλεγκτος καπιταλισμός έχει διασπάσει όλους τους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου προβαίνοντας σε αδιανόητες αποξενώσεις. Το κεφάλαιο κλωνοποιεί τον εαυτό του με μια αυξανόμενη περιφρόνηση για την κληρονομικότητα, καθίσταται αφηρημένη θετική ανάδραση (positive feedback) οργανώνοντας τον εαυτό του. Η στροβιλοειδής χρηματοοικονομία μεταφέρεται σε όλο το παγκόσμιο δίκτυο.

Ο Γουίνερ (Weiner) είναι ένας από τους σπουδαίους μοντερνιστές, ο οποίος όρισε την κυβερνητική ως την επιστήμη της επικοινωνίας και του ελέγχου· ένα εργαλείο για την ανθρώπινη κυριαρχία επί της φύσης και της ιστορίας, μια άμυνα στην κυβερνοπαθολογία των αγορών. Η προπαγάνδα του ενάντια στην θετική ανάδραση – καθορίζοντάς την ποσοτικά ως ενίσχυση εντός μιας αμετάβλητης μετρικής – είχε καθοριστική επιρροή, εγκαθιδρύοντας μια κυβερνητική της σταθερότητας οχυρωμένης απέναντι στο μέλλον. Δεν υπάρχει χώρος για οτιδήποτε πραγματικά κυβερνοθετικό, εύστοχο ή ευφυή σε μια τέτοια θεωρία, εκτός από την αντικειμενικότητα που απαιτείται για την ανθρώπινη κατανόηση. Σε κάθε περίπτωση όμως, πέραν του ορίζοντα συμβάντος της ανθρώπινης επιστήμης, ακόμα και η διερεύνηση αυτο-σταθεροποιούμενων ή κυβερνοαρνητικών αντικειμένων, είναι αναπόφευκτα περικαλυμμένη από ερευνητικές ή κυβερνοθετικές διαδικασίες.

Το σημερινό Σύστημα Ανθρώπινης Ασφάλειας (Human Security System)³ μπορεί και να προέκυψε από την ασυνείδητη διαίσθηση του Γουίνερ πως οτιδήποτε κυβερνοθετικό είναι εχθρός του ανθρώπινου είδους. Προερχόμενο από τις εργασίες του ίδιου πάνω σε συστήματα κατεύθυνσης όπλων, αποτέλεσε το δικό του εγχείρημα να υποδουλώσει την κυβερνητική σε μια γενική τεχνολογία άμυνας απέναντι στη ξένη εισβολή. Η ίδια η κυβερνητική έπρεπε να τεθεί υπό έλεγχο, έναν έλεγχο που ο ίδιος δεν ήταν κυβερνητικός. Είναι σαν η σκέψη του να καθοδηγούνταν από έναν τυφλό τροπισμό διαφυγής, από μία άλλη, βαθύτερη, ανεξέλεγκτη διαδικασία: μιας τεχνικής που χάνει τον έλεγχο και μιας επικοινωνίας με το εξωτερικό του ανθρώπου.

Η κυβερνητική της ασφάλειας έχει παραμερίσει την κριτική της αποξένωσης, το μεγάλο μοτίβο της οικονομίας του ανθρωπισμού, η οποία έχει από καιρό καταστεί μια ολοένα και πιο μάταιη αναζήτηση της προέλευσης του εταιρικού ελέγχου. Η αποξένωση χρησίμευε στη διάγνωση της κατάστασης ενός πληθυσμού που γίνεται ξένος ως προς τον εαυτό του, προσφέροντας μια πρόγνωση που υποσχόταν την αναστροφή. Όλα αυτά έχουν τελειώσει. Είμαστε όλες και όλοι αλλοδαποί, όχι πια αποξενωμένοι αλλά ξένοι, απλά παρα-πλανεμένοι σε μια σαθρή προσήλωση σε εντροπικές παραδόσεις.

Σε τι θα επιθυμούσαμε να επιστρέψουμε; Ο Χάιντεγκερ (Heidegger) ολοκλήρωσε τον εκφυλισμό της αυθεντικότητας σε ξενοκτονική νεύρωση. Όντας νεκρή στο *fürher-bunker*, η καθαρότητα ανήκει εξολοκλήρου στην αστυνομία. Η καπιταλιστική μητρόπολη μεταλλάσσεται πέρα από κάθε νοσταλγία. Αν τα σχιζοειδή παιδιά της νεωτερικότητας αποξενώνονται, δεν είναι σαν επιζώντες από ένα βουκολικό παρελθόν, αλλά σαν εξερευνητές μιας επικείμενης μετα-ανθρωπινότητας.

Στις πόλεις, οι δρόμοι άρχισαν να βουίζουν και οι αποθήκες κατοικήθηκαν εκ νέου από κυβερνοοργανισμούς που ευδαιμονίζονται το μέλλον. Αστικές ζώνες που φτιάχτηκαν από αποξένωση, την επανασχεδιάζουν ως έκσταση. Η πόλη έχει μετατραπεί σε κόμβο κυκλοφορίας, σημείο εκκίνησης για περίεργα ταξίδια, και το κυβερνοπανκ έχει γίνει ο ρεαλισμός της. Δεν είναι πια μια γεωγραφική τοποθεσία, αλλά ένας τερματικός σταθμός κυβερνοχώρου: μια είσοδος για το εικονικό πεδίο. Τα πράγματα άλλαξαν εντελώς με την ανακάλυψη του Γκίμπσον (Gibson) πως το ταξίδι στο κυβερνοχώρο δε διαφέρει καθόλου από το να λαμβάνεις πληροφορίες. Το εξωτερικό της πόλης δεν είναι πια ένα φυσικά κληρονομημένο παρελθόν αλλά ένα ψηφιακά μεταδιδόμενο μέλλον.

Γεννημένος για την διαζώνη (interzone),⁴ ο Μπάροουζ (Burroughs) ξεκίνησε το ταξίδι του γιαχέ και η πόλη του μέλλοντος τον βρήκε, γεμάτη με ναρκωτικά και ασθένειες από το μέλλον. Το γιαχέ είναι ένα χωρο-χρονικό ταξίδι, που περνάει από τη ναυτία στη πληροφοριακή υπερφόρτωση με ταχύτητα υπερβολική. Αστι-

κές σκηνές από τις *Επιστολές του Γιαχέ* μόλυναν πρώτα το *Γυμνό Γεύμα*, και συνέχισαν να εξαπλώνονται. Οι *Πόλεις της Κόκκινης Νύχτας* πολλαπλασιάζονται ιικά στον πλανήτη, αναπρογραμματίζοντας τη μαλακή μηχανή⁵ και εμφυτεύοντας παράξενες σκέψεις. Ο Μπάροουζ προκύπτει από τη σύζευξη ναρκωτικών και ασθενειών. Οι πληροφορίες αρχίζουν και μεταδίδονται σαν επιδημία.

Οι ινδιάνοι της Νότιας Αμερικής έχουν άλλες ουσίες ταξιδιού – των φύλλων κόκας συμπεριλαμβανομένου – που εξασθενούν τα σήματα της έλλειψης τροφής. Η βιομηχανία των αναψυκτικών της Βόρειας Αμερικής δεν άργησε να δει ότι η Κόκα-Κόλα πάει Παντού, τη Ζητάς, σε Συναρπάζει.⁶ Η κοκαΐνη έθισε τον κόσμο στην Κόκα-Κόλα, και κάπως έτσι επαν-εκπαίδευσε τον καπιταλισμό του 20ου αιώνα σχετικά με τις αγορές. Ο εθισμός είναι η παραδειγματική περίπτωση της θετικής ενδυνάμωσης, και ο καταναλωτισμός είναι η ιογενής εξάπλωση του αφηρημένου μηχανισμού του εθισμού. Όσο περισσότερο κάνεις, τόσο περισσότερο θέλεις: ανεξέλεγκτη ανάδραση. Συχνά αντιμετωπίζεται σα να ήταν ασθένεια. Όταν η εταιρία της Κόκα-Κόλα σταμάτησε το εμπόριο κοκαΐνης, ανέλαβαν τα καρτέλ της Νότιας Αμερικής.

Όπως η κόκα, έτσι και το MDMA παραμερίζει την πείνα και τη στέρηση. Σαν ένα κωδικοποιημένο μήνυμα από τα πέρατα της ζήτησης, ανακαλύφθηκε στις αρχές του αιώνα και ταξινομήθηκε ως κατασταλτικό της όρεξης. Αυτή ήταν μια τουλάχιστον ανεπαρκής αποκρυπτογράφηση της σχεδιάσής του.

Μοτίβα αναδύονται στους παγερούς χώρους του MDMA, μυστήριες συγκλίσεις σχεδιασμένες να ανακαλυφθούν. Το τυχαίο είναι κάτι άλλο στο μέλλον. Η κουλτούρα χάους αυτο-συντίθεται με τεχνητή νευροχημεία. Ο ρυθμός μηχανής απογειώνεται ελεγχόμενα.⁷

Στη τελευταία φάση της ανθρώπινης ιστορίας, οι αγορές και η τεχνική εισέρχονται σε έναν αλληλοεπιδρώντα εκτροχιασμό, ενεργοποιώντας την κουλτούρα χάους σα μονάδα ταχείας απόκρισης και οδεύοντας στα σχεδιαστικά ναρκωτικά με αυξανόμενη ταχύτητα και εκλεπτυσμό. Δειγματοληψία, μιξάρισμα, ανώνυμοι και απάνθρωποι ήχοι, η γυναίκα γίνεται κυβερνοοργανισμός και οδηγείται σε παραφροσύνη: το βιολογισμικό ενώνεται με την techno.⁸

Ο καπιταλισμός αναπαράγεται κυβερνοθετικά σε όλο τον μετα-ανθρώπινο χώρο – δεν είναι ανθρώπινη εφεύρεση αλλά ιογενής μετάδοση. Οι διαδικασίες αυτο-σχεδιασμού είναι αναστροφικές και συγκλίνουσες: κάνουν πράγματα προτού αυτά βγάλουν νόημα. Ο χρόνος περνά παράξενα στον απτό αυτο-οργανωθέντα χώρο: το μέλλον δεν είναι ιδέα αλλά αίσθηση.

Το 1972 σχεδιάστηκε σαν η χρονιά ενοποίησης της ευρωπαϊκής ασφάλειας, και καθώς ολόκληρο το σύστημα ενώνεται, καθίσταται όλο και πιο ενημερωμένο στο πως να προσομοιώνει τη σκέψη της αστυνομίας. Από την προοπτική του συστή-

ματος ασφαλείας, οι εισβολείς κατέχουν εξαιρετικά πλεονεκτική θέση. Κάθε κλίμακας συνεταιρική οντότητα – σώματα, επιχειρήσεις, κράτη και έθνη, ακόμα και ο πλανήτης – φαίνεται να απειλείται από επικίνδυνους ξένους. Τρομοκράτες, έμποροι ναρκωτικών, παράνομοι μετανάστες, δίκτυα που ξεπλένουν χρήμα, και σαμποτέρ πληροφοριών καμουφλάρονται στις ροές της διασυνοριακής κυκλοφορίας, και εξαπλώνονται ύπουλα σαν επιδημίες.

Η παράνοια έχει εξελιχθεί σε σχέση με τη δεκαετία του '60: μέχρι και τα ποτάμια του αίματος είναι οροθετικά στον HIV. Τα αλλοδαπά σώματα είναι ακόμη πιο μολυσματικά και επικίνδυνα, ύπουλες εισβολές άγνωστων ειδών απειλούν κάθε πολιτικό οικοδόμημα. Η αλλεργική αντίδραση σε αυτή την κατάσταση εκτάκτου ανάγκης είναι η ενοποίηση της ασφάλειας, η μεταναστευτική πολιτική και ο βιο-έλεγχος: το ιατρο-στρατιωτικό σύμπλεγμα, η ανοσο-πολιτική και η κυβερνητική της αστυνόμευση, αναπτύσσονται μαζί καθώς σάρωση και φιλτράρισμα αποτελούν διαφορετικές διαστάσεις της ίδιας διαδικασίας: επιλογή του στόχου και εξάλειψη της μόλυνσης. Ακόμη περισσότερο Διοίκηση, Έλεγχος, Επικοινωνίες (Command, Control, Communication),⁹ και συγκέντρωση πληροφοριών για τον εντοπισμό των ξένων. Για ποιον λόγο σχεδιάστηκε τελικά η Σειριακή Ψηφιακή Διεπαφή (SDI);¹⁰

Τίποτα δεν θέτει την ανοσία περισσότερο σε κίνδυνο από όσο η προσπάθεια για την προφύλαξή της, δεδομένου ότι κάθε εκλέπτυνση των τεχνολογιών ασφαλείας ανοίγει νέες οδούς εισβολής: πολύ ταχύτερα από όσο κλείνει τις παλιές. Η μεταπολεμική ανοσοποίηση αποδυναμώνει το ανοσοποιητικό σύστημα. Τα προγράμματα εμβολιασμού διευκολύνουν τη μετάδοση συνδρόμων ανοσολογικής ανεπάρκειας. Οι διεφθαρμένοι κρατικοί λειτουργοί ανοίγουν τις αρτηρίες κυκλοφορίας, και οι υπολογιστές πληροφοριών κατακλύζονται με ιούς. Η CIA ήταν αυτή που έκανε τη πρώτη διακίνηση στο LSD. Η ανοσοπολιτική βρίσκεται σε κατάσταση πανικού: παραληρώντας από άγχος, αναπτύσσει περαιτέρω τις συνθήκες της κατάρρευσής της.

Οι Ευρωπαίοι πέθαιναν από τις αρρώστιες στους τροπικούς, ενώ περικάλυπταν τα στρατόπεδα με κουνουπιέρες σαν άμυνα ενάντια στην ελονοσία. Τώρα, οι κυβερνοθετικές αρρώστιες εξαπλώνουν παράξενους τροπικούς στη μητρόπολη, και τα συστήματα διαλογής βγαίνουν εκτός ελέγχου. Το πλέγμα δε φιλτράρει πια τους εισβολείς, έχουν πλέον μάθει να διεισδύουν στα δίκτυα. Τώρα ακόμα και τα δοκιμαστικά προγράμματα είναι αναξιόπιστα, το ίδιο το δίκτυο είναι μολυσμένο. Αυτή η παρανοϊκή φαντασία μετουσιώνεται στο Σκάνιεντ (Skynet) στον *Εξολοθρευτή 2*: το σύστημα άμυνας μετατρέπεται σε εχθρό. Ο Γκρεγκ Μπέαρ (Greg Bear)¹¹ έχει υπαινιχθεί ότι, από έξω, ένας υπολογιστής που αποκτά αυτεπίγνωση θα φαινόταν σα να υφίστατο μια μαζική ιογενή επίθεση.

Οι ιοί είναι εμφανής μετάδοση, αν και τους εντοπίζουμε μόνο όταν επικοινωνούν μαζί μας: μηνύματα από τον Παγκόσμιο Ιο-Έλεγχο. Οι ιοί αναπρογραμματίζουν τους οργανισμούς, των βακτηρίων συμπεριλαμβανομένου, και αν η σχιζοφρένεια δεν είναι ιικά προγραμματισμένη ακόμα, θα είναι στο μέλλον. Οι ιογενείς αυτοματισμοί χρηματοδότησης ξέφυγαν από την κριτική της πολιτικής οικονομίας του 19ου αιώνα, όπως και οι ιογενείς μολύνσεις από τη θεωρία μικροβίων του 19ου αιώνα. Περνώντας μέσα από τις μεμβράνες βιοασφαλείας, ξεγλίστρησαν από τα δίκτυα σε κυτταρική κλίμακα.

Η γραμμική διαδρομή εντολών από το DNA στο RNA αποτελεί το θεμελιώδες δόγμα της γενετικής ασφάλειας. Ο γονότυπος αντιγράφει τον Θεό με το να εκκινεί μια αιτιώδης διαδικασία χωρίς ανάδραση. Αλλά αυτό είναι απλά δεισιδαιμονία, η οποία ανατρέπεται από τους ρετροϊούς. Η ιική αντίστροφη μεταγραφάση κλείνει το κύκλωμα, κωδικοποιώντας το DNA με RNA, μετατρέποντας την κυβερνητική σε θετική.¹²

Ο Τιμ Σκάλι (Tim Scully)¹³ συγκρίνει το LSD με ιό. Ανίκανο για αυτόνομη αναπαραγωγή πρέπει να αναπρογραμματίσει το ανθρώπινο νευρικό σύστημα για να εξαπλωθεί. Ο Χόφμαν (Hofmann) ανακαλύπτει το LSD δουλεύοντας πάνω σε μια σειρά χημικών ουσιών προερχόμενων από την ερυσίβη, και γράφει για ένα «παράξενο προαίσθημα» που τον οδηγεί πίσω στον αριθμό 25: Δέλτα διαιθυλαμίδιο του λυσεργικού οξέος. Στην προσπάθεια ελέγχου αυτού του ξένου προγραμματισμού, το συνέθεσε με τρυγικό οξύ και κατανάλωσε μια δόση 250 μικρογραμμάρια. Η πρώτη του εντύπωση από την επέλαση του LSD ήταν ότι δεχόταν επίθεση από έναν παγωμένο ιό.

Τα ναρκωτικά είναι μια μαλακή πανδημία, η οποία προσβάλλει το νευρικό σύστημα της κυβερνητικής του εμπορεύματος. Αναψυκτικά και ναρκωτικά κυκλοφορούν το ένα στον απόηχο του άλλου, και ο πόλεμος στα ναρκωτικά είναι ένας πόλεμος στις αγορές του μέλλοντος. Το Καρτέλ του Κάλι¹⁴ είναι μια υπερεθνική εταιρεία μάρκετινγκ με εκτιμώμενα περιουσιακά στοιχεία αξίας ενός τρισεκατομμυρίου δολαρίων, η οποία πουλάει κοκαΐνη κατά μήκος της διαδρομής της Κόκα-Κόλα. Η Νέα Τάξη Πραγμάτων ταλαντώνεται ανάμεσα στον θρίαμβο των αγορών και στον πόλεμο ενάντια στα ναρκωτικά. Ο σποραδικός τηλεμεσικός εορτασμός της θεαματικής κατάσχεσης ναρκωτικών μονάχα αποσπά την προσοχή από την αναπόφευκτη αποτυχία του ναρκο-αμυντικού μηχανισμού να σταματήσει τη ροή. Ένας παγκόσμιος καπιταλισμός που πολεμά τις δικές του αγορές ναρκωτικών είναι ένας αυτοτοξικός τρόμος (horror autotoxicus),¹⁵ μια αυτοάνοση ασθένεια. Ο έλεγχος των ναρκωτικών είναι η απόπειρα του ανθρώπινου είδους να ελέγξει το ανεξέλεγκτο: καθαυτός έλεγχος της κλιμάκωσης, τροπισμοί προγραμματισμένοι από τους ξένους. Οι μηχανισμοί της ανθρώπινης ασφάλειας πειραματίζονται με

τα ναρκωτικά ως όπλα και εργαλεία, και οι στρατιώτες φτιάχνονται, διεγείρονται και αναισθητοποιούνται με μια γκάμα συνταγογραφούμενων και μη φαρμάκων. Οι άτακτες δυνάμεις επιδοτούνται από έσοδα ναρκωτικών. Ο πόλεμος ενάντια στα ναρκωτικά είναι ένας πόλεμος με ναρκωτικά.

Ο πόλεμος κατά των ναρκωτικών είναι μια καταστολή εξέγερσης, μια αμυντική στρατηγική απέναντι στις τακτικές της υπονόμησης: διείσδυση, συγκλίνουσα εισβολή, συντονισμένη περικάλυψη. Δεν υπάρχει ασφάλεια πια, αντικαταστάθηκε από τρελά προγράμματα μιας κατευθυνόμενης αντι-κατασκοπευτικής τεχνολογίας: νέα διανύσματα και συστήματα παράδοσης, παρέμβαση στον αγώνα εξοπλισμού μέσα από τον σχεδιασμό φαρμάκων, κλιμάκωση της διαφορετικότητας, έξυπνα όπλα για έξυπνα ναρκωτικά. Η κοκαΐνη παρεισφρέει στις ακτογραμμές της Κεντρικής Αμερικής μέσα από τις φλέβες της εταιρικής Αμερικής, ακολουθούμενη από άλλες, πιο σύγχρονες, και πιο ύπουλες ροές. Τα πιο βαθιά υπονομευτικά στοιχεία έχουν ήδη εισχωρήσει στο σύστημα. Οι ξένοι είναι ήδη εδώ, χωρίς να έχουν σταματήσει στο ελάχιστο να είναι ξένοι. Το αντάρτικο κλιμακώνεται προς τη κατεύθυνση του τακτικού· μια κυβερνοθετική εκτίναξη από ευκαιρίες, μια μη-εντοπιζόμενη διαπερατότητα που αποδυναμώνει όλα τα κυρίαρχα στρατηγικά πλάνα. Μια ολόκληρη χλωρίδα και πανίδα πρόσφορων μολύνσεων. Η στρατηγική τείνει να διασπάται στους τροπικούς. Ακόμα και οι παραδοσιακές αντι-τακτικές της παρακολούθησης και της ανάκρισης καθίστανται παρωχημένες. Το καμουφλάζ έχει εκλεπτυνθεί τόσο που ο κόσμος δε ξέρει πια τι μεταφέρει.

Η στρατηγική είναι πάντα συνένοχη με το κράτος, με το πραγματικό κράτος και με το δυνητικό κράτος που ενυπάρχει σε κάθε ιδεολογία αντίστασης και εναντιωματικής ταυτότητας. Το σώμα και το κράτος βρίσκονται σε κατάσταση πολιορκίας, ναρκωτικά και άλλες λογισμικές ασθένειες απειλούν τα σύνορα τους. Το Σύστημα Ανθρώπινης Ασφάλειας είναι κρυσταλλωμένη παράνοια, βρασμένη με μαγειρική σόδα, καπνιστή: η τελευταία στρατηγική της αντίστασης και η τελευταία αντίσταση της στρατηγικής.

Ο πόλεμος στα ναρκωτικά αποτελεί την αντικατάσταση του ψυχροπολεμικού φαλλικού αδιεξόδου, τη διάλυση μέσα στην ζούγκλα, την ένωση των πολιτειών του κόσμου στον τερματικό τους σταθμό, την αυτοκαταστροφική στρατηγική της απαγόρευσης. Δεν υπάρχουν πλέον όνειρα ενός πυρηνικού χειμώνα. Η δεκαετία του '90 αποτελεί την αρχή για το Σύνδρομο Κίνας του καπιταλισμού.¹⁶

Η κρυσταλλωμένη μεθαμφεταμίνη αποκαλείται και πάγος. Είναι επίσης το όνομα που δίνει ο Γκίμπσον στη προστασία δεδομένων: Πρόγραμμα Ασφάλισης και Γραφικής Οχύρωσης.¹⁷ Ο ΠΑΓΟΣ περιφρουρεί τα σύνορα, παγώνει τις εισόδους, όμως οι ξένοι βρίσκονται ήδη ανάμεσά μας. Η ασφάλεια ερμηνεύει τη συγκλίνουσα είσοδο (convergent input) σαν έξυπνη εισβολή, σα παγίδα ή συνωμοσία

όπου τα πάντα είναι προγραμματισμένα από πριν να συνδεθούν. Αμφιβάλλοντας για το αν οι γυναίκες ανήκουν στην ανθρωπότητα, ο Μπάροουζ τις φαντάστηκε σαν εξωγήινους εισβολείς. Και οι ιοί κάπως έτσι είναι. Κανείς δεν ξέρει από πού έρχονται. Πάντα έρχονται από κάπου αλλού, ίσως και από το διάστημα. Η ανθρωπότητα είναι μια αλλεργική αντίδραση στην ευαλωτότητα, πλην όμως η αλλεργία εξαρτάται από την υγεία του ανοσοποιητικού: ο πάγος πρέπει να πιάσει.

Οι τακτικές είναι επιδεξιότητα, ή πληροφορίες. Καθώς τα πράγματα γίνονται όλο και πιο σύνθετα γίνονται και πιο θηλυκά, μονάχα που η πατριαρχία επιμηκύνει την εποχή των παγετώνων για το ανθρώπινο είδος. Η πατρίδα είναι κρυογονική, μια φαντασία τέλει διατήρησης, της οποίας οι πρόγονοι της εποχής του χαλκού, μέχρι και σήμερα ξεπαγώνουν στις Άλπεις, καταψυγμένα περιουσιακά στοιχεία υπό επίθεση. Η υπερθέρμανση λιώνει τους πάγους, ανεβάζει τις στάθμες, ξεθεμελιώνει τους παγετώνες. Οι υπολογιστικοί ιοί λιώνουν παγόβουνα από δεδομένα στις οθόνες, καίγονται μέσα από τον βακτηριακό παγετό, όπως ο Μπάροουζ εξερευνώντας το Τζάνκι μουδιασμένος από το LSD.

Η ανοσο-ευαλωτότητα είναι κυβερνοθετική, και οι ιοί της δεν είναι απλά μόλυνση, αλλά σύνδεση: συνεχίζουν τη συναρμογή στο μάτριξ ακόμα και αφού αποκρυφτούν στο σώμα. Απώλεια ταυτότητας, ακούγοντας φωνές. Οι γυναίκες και οι άλλοι ξένοι συγκροτούν έναν εξαιρετικά δυσανάλογο αριθμό σχιζοφρενικών, μουδιασμένων από τα ηρεμιστικά και αντιψυχωσικά φάρμακα. Υπνωτικά χάπια για να εμποδίζουν τα όνειρα. Μόνο τα ναρκωτικά που διερευνούν την ενοποίηση έχουν τεθεί εκτός νόμου.

Καθώς η ανοσο-πολιτική εισβάλλει στο επίπεδο του λογισμικού, ο πολιτισμός γίνεται μια ζώνη ελευθέρου πυρός. Η κουλτούρα χάους έχει συνδεθεί με την κυβερνική (cyberian) στρατιωτική υπηρεσία πληροφοριών. Μετα-ανθρώπινοι σφυγμοί και οικιακές συσκευές μιξάρονται για επιταχυνόμενους στόχους, με ρυθμούς που αυξάνονται για να ανακόψουν εισερχόμενα ναρκωτικά: δυνητικοί εθισμοί για εθισμένους που έχουν συστραφεί από τον επανασχεδιασμό. Οι πόλεις μεταλλάσσονται σε τεχνο-ζούγκλες όπου τα σχολιαρόπαιδα ανταλλάσσουν μολυσμένα λογισμικά αιχμής, και όπου μέχρι και τα εμπορικά σήματα είναι κρυπτογραφημένα: η Sega βάζει τις εποχές σε αντιστροφή. Ο Γκίμπσον προσλαμβάνει την ιδέα του κυβερνοχώρου από τα ηλεκτρονικά βιντεοπαιχνίδια, παρατηρώντας τα μοτίβα ανάδρασης της κινητήριας διέγερσης, τα αυτο-σχεδιαζόμενα πρότυπα φόνων. Σκοτεινές εκστάσεις σε σπήλαια επιταχυνόμενων πίξελ. Προτού η εικονική πραγματικότητα γίνει επικίνδυνη, ήταν ήδη στρατιωτική προσομοίωση.

Ξαφνική μετάβαση από πάγο σε νερό, αλλαγή φάσης, αναστροφή ακριβείας του συστήματος, είναι αντίκτυπος στο συγκλίνον παρά μετρική μονάδα του μηδέν. Η γη γίνεται κυβερνοθετική.

Μπορεί να μη γνωρίζουμε τι ακριβώς συμβαίνει, αλλά προθερμαινόμαστε. Μόνο οι εχθροί της ανοσο-ταυτότητας αποικούν το μέλλον.

Σημειώσεις

1. Δημοσιεύτηκε πρώτη φορά στο Matthew Fuller (επιμ.). 1994. *Unnatural: Techno-Theory for a Contaminated Culture*. Λονδίνο: Underground. Μετάφραση: Λέανδρος Κυριακόπουλος.

2. Σημ. Μετ. Το «Μεγάλο Συμβάν» (Big One) αναφέρεται σε έναν σεισμό εξαιρετικού μεγέθους στο ρήγμα του San Andreas στην Καλιφόρνια, το οποίο αναμένεται να γίνει και να αλλάξει τη γεωγραφία της περιοχής.

3. Σημ. Μετ. Η Ανθρώπινη Ασφάλεια (Human Security) είναι ένα αναδυόμενο παράδειγμα επέμβασης σε στοχευμένους πληθυσμούς για την άμβλυνση της επισφάλειας, των κρίσεων και των απειλών σε παγκόσμιο επίπεδο. Αναπτύχθηκε σαν ιδέα στο τέλος του ψυχρού πολέμου και υιοθετήθηκε από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών ως ένας τρόπος για να υπερκεραστεί η σημασία της Εθνικής ή της Στρατιωτικής Ασφάλειας, και επί της ουσίας, για να αναπτυχθούν πολιτικοοικονομικοί μηχανισμοί που θα αντιμετωπίζουν «παγκοσμιοποιημένες» συνθήκες κρίσεων, όπως πανδημίες, μαζικές μεταναστεύσεις κ.ο.κ. Το «Σύστημα Ανθρώπινης Ασφάλειας» που αναφέρεται εδώ, είναι ένας όρος που έχει επινοήσει ο Land για να δώσει έμφαση στην ολοένα και πυκνότερη διασύνδεση επιστημονικών πεδίων όπως οι Διεθνείς Σχέσεις, οι Αναπτυξιακές Σπουδές, η Στρατηγική Ανάλυση, τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, η Ιατρική, οι Πολιτικές Επιστήμες, η Διοίκηση Επιχειρήσεων κ.α., η οποία γίνεται με όχημα την Ανθρώπινη Ασφάλεια και όπου παρά (ή και λόγω) του ανθρωποκεντρισμού της, διαχειρίζεται σε πλανητικό επίπεδο τους πληθυσμούς και τα υποκείμενα.

4. Σημ. Μετ. «Διαζώνη» (διεθνή ζώνη) ή interzone (international zone) είναι ένα καθεστώς προστασίας μιας περιοχής από ένα σχήμα κρατών – όπως ήταν η αποικιακή Ταγγέρη στο Μαρόκο από το 1923 μέχρι το 1956, στην οποία έζησε και ο Burroughs. Από τη δεκαετία του 1940, ο πολυπολιτισμικός χαρακτήρας της Ταγγέρης αποτέλεσε ισχυρό πόλο έλξης για καλλιτέχνες, συγγραφείς, πολιτικούς, το διεθνές τζετ-σετ, κερδοσκόπους, κ.ο.κ. Στα έργα του Burroughs, ωστόσο, η Διαζώνη δεν αναφέρεται μόνο ως χώρος ελεύθερης κυκλοφορίας προσώπων, μαύρου χρήματος, πληροφοριών κατασκοπίας και αντικρουόμενων πολιτικών συμφερόντων, αλλά επίσης ουσιών και παραισθήσεων, επιθυμιών και οργισμένου ομοφυλοφιλικού σεξ, απελευθέρωσης από το δυτικό συντηρητισμό και αναζήτησης εναλλακτικών συνειδήσεων.

5. Η Μαλακή Μηχανή (Soft Machine) είναι μια ονομασία για το ανθρώπινο σώμα, και τίτλος έργου του William Burroughs που δημοσιεύτηκε το 1961, με βασική θεματική τον τρόπο με τον οποίο οι μηχανισμοί ελέγχου επικοινωνούν με το σώμα και εισβάλλουν σε αυτό. Εδώ, η μαλακή μηχανή γίνεται μετωνυμικά ο τόπος υποδοχής και συναρμογής των ιδίων των ιδεών του Burroughs για το σώμα, τις τεχνολογίες και την πολιτική, οι οποίες κυκλοφορούν με λανθάνοντα τρόπο στο πολιτικό σώμα και επικαιροποιούν την κοινωνική θεωρία.

6. Σημ. Μετ. Σαφή αναφορά στα διαφημιστικά σλόγκαν της Κόκα-Κόλα της δεκαετίας του '90.

7. Σημ. Μετ. Η κουλτούρα χάους είναι μια έκφραση που περιγράφει τις διαδικασίες διάλυσης των γεωγραφικών, πολιτικών και πολιτισμικών διαχωρισμών που σημάδεψαν τον 20ο αιώνα. Από τη μετα-ψυχροπολεμική εποχή της δεκαετίας του 1990, η σύγκλιση των ιδεολογιών, η ταχεία εξέλιξη και διάχυση των τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνίας, και η ανεξέλεγκτη ανάπτυξη της πολιτιστικής αγοράς, λογίζονται ως αιτίες που δημιουργούν ένα παγκόσμιο περιβάλλον αναταραχής και μεταβλητότητας. Η «κουλ-

τούρα χάους» υπονοεί πως στον 21ο αιώνα, οι πολιτικές της οικονομίας και του πολιτισμού, εξελίσσονται προς όφελος της κινητικότητας που προκύπτει από τις επικείμενες κρίσεις· και όχι στην θεραπεία των αιτιών αυτών. Το έργο της Naomi Klein, *Το Δόγμα του Σοκ* (2007), είναι παραδειγματική περίπτωση έργου που κινείται θεωρητικά προς την κατανόηση αυτής της συνθήκης.

8. Σημ. Μετ. Σαφή αναφορά στη ρέιβ κουλτούρα των αρχών της δεκαετίας του 1990. Στην περίπτωση αυτή, η σχέση μεταξύ σώματος, τεχνοαισθητικής, χημικής ενίσχυσης, και των «απόκοσμων» ήχων και επιταχυνόμενων ρυθμών της ηλεκτρονικής μουσικής, γίνεται η έκφραση ενός επερχόμενου μέλλοντος από νεανικές κουλτούρες που αναδιφούν τα όρια ενός ιστορικού παρόντος αλλαγών και οικονομικής απορρύθμισης.

9. Σημ. Μετ. Το «Command, Control, Communication» ή αλλιώς C3 είναι ένα σύστημα πληροφοριών που χρησιμοποιείται στις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Είναι μια γενική έννοια που αναφέρεται στην ενσωμάτωση διαφορετικών στρατηγικών και τακτικών επιχειρησιακών συστημάτων. Ένα Σύστημα Διαχείρισης Μάχης, ένα σύστημα διανομής τακτικών πληροφοριών ή ένα Σύστημα Έγκαιρης Προειδοποίησης και Ελέγχου, μπορούν να θεωρηθούν συστήματα C3. Στον 21ο αιώνα, η συγχώνευση των τεχνολογιών της πληροφορίας έχει ξεπεράσει τον ρόλο της επικοινωνίας δεδομένων. Για παράδειγμα, το «Command, Control, Communication, Computers, Intelligence, Surveillance and Reconnaissance» ή αλλιώς C4/ISR έχει σχεδιαστεί για να παρέχει γνώση επί των επιχειρησιακών σχεδίων και τακτικών μεθόδων των αντίπαλων πλευρών.

10. Σημ. Μετ. Η Σειριακή Ψηφιακή Διεπαφή (Serial Digital Interface) είναι τεχνικό πρότυπο που εγκαινιάστηκε το 1989 από την «Society of Motion Picture and Television Engineers» (SMPTE) και χρησιμοποιείται για τη μετάδοση μη-συμπιεσμένων, μη-κρυπτογραφημένων ψηφιακών σημάτων εικόνας, ώστε να καθίσταται δυνατή η διασύνδεση του πολυποίκιλου επαγγελματικού εξοπλισμού βίντεο.

11. Σημ. Μετ. Αμερικανός συγγραφέας «σκληρής» επιστημονικής φαντασίας με θεματολογίες τα τεχνικά σύμπαντα, τη συνείδηση, και την επιταχυνόμενη εξέλιξη. Είναι ένας από τους συνιδρυτές του πολύ γνωστού συνεδρίου κόμικς, *Comic-Con*.

12. Σημ. Μετ. Το RNA (ριβοζονουκλεϊκό οξύ) μαζί με το DNA (δεοξυριβονουκλεϊκό οξύ) συναποτελούν το γενετικό υλικό κάθε μορφής ζωής. Και ενώ το DNA περιέχει τις πληροφορίες που καθορίζουν όλα τα χαρακτηριστικά ενός ζωντανού οργανισμού και των περισσότερων ιών (τα λεγόμενα γονίδια), το RNA είναι αυτό που μεταφέρει τις πληροφορίες αυτές στα κύτταρα (συγκεκριμένα στο κυτταρόπλασμα). Το κύτταρο, κατά βάση, δεν έχει από μόνο του μηχανισμούς για τον πολλαπλασιασμό του γενετικού του υλικού. Έτσι, η «γραμμική διαδρομή εντολών» από το DNA στο RNA (και της επαφής του με το κύτταρο) παρουσιάζεται, εδώ, ως το τεχνοεπιστημονικό αντίστοιχο της δημιουργίας ζωής· και ενώ αρχικά ταυτίζεται με τη μεταφυσική της Αρχής (δηλαδή του «Θεού»), αυτόματα – κυρίως μέσα από το παράδειγμα των ρετροϊών – μετατρέπεται σε μεταφήγηση (ή «δεισιδαιμονία»). Και αυτό καθώς, η διαδικασία διπλασιασμού των ρετροϊών (μια κατηγορία ιών που προκαλούν καρκίνο ανάμεσα σε άλλα) είναι ιδιαίτερη, αφού εκτός από RNA, οι ρετροϊοί περιέχουν ένα ένζυμο – την «αντίστροφη μεταγραφάση» – το οποίο συνθέτει αλυσίδες DNA συμπληρωματικές προς αυτές που συνθέτει το RNA μέσα από την επαφή του με το κύτταρο. Οι ρετροϊοί συνθέτουν μόνοι τους DNA μέσα από το RNA – ένα υβρίδιο DNA-RNA – και μέσα από την παραγωγή δύο αλυσίδων DNA, το κύτταρο γίνεται εν δυνάμει καρκινικό.

13. Σημ. Μετ. Αμερικανός φυσικός και μηχανικός υπολογιστών που έμεινε γνωστός από τη συμμετοχή του στην ψυχεδελική κουλτούρα της δεκαετίας του '60. Την περίοδο 1966-1969 συμμετείχε στην εργαστηριακή παραγωγή LSD, αιτία που τον οδήγησε ενώπιον της αμερικάνικης δικαιοσύνης. Λέγεται πως οι μέθοδοι που χρησιμοποιούσε για την παραγωγή της ουσίας, έφερναν 99.9% καθαρό LSD.

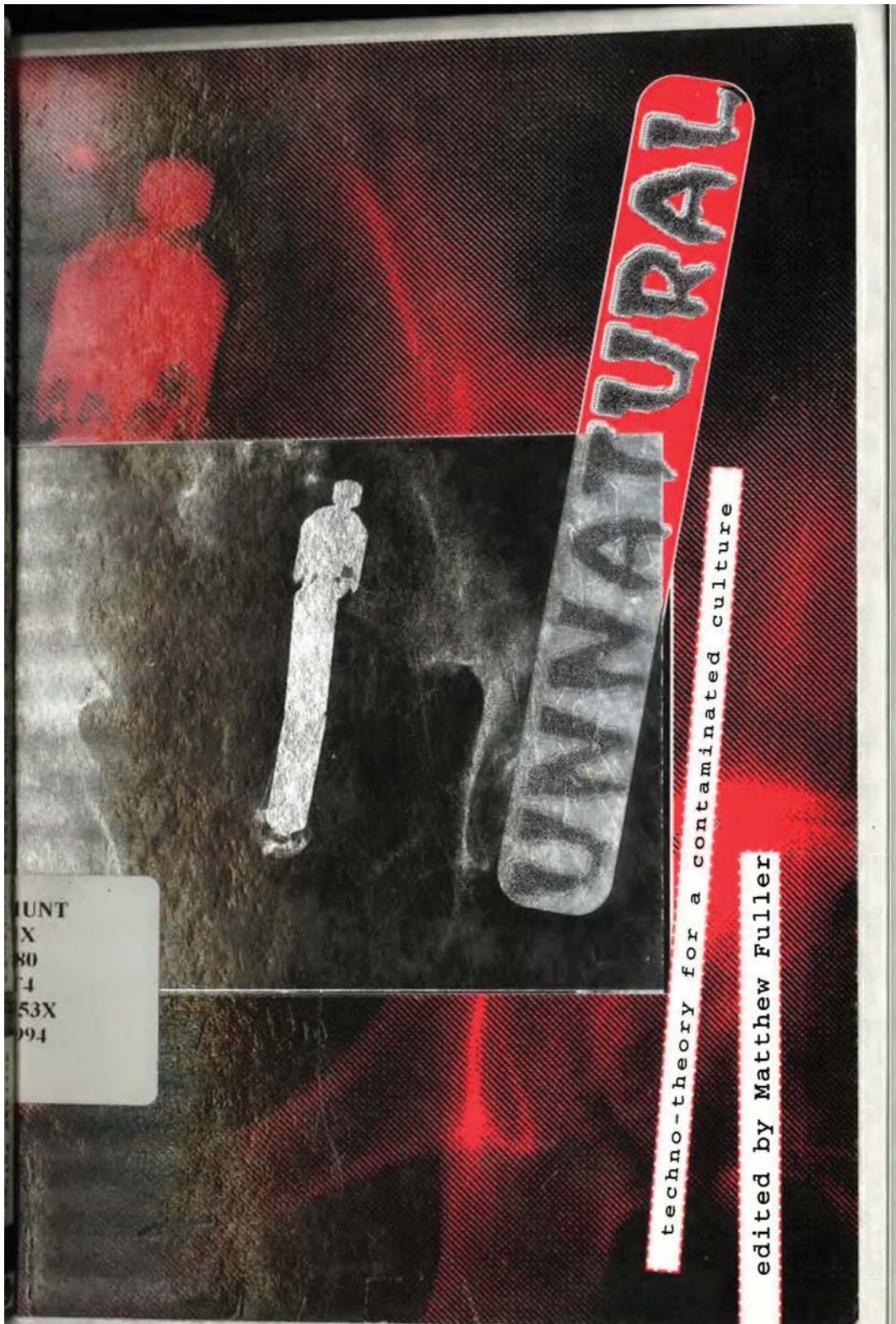
14. Σημ. Μετ. Ένα από τα μεγαλύτερα καρτέλ κοκαΐνης που δρούσε τις δεκαετίες του 1980 και 1990. Σε αντίθεση με τα καρτέλ των προηγούμενων δεκαετιών, δεν είχε τη βία ως βασικό μέσο επιβολής και δε λειτουργούσε με μια κεντρική ηγεσία. Λειτουργούσε με ανεξάρτητους πυρήνες που έδιναν λόγο σε ξεχωριστούς μάνατζερ. Το Καρτέλ του Κάλι θεωρείται πως έκανε γνωστή την κοκαΐνη στη Δύση και δη στην

Ευρώπη. Τη δεκαετία του 1990, το 80% της κυκλοφορίας της ουσίας στις ΗΠΑ και το 90% στην Ευρώπη διακινούνταν από αυτό.

15. Σημ. Μετ. Έτσι ονομάστηκε πρώτη φορά η παρουσία αυτοάνοσων φαινομένων, δηλαδή η ανάπτυξη ανοσοδραστικότητας ενός οργανισμού κατά του εαυτού του· συγκεκριμένα το 1901 από τον Γερμανό ιατρό Paul Ehrlich.

16. Σημ. Μετ. Το Σύνδρομο της Κίνας (the China Syndrome) είναι όρος που επινοήθηκε από έναν Αμερικανό φυσικό το 1971 για να περιγράψει το πιθανό επακόλουθο από τη κατάρρευση ενός πυρηνικού αντιδραστήρα. Επονομαζόμενο και ως «ατύχημα απώλειας ψυκτικού μέσου» (loss-of-coolant accident), αναφέρεται στη συνεχόμενη αύξηση της θερμοότητας του πυρηνικού καυσίμου λόγω της περαιτέρω διάσπασης των προϊόντων σχάσης. Ο όρος είναι μεταφορικός, και θέτει το ερώτημα του κατά πόσο το λιωμένο υλικό θα μπορούσε να διαπεράσει το φλοιό της Γης και να φτάσει από την Αμερική μέχρι την Κίνα. Στην προκειμένη περίπτωση γίνεται μια αλληγορία για τις επιπτώσεις από την ανεξέλεγκτη διάχυση του καπιταλισμού από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα.

17. Σημ. Μετ. ICE ή αλλιώς, «Intruder Countermeasure Electronics», είναι ένας όρος της λογοτεχνίας του Cyberpunk που αναφέρεται στα προγράμματα ασφαλείας που προστατεύουν τα ηλεκτρονικά δεδομένα από την πρόσβαση στους χάκερ. Ο όρος εγκαινιάστηκε από τον Tom Maddox αλλά έγινε δημοφιλής από τον William Gibson στα έργα του *Burning Chrome* και *Neuromancer*. Σε αυτά τα έργα, επίσης, εμφανίστηκε και ο όρος *κυβερνοχώρος* (cyberspace). Σε περιβάλλοντα εικονικής πραγματικότητας, αυτοί οι μηχανισμοί αναπαρίστανται από τοίχους πάγου, πέτρας ή μετάλλου.

Cyberfeminism

UNDERGROUND

Unnatural, techno-theory for a contaminated culture

Imploding security systems

is an intense collection of writing and graphics

Disinformation technologies

taking the bio-electric pulse of the moment.

High-velocity soap-operas

A kaleidoscopic torrent of wild speculation

Digitally re-mastered truth

and coruscating data.

Psychotic states

Contributors: Mandie Beuzeval,
Maxine Boobyer, Decoder, Fintan
Friel, Matthew Fuller, Graham
Harwood, Stephen Metcalf, Marko
Lehanka, Mark Pawson, Sadie Plant
and Nick Land, Simon Pope, VNS-
Matrix, Richard Wright

The transubstantiation of Elvis

Surgical cannibalism

Explore the antagonisms and possibilities

Metastatic Fields

generated by this fast-forward plunge into

the future, and get contaminated as technological

Mucilaginous phones

excess and sensual deregulation

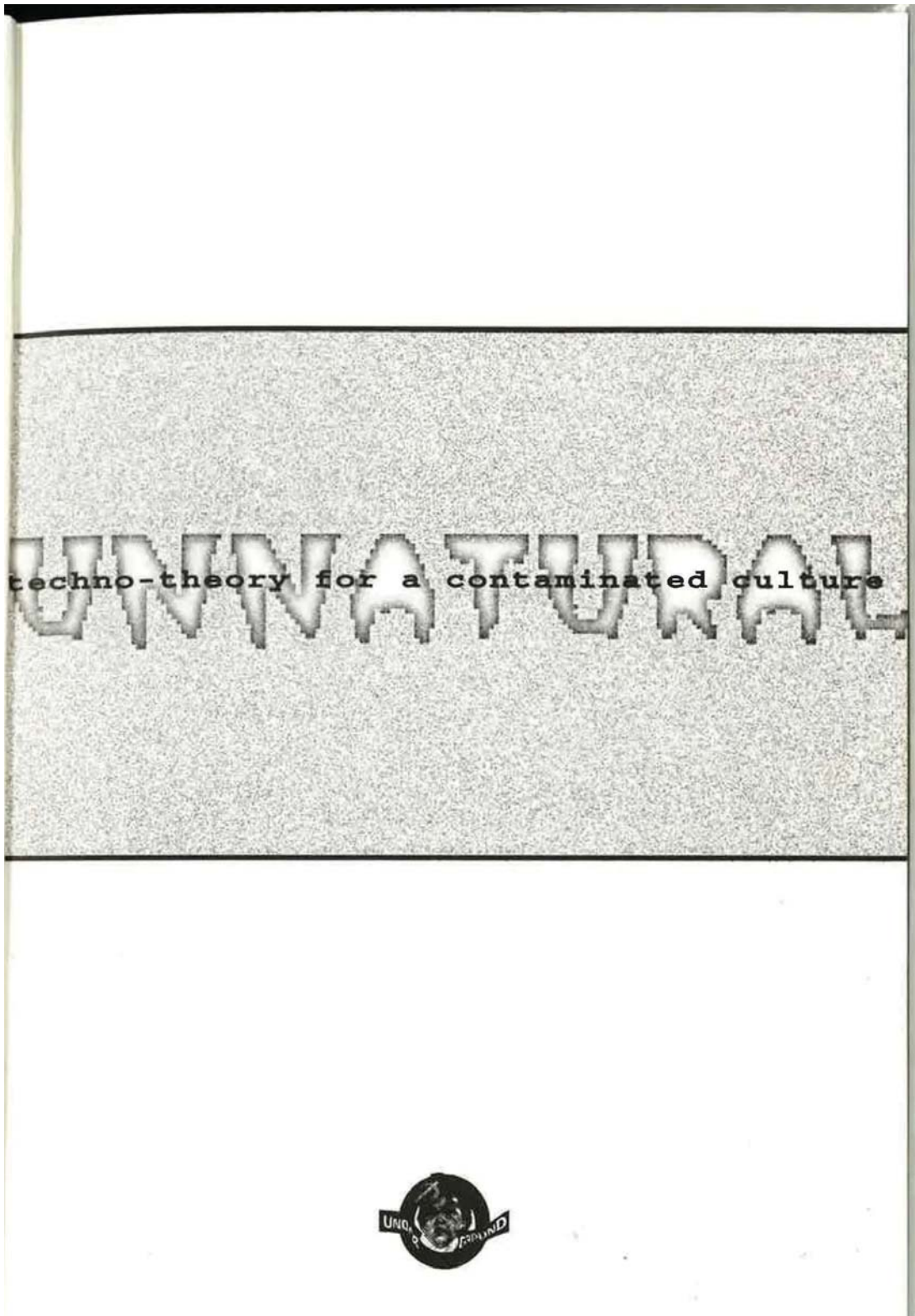
are mutated with an anarchic political suss

Technologised activism

to produce a monster.

ISBN 1 1899037 00 4

art / culture / technology

Catastrophe is the past coming apart.
Anastrophe is the future coming together.
Seen from within history, divergence is
reaching critical proportions. From the
matrix, crisis is a convergence
misinterpreted by mankind.

of

Σημειώσεις πάνω στην Κυβερνοθετική

Λέανδρος Κυριακόπουλος*

Η *Κυβερνοθετική* των Σάντι Πλαντ (Sadie Plant) και Νικ Λαντ (Nick Land) είναι ένα πείραμα και μια ωδή στην ακαδημαϊκή πρόζα. Είναι μια δοκιμή πάνω στην εφαρμογή της αισθητικής της επιστημονικής φαντασίας, των τεχνικών της μίξης, του κινηματογραφικού μοντάζ, και της λογοτεχνικής μεθόδου γραφής του τεμαχισμού (cut-up technique) – που εκτεταμένα χρησιμοποίησε και διέδωσε ο Γουίλιαμ Μπάροουζ (William Burroughs) – για την παραγωγή μιας μυθευματικής κριτικής (ficto-criticism) όπου η επιστημολογία και η μετα-αφήγηση των τεχνολογιών της πληροφορίας και των ψηφιακών μέσων θα συναρμολογούνται στο επίπεδο του υλικού πολιτισμού και των αγορών.

Το κείμενο αποτέλεσε αρχικά εισήγηση στο συνέδριο *Pharmakon* του 1992 με θέμα τις κουλτούρες των ουσιών και της κατανάλωσης, για να γίνει μια πολυμεσική εγκατάσταση της καλλιτεχνικής ομάδας O(rphan) D(rift>), στο «London's Cabinet Gallery», και τελικά να δημοσιευτεί για πρώτη φορά, το 1994, στον συλλογικό τόμο *Unnatural: Techno-Theory for a Contaminated Culture*: μια συλλογή κειμένων με μάλλον «πανκ» αισθητική που προσιδίδιαζε περισσότερο σε φανζίν παρά σε ένα ακαδημαϊκά προσανατολισμένο εγχειρίδιο θεωρίας και πολιτικής. Το δίχως άλλο, οι συγγραφείς του απείχαν πολύ από έναν τέτοιο προγραμματικό σκοπό. Ο αντι-ανθρωποκεντρισμός τους, εδώ, εκφράζεται περισσότερο σαν μια (αρνητική) πολιτισμική κριτική με άξονα τις μεγάλες, και ίσως δύσληπτες στο σύνολό τους, αλλαγές που διαδραματίζονταν στη Δύση τη δεκαετία του 1990: Τις ιδεολογικές συνέπειες από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης· τον ανεξέλεγκτο νεοφιλελευθερισμό που μόλις τότε είχε «νομιμοποιηθεί» στη Μεγάλη Βρετανία· τη ραγδαία αύξηση στη κατανάλωση συνθετικών «ψυχαγωγικών» ουσιών· τη μετατροπή των υπολογιστών και των δικτύων σε μαζική ποπ κουλτούρα· την είσοδο σε μια εποχή που εγκαινίαζε το ρίσκο, την αστάθεια, τις οικονομικές και περιβαλλοντικές κρίσεις.

* Μεταδιδάκτορας ερευνητής, τμήμα Μουσικών Σπουδών ΕΚΠΑ, leandroskyriakopoulos@gmail.com

Το κείμενο εμφανίστηκε ξανά το 2014 στο, *#Accelerate: The Accelerationist Reader*, μια έκδοση του βρετανικού οίκου Urbanomic, από όπου το συνάντησα και εγώ. Ο τόμος αποτέλεσε ένα συλλογικό ανάγνωσμα σε έργα που διερευνούν έναν φερόμενο ως διαρκώς επιταχυνόμενο τεχνο-καπιταλισμό. Η έννοια του «επιταχυντισμού» (accelerationism) είχε ήδη αποκτήσει, από το 2010, ένα ευρύ πεδίο πολιτικής και φιλοσοφικής συζήτησης για την τροπή που έπαιρνε ο σύγχρονος κόσμος. Η *Κυβερνοθετική* είχε θεωρηθεί πρόδρομος στην κριτική εφαρμογή της εν λόγω έννοιας στην πολιτισμική θεωρία. Και έτσι, δίπλα σε κείμενα του Μαρξ, του Βέμπλεν, του Λυστάρ, των Ντελέζ και Γκουαταρί, αλλά και των Γουίλιαμ και Σρνίτσεκ (William & Srnicek), του Νέγκρι (Negri), της Τερανόβα (Terranova) και της Παρίσι (Parisi), το κείμενο «ανέκτησε» την «ιστορική του αξία». Δηλαδή, αποσπάστηκε από τα συγκεκριμένα ενός (κυβερνο-)πανκ εγχειρήματος, και αναθεωρήθηκε για την οραματική του διάθεση, τους προβληματισμούς που έθεσε, και την επιστημολογία που εφάρμοσε.

Η *Κυβερνοθετική* συμπυκνώνει σε μια πρωτόλεια φόρμα όλα τα ενδιαφέροντα που θα εξερευνήσουν οι Πλαντ και Λαντ, και κυρίως η πρώτη, μέσα από το *Cybernetic Culture Research Unit* (CCRU) που η ίδια θα εγκαινιάσει τον επόμενο χρόνο από τη δημοσίευση του κειμένου, στο τμήμα Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου του Γουόρικ (Warwick): ένα κέντρο έρευνας αφιερωμένο στη μελέτη των σχέσεων μεταξύ φιλοσοφίας και επιστημών· θεωριών συστημικής πολυπλοκότητας, πολιτισμικής διαχείρισης και αγορών· φεμινισμού και τεχνοπολιτισμού· επιστημονικής φαντασίας και φουτουρισμού. Τα ειδικά ενδιαφέροντά της για τον ξενοφεμινισμό, την κυβερνητική του εμπορεύματος και τη φαρμακοπολιτική, βρίσκονται στην *Κυβερνοθετική* σε πρώιμη αλλά πλήρη ανάπτυξη. Παρόμοια εκδηλώνεται και το ενδιαφέρον του Νικ Λαντ για μια νομαδική σκέψη που θα ενσαρκώνει τη ντελεζιανή μεταγλώσσα και θα «απεδαφικοποιείται» ανάλογα το υλικό πεδίο στο οποίο αρθρώνεται η φιλοσοφική συζήτηση· σε τέτοιο βαθμό που η γραφή να αλλοιώνεται από το αντικείμενο της έρευνας, και η θεωρητική σκέψη να στρεβλώνει από τη φαντασία και τον μυστικισμό. Το εγχείρημα του Λαντ – ενός από τους πλέον υποσχόμενους φιλοσόφους την περίοδο εκείνη – για μια μυθευματική φιλοσοφία που θα κινείται πέρα από τα πρωτόκολλα της πανεπιστημιακής «ελεύθερης» αγοράς, τις εγκαθιδρυμένες φιλοσοφικές παραδόσεις, και τους υφιστάμενους ιδεολογικούς και πολιτικούς σχηματισμούς, κατέληξε σε ένα περιδινούμενο ταξίδι προς μια δικιά του «σκοτεινή διαλεκτική», η οποία – αφού ο ίδιος εγκατέλειψε την ακαδημαϊκή κοινότητα – μεταπλάστηκε σε μια νέα «αναθεωρημένη» αντιδραστικότητα, *ανατροφοδοτούμενη θετικά* από τις ίδιες αυτές αρχές της συγχώνευσης της

φιλοσοφικής σκέψης με τη φανταστική λογοτεχνία και τον αποκρυφισμό – για να χρησιμοποιήσω τη δική τους ιδιόλεκτο.

Την τελευταία μάλιστα δεν την αναφέρω τυχαία· δεδομένου ότι, σημείο εκκίνησης της *Κυβερνοθετικής* είναι μια έννοια που εισήγαγε ο Νόρμπερτ Γουίνερ (Norbert Wiener) το 1948 κατά την ανάπτυξη της θεωρίας του περί της κυβερνητικής και της σχέσης μεταξύ έμβιων όντων και αυτόματων συστημάτων, την «αρνητική ανάδραση» (negative feedback).² Εδώ, ένα «αυτοτελές» σύστημα, όπως ένα σώμα, ένα ιστιοφόρο ή ένας κινητήρας, καθώς βρίσκεται σε άμεση σχέση με το περιβάλλον, ανταποκρίνεται στα εξωτερικά ερεθίσματα μέσω ειδικευμένων οργάνων προς όφελος της δικής του αισθητοκινητήριας απόκρισης: Ο εξωτερικός αέρας μπορεί να μετατραπεί σε οξυγόνο για το σώμα, σε αιολική ενέργεια για το ιστιοφόρο, σε σύστημα ψύξης για τον κινητήρα. Η αρνητική ανάδραση αναφέρεται σε έναν τύπο «βρόχου» (loop) που αναπτύσσεται στον τρόπο που επικοινωνεί ένα σύστημα με το «εξωτερικό» του, ο οποίος βρόχος κατορθώνει να το φέρει σε *ομοιοστάση*, δηλαδή σε ισορροπία. Η «θετική ανάδραση» (positive feedback), από την άλλη μεριά, αφορά την ανάπτυξη ενός βρόχου που φέρνει το σύστημα σε παραγωγική σχέση με το περιβάλλον, οδηγώντας το σε εντροπική πορεία: ο αέρας μπορεί να εμπεριέχει παθογόνους ιούς για το σώμα, μπορεί να προκαλέσει δίνες για το ιστιοφόρο ή μπορεί να βρίσκεται σε θερμοκρασία 47° C δρώντας θετικά στην υπερθέρμανση του κινητήρα. Σε κάθε περίπτωση, για τον Γουίνερ που αναζητά μια θεωρία των συστημάτων, απαιτείται εκείνη τη στιγμή η ανάπτυξη μηχανισμών που θα δημιουργούν εκ νέου μια αρνητική ανάδραση ώστε να διαφυλαχτεί η ακεραιότητα του συστήματος.

Εκεί λοιπόν που ο Γουίνερ μέσα από τις εργασίες του για τον αυτοματισμό, τη ρομποτική, τα υπολογιστικά συστήματα και την κυβερνητική, εξήρε τη σημαντικότητα και τα οφέλη της αρνητικής ανάδρασης, οι Πλαντ και Λαντ, στην *Κυβερνοθετική*, εναρμονίζουν την «παραγωγικότητα» της θετικής ανάδρασης με τις δυνάμεις της αγοράς· συγκεκριμένα έτσι όπως εκδηλώνεται αυτή η παραγωγικότητα στους τρόπους που οι αγορές δημιουργούν συνθήκες κρίσης στις κοινωνίες και αποσταθεροποιούν τις κρατικές δομές διακυβέρνησης και ελέγχου. Οι αγορές, στον λόγο τους, έχουν αυτονομηθεί από τις πολιτισμικές συνθήκες από τις οποίες προέκυψαν, και εξελίσσονται στη βάση της σχέσης που αναπτύσσουν με τα κοινά τους: «ο καπιταλισμός δεν είναι ανθρώπινη εφεύρεση αλλά ιογενής μετάδοση.» Δεν είναι μόνο ότι οι αγορές συμπεριφέρονται σαν πολιτισμική «πανδημία» – «ο ανεξέλεγκτος καπιταλισμός έχει διασπάσει όλους τους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου προβαίνοντας σε αδιανόητες αποξενώσεις», θα πουν – αλλά και το ότι απέναντι σε αυτές τις διασπάσεις τα κράτη λειτουργούν με όρους αρνητικής ανά-

δρασης δημιουργώντας νέους μηχανισμούς για την αποσόβηση των επιταχυνόμενων κοινωνικών κλυδωνισμών. Για τους συγγραφείς, ο σύγχρονος κόσμος λειτουργεί σχιζοφρενικά: επένδυση στην απελευθέρωση των δυνάμεων της αγοράς, και ταυτόχρονη συγκράτηση των νέων «εντροπικών» τροχιών που αποκτούν τα «κοινά» μέσω της αντανάκλαστικής επέκτασης των μηχανισμών ελέγχου.

Εντός των κοινωνικών ερεισμάτων της δεκαετίας του 1990, ίσως δεν υπάρχει καλύτερο παράδειγμα για την ανάδειξη αυτής της σχιζοφρενικής πορείας από την ανάπτυξη και τη κυκλοφορία των ναρκωτικών ουσιών – ένα ερώτημα που θα εξετάσει ενδελεχώς η Πλαντ στο *Writing on Drugs* (1999). Σε αυτό το παράδειγμα, το θεωρητικό τους επιχείρημα διατυπώνεται αποφαντικά και αιχμηρά: «ο εθισμός είναι η παραδειγματική περίπτωση της θετικής ενδυνάμωσης [στην κατανάλωση], και ο καταναλωτισμός είναι η ιογενής εξάπλωση του αφηρημένου μηχανισμού του εθισμού. Όσο περισσότερο κάνεις, τόσο περισσότερο θέλεις: ανεξέλεγκτη ανάδραση.» Οι αγορές, δηλαδή, βρίσκουν στα ναρκωτικά την απόλυτη δέσμευση του ατόμου-καταναλωτή στα προϊόντα τους, αλλά και «εκπαιδεύονται» πάνω στις «θετικές» σχέσεις που μπορούν να καλλιεργήσουν με τα κοινά τους. Και ενώ οι αγορές αλλάζουν «κυβερνοθετικά» από αυτές τις νέες συνάψεις – «τα ναρκωτικά είναι μια μαλακή πανδημία που προσβάλλει το νευρικό σύστημα της κυβερνητικής του εμπορεύματος», θα ισχυριστούν – οι διεθνείς πολιτικές μόνο να επαναλάβουν μπορούν την εξάρτησή μας «σε εντροπικές παραδόσεις» – μέσα από τον «πόλεμο κατά των ναρκωτικών» – επενδύοντας συγχρόνως σε μια φαρμακοτεχνική των αισθήσεων, των διαθέσεων, και των συναισθημάτων: Ηρεμιστικά και αντιψυχωσικά φάρμακα για όσες και όσους «εσωτερικεύουν» τις κρίσεις· διεγερτικά και αναισθησιογόνα για την υπο-βοήθηση της πολεμικής μηχανής· ουσίες που «διερευνούν την ενοποίηση» βγαίνουν εκτός νόμου, και πρώτοι οι μηχανισμοί ασφάλειας τις διοχετεύουν στις αγορές. Πράγματι, τα «ναρκωτικά», μέσα από τα παραδείγματά τους, αποτελούν μια «τουλάχιστον ανεπαρκής» έννοια για να κωδικοποιήσει τη σχεδιάσή τους.

Η περίπτωση των ιών γίνεται ακόμη ένας αποκαλυπτικός τρόπος όχι μόνο για να χαρτογραφήσουν τη σχιζοφρενική συμπεριφορά του σύγχρονου κόσμου, αλλά και για να την εντοπίσουν στις υλικές σχέσεις μεταξύ αγορών, πληροφοριακών συστημάτων, έμβιων οργανισμών και κρατικών πολιτικών αστυνόμευσης. Ως άμεσος κίνδυνος για τη ζωτική λειτουργία του ανθρώπινου συστήματος, οι ιοί γίνονται μετωπικά ο απόλυτος ξένος, στην «ύπουλη» απειλή του οποίου απαιτείται η εγκαθίδρυση μιας «ανοσο-πολιτικής» που διόλου παράδοξα θα ακολουθεί τις ίδιες αυτές διαδικασίες της ενοποίησης της ασφάλειας, και μάλιστα σε «κυτταρική κλίμακα»: «Ακόμη περισσότερο Διοίκηση, Έλεγχος, Επικοινωνίες (Command, Con-

trol, Communication), και συγκέντρωση πληροφοριών για τον εντοπισμό των ξένων.» Και αυτή η ασφάλεια, στο έργο της του αποκλεισμού των άγνωστων εισροών (inputs) στο σώμα, τοπογραφεί και επιτηρεί κάθε επικοινωνία του δεύτερου, με τους ίδιους μηχανισμούς που επιτηρεί την κοινωνία και τις αγορές, καθιστώντας τον ανθρώπινο οργανισμό ως σώμα διακινδύνευσης, και ως εκ τούτου, πεδίο τόσο για την περαιτέρω εξάπλωση του συστήματος ασφάλειας όσο και για την εξακτίωση των σωματικών και κοινωνικών αντιδράσεων.

Για τους συγγραφείς, μπροστά στην απειλή των υπολογιστικών και των βιολογικών ιών, των ναρκωτικών, των μεταναστών, των τρομοκρατών, των γυναικών και κάθε άλλου ξένου, μια νέα τάξη παγκόσμιας ασφάλειας ξεδιπλώνεται ακολουθώντας «κυβερνοθετικές διαδικασίες», εξαπλούμενη ιικά στον πλανήτη, προς όφελος μιας αυτούσιας ταυτότητας του ανθρώπινου είδους που πρέπει να διατηρηθεί. Σε αυτόν τον σχιζοφρενικό εκτροχιασμό, όπου η κυβερνητική γίνεται «ένα εργαλείο για την ανθρώπινη κυριαρχία επί της φύσης και της ιστορίας» αλλά οφείλει να τεθεί υπό έλεγχο για να αποφευχθεί «η επικοινωνία με το εξωτερικό του ανθρώπου», η «πατριαρχική» Ανθρώπινη Ασφάλεια αυτο-εγκαθιδρυόμενη ως ανοσο-πολιτική, καθίσταται «αυτοτοξικός τρόμος» – μια αυτοάνοση ασθένεια που προσβάλλει το κοινωνικό νευρικό σύστημα. Δηλαδή, οι μηχανισμοί επέκτασης των αγορών στις σχέσεις με τα κοινά τους – «κλιμάκωση της διαφορετικότητας» – και η εκλέπτυνση των τεχνολογιών ασφάλειας – το σύστημα γίνεται «όλο και πιο ενημερωμένο στο πως να προσομοιώνει τη σκέψη της αστυνομίας» – δημιουργούν τους όρους για την περαιτέρω αποδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής, την παραγωγή κρίσεων και κοινωνικών εκρήξεων, και τον οντολογικό αποκλεισμό του «ανθρώπινου είδους» μέσω της τεχνικής διαχείρισης των οντικών του συνάψεων.

Συνδέοντας, λοιπόν, την κυβερνητική όπως την εννοεί ο Γουίνερ (εγγύτητα και συναρμογή έμβιων και μη όντων μέσα από ροές πληροφοριών, επικοινωνία και ψυχολογία των αυτόματων συστημάτων), τη φιλοσοφία των Ντελέζ και Γκουαταρί (μηχανική επιθυμία, εμβιομηχανική συναρμογή του υλικού κόσμου, σχιζοανάλυση), τις φυσικές επιστήμες (θερμοδυναμική, θεωρίες του χάους και της πολυπλοκότητας), τη ριζοσπαστική κριτική θεωρία, και τον πειραματισμό με την επιστημονική φαντασία, καταφέρνουν και ανοίγουν με την *Κυβερνοθετική* έναν ορίζοντα μέλλοντος που τουλάχιστον στις μέρες μας (30 χρόνια από τη δημοσίευση του κείμενου) φαίνεται σχεδόν οραματικός. Η αξία του κειμένου, όμως, έγκειται σε εκείνον τον ορίζοντα θεωρητικών εννοιών και γραμμών σκέψης που ενώ εδώ καλλιεργούνται ως ίχνη μόνο, αποκτούν πλέον όλο και μεγαλύτερη αξία στην αναγνώριση του ραγδαία μεταλλασσόμενου κόσμου μας: θεωρησιακός ρεαλισμός, αντικειμενοστραφής οντολογία, ανθρωπόκαινος εποχή, επιτάχυνση. Η *Κυβερνο-*

θετική συμπυκνώνει σε μια πρόζα αυτό το φιλόδοξο σχέδιο, και ίσως είναι παράδειγμα της πιο πρόσφατης βρετανικής κριτικής θεωρίας που έχει παρουσιαστεί.

Κατά τη μετάφραση του κειμένου, συνάντησα έναν υποβόσκοντα προβληματισμό για το κατά πόσο θα παρερμηνευτεί η ανάληψή της, λόγω της διαδεδομένης ταύτισης του Νικ Λαντ με νεοαντιδραστικές θεωρίες – ακόμα και αν η *Κυβερνοθετική*, θεωρώ, δε σχετίζεται άμεσα με τη γραφή του. Αλλά και αυτός ο εύλογος προβληματισμός όμως σχετίζεται άμεσα με μια διαδεδομένη, σήμερα, τάση απάλειψης προσώπων ή και τεχνουργημάτων που έχει γίνει προσφιλής στη δημόσια σφαίρα από την ευρεία χρήση των κοινωνικών δικτύων (η οποία στην ιδιόλεκτο των κοινωνικών μέσων ονομάζεται «cancelling»). Αυτή η τάση απάλειψης δηλαδή, δεν εδράζεται στο επίπεδο του πολιτικού λόγου ή των ηθικών σχέσεων αλλά εδραιώνεται μέσα από τα τεχνο-κανονικοποιητικά πρότυπα παρουσίασης του Tweeter, του Facebook και άλλων εταιρικών κοινών. Ίσως μάλιστα η *Κυβερνοθετική*, αλλά και οι παρούσες *Σημειώσεις*, να βοηθούν στη κατανόηση τέτοιων τάσεων, οι οποίες τελικά, παραγνωρίζουν την ιστορική εμφάνιση των αντιδραστικών φωνών, αφού ανταποκρίνονται σε έναν πολιτικό ρεαλισμό που θεμελιώνεται πάνω στην αλγοριθμοποίηση των επικοινωνιακών πρακτικών, και σε τεχνολογικά παραγόμενα μοντέλα ταυτοτικών παραστάσεων.

Αν λοιπόν η παρουσία της *Κυβερνοθετικής* προκαλέσει «δυσφορία», τότε θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας πως η δύναμη που έχουν αποκτήσει οι αντιδραστικές απόψεις στις μέρες μας έχουν τροφοδοτηθεί από τις απαλείψεις προσώπων ή έργων που προκαλούν τα «κοινά». Και αυτό στην εποχή των κοινωνικών μέσων δεν πρέπει να θεωρείται αμελητέο. Έτσι, από το να εξασκούμαστε άκριτα σε «εκτελέσιμες πρακτικές» που παραγνωρίζονται ως πολιτικές, και οι οποίες απαιτείται να τεθούν σε διάλογο ως «εκτελέσιμες», ίσως θα ήταν καλύτερα να σκεφτούμε πως ο χειρισμός των ταυτοτήτων στην εποχή της κοινωνικής δικτύωσης νεύει προς μια κυβερνοθετική εξέλιξη της κοινωνικότητας και της πολιτικής μέσω της συναρμογής τους με αφηρημένους ορισμούς διατύπωσης εντολών. Ακόμα λοιπόν και αν ο προβληματισμός για την *Κυβερνοθετική* έχει ουσιαστική βάση, τότε θα πρέπει να τη δούμε ως προμήνυμα κινδύνου. Όχι για τη γκροτέσκα παράσταση ενός επερχόμενου μέλλοντος, αλλά επειδή η ίδια αποτελεί ένα κειμενικό τοπίο λανθανουσών αντιδράσεων – με τα δικά τους λόγια, «μια χλωρίδα και πανίδα πρόσφορων μολύνσεων» – θυμίζοντάς μας τελικά, ότι η απόσταση από τη καλιφορνέζικη ιδεολογία της δικτύωσης στη πολιτική αντιδραστικότητα δεν είναι πλέον και τόσο μεγάλη.

Σημειώσεις

1. Αναφέρομαι στο Wiener, Norbert. 1948. *Cybernetics: Or Control and Communication in the Animal and the Machine*. Νέα Υόρκη: Wiley.

Αναφορές

- Fuller, Matthew (επιμ.). 1994. *Unnatural: Techno-Theory for a Contaminated Culture*. Λονδίνο: Underground.
- Mackay, Robin & Avanesian, Armen (επιμ.). 2014. *#Accelerate: The Accelerationist Reader*. Φάλμαουθ: Urbanomic.
- Plant, Sadie. 1999. *Writing on Drugs*. Νέα Υόρκη: Farrar Straus & Giroux.
- Weiner, Norbert. 1948. *Cybernetics: Or Control and Communication in the Animal and the Machine*. Νέα Υόρκη: Wiley.

Παρουσίαση της Επιστημονικής Σειράς

Κυβερνοψυχολογία και Κοινωνία

Εκδόσεις Παπαζήση

Ανθή Σιδηροπούλου

Η περίοδος της πανδημίας και τα συνακόλουθα περιοριστικά μέτρα επέφεραν άνευ προηγουμένου μετατροπές στην καθημερινή ζωή, επηρεάζοντας σχεδόν όλες τις πτυχές της ανθρώπινης δραστηριότητας. Η εργασία, η εκπαίδευση, οι κοινωνικές σχέσεις, ο προσωπικός χρόνος και οι συναφείς με αυτόν δραστηριότητες, ακόμα και οι ενδείξεις οικειότητας και φροντίδας προς τα αγαπημένα πρόσωπα προσαρμόστηκαν στις υγειονομικές συνθήκες. Βασική συνιστώσα των μετατροπών αυτών ήταν η φυσική και κοινωνική αποστασιοποίηση, η οποία αναδείχθηκε σε συμβολισμό ευθύνης προς τον εαυτό και το κοινωνικό σύνολο. Για τη διασφάλιση της επιβεβλημένης – από τα υγειονομικά μέτρα προστασίας – αποστασιοποίησης, οι οθόνες αναδείχθηκαν σε μεσολαβητές των σχέσεων:

θεσμών-πολιτών, δασκάλου-μαθητή, εργαζόμενου-εργοδότη, γονιών-παιδιών και μεταξύ φίλων. Η τηλεργασία, η τηλεεκπαίδευση, οι ψηφιακά διαμεσολαβημένες κοινωνικές συναναστροφές κυριάρχησαν κατά την περίοδο ισχύος των αυστηρών περιοριστικών μέτρων των προηγούμενων μηνών, και σε κάποιο βαθμό εξακολουθούν να ισχύουν όσο ο φόβος της έξαρσης της πανδημίας είναι στο προσκήνιο. Άλλωστε η νέα «κανονικότητα» περιλαμβάνει τη συμβίωση με τον ιό για απροσδιόριστο χρονικό διάστημα και συνεπώς, όποιες μετατροπές τελέστηκαν, ως γραμμές άμυνας, αποκτούν μια φαινομενική μονιμότητα.

Η σειρά *Κυβερνοψυχολογία και Κοινωνία* που φιλοξενείται από τις Εκδόσεις Παπαζήση φιλοδοξεί να φέρει στο προσκήνιο και να συζητήσει όλες τις προαναφερθείσες

* Η Ανθή Σιδηροπούλου είναι διδάσκουσα και ερευνήτρια του Εργαστηρίου Ψυχολογίας της Επικοινωνίας και των Μέσων του Τμήματος Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

μετατροπές, οι οποίες μπορεί να αναδειχθούν πιο επιτακτικά κατά την περίοδο της πανδημίας, όμως δεν είναι πρωτόγνωρες. Η σειρά, τη γενική επιμέλεια της οποίας έχουν η Ανθή Σιδηροπούλου και η Μπετίνα Ντάβου, αριθμεί δύο δημοσιευμένα βιβλία και ένα υπό δημοσίευση. Το πρώτο βιβλίο της σειράς έχει τίτλο *Ψυχολογικές Διαδρομές στην Ψηφιακή Εποχή: Από το Multitasking στην Πολυδιεργασία της Ύπαρξης* (Ανθή Σιδηροπούλου, 2019). Το δεύτερο βιβλίο της σειράς, σε επιμέλεια της Αγγελικής Γαζή και μετάφραση Δημήτρη Αρβανίτη, έχει τίτλο *Η Κυβερνοψυχολογία ως Καθημερινή Ψηφιακή Εμπειρία* (Dave Harley, Julie Morgan & Hannah Frith, 2020). Υπό δημοσίευση βρίσκεται και ο συλλογικός τόμος της σειράς, με τίτλο *Σημείο Δι-επαφής: Συντροφικότητα και Σχέσεις Οικειότητας στην Ψηφιακή Εποχή* (Ανθή Σιδηροπούλου επιμ.). Στο συλλογικό τόμο συμμετέχουν σημαίνοντες επιστήμονες που διερευνούν τις μετατροπές των σχέσεων με τον εαυτό και τον άλλο υπό τη διαμεσολάβηση των τεχνολογικών εργαλείων και ψηφιακών εφαρμογών.

Πυρήνας της συζήτησης που αναπτύσσουν οι συγγραφείς όλων των τόμων που απαρτίζουν τη σειρά, αποτελεί η ψηφιακότητα, η οποία έχει διαποτίσει την καθημερινή εμπειρία παρέχοντας απεριόριστες ευκαιρίες για κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, και νέες και ευέλικτες μορφές εργασίας και εκπαίδευσης. Την ίδια στιγμή, ωστόσο, η απουσία του βλέμματος, η δυνατότητα διατήρησης της ανωνυμίας αλλά και η υπερέκθεση της προσωπικής ζωής στα ψηφιακά κοινωνικά δίκτυα, οι αμέτρητοι και αμφιβόλου ποιότητας ιστότοποι που λειτουργούν ως μνημονικές αποθήκες, η αδιάκοπη ροή πληροφοριών και η συνεχής συνδεσιμότητα

φαίνεται να επανακαθορίζουν την αίσθηση του εαυτού, του σχετίζεσθαι, της πρόσληψης της γνώσης και της μάθησης. Οι ψηφιακές πτυχές της εμπειρίας δημιουργούν αμφιβολία σχετικά με την επιτέλεση της προσωπικής επιθυμίας – την «αυθεντική» εκπλήρωση των συναισθηματικών αναγκών – και δυσχεραίνουν τις διεργασίες της μάθησης και την απόκτηση της γνώσης προς όφελος μιας γενικότερης «ρηχής» πληροφόρησης, η οποία δεν εδραιώνεται στην κριτική και εις βάθος επεξεργασία των πληροφοριών. Η υπερέκθεση στην αδιάκοπη ροή πληροφοριών οδηγεί σε αδυναμία ουσιαστικής επεξεργασίας και, αρκετά συχνά, σε παραίτηση από οποιαδήποτε απόπειρα κριτικής διαχείρισης των αποσπασμάτων γνώσης που διακινούνται στα αμέτρητα ψηφιακά δίκτυα και ιστοχώρους. Οι προσωπικές αφηγήσεις που δίνουν νόημα στην ύπαρξη και διαπλάθονται από τη διαζώσης συμμετοχή σε τοπικές κοινότητες, καταλαμβάνονται από σχήματα λόγου προερχόμενα από ένα απόθεμα παγκοσμιοποιημένου περιεχομένου, χωρίς συνάφεια με το προσωπικό, τοπικό νόημα.

Παράλληλα με τη συνύφανση της ψηφιακότητας με την ύπαρξη, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται ο εμπορευματικός χαρακτήρας των ψηφιακών εργαλείων. Με την ανάγκη, για παράδειγμα, να ανταποκριθούμε στις εκπαιδευτικές απαιτήσεις κατά την περίοδο ισχύος των υγειονομικών μέτρων για την αναχαίτιση της πανδημίας, ήρθαμε αντιμέτωποι με μια πληθώρα εκπαιδευτικών πλατφορμών – με οικονομικό τίμημα για τη χρήση τους και με την παροχή δεδομένων προσωπικού και πνευματικού περιεχομένου. Και παρόλο που τις εφαρμογές αυτές τις χρησιμοποιούσαμε δωρεάν

ως μέλη πανεπιστημιακών εκπαιδευτικών κοινοτήτων, η ψηφιακή εκπαίδευση άφησε εκτεθειμένους διδάσκοντες και φοιτητές στον αχανή και ανεργάτιστο ψηφιακό χώρο αναφορικά με ζητήματα ιδιωτικότητας και προστασίας πνευματικών δικαιωμάτων. Ζητήματα προστασίας προσωπικών δεδομένων ανακύπτουν και από τη χρήση των ψηφιακών κοινωνικών δικτύων ως αποθηκευτικών χώρων οπτικοακουστικών αναμνήσεων – μέσω των φωτογραφικών και ηχητικών αρχείων. Η διασφάλιση της ιδιωτικότητας φαίνεται να υποβαθμίζεται εν όψει της αίσθησης της συμμετοχής και της κοινωνικής παρουσίας στις ψηφιακές αλληλεπιδράσεις.

Η σειρά *Κυβερνοψυχολογία και Κοινωνία* υπερβαίνει το δίπολο της προσέγγισης της «εντός δικτύου ζωής» ως ανεξάρτητης από την «εκτός δικτύου πραγματικότητα», αλλά και την αντιμετώπιση του ψηφιακού εαυτού υπό το πρίσμα αμιγώς παθολογικών ερμηνειών. Η κυβερνοψυχολογία προσεγγίζει τη ψηφιακή πτυχή του εαυτού και τις συναφείς με αυτή δράσεις ως θεμελιώδες στοιχείο της σύγχρονης ατομικής και κοινωνικής ύπαρξης. Κατ' επέκταση, η όποια αποποίηση της ιδιωτικότητας και η έκθεση του εαυτού στον ψηφιακό χώρο εδράζεται σε συναισθηματικές και κοινωνικές ανάγκες, η εκπλήρωση των οποίων δρομολογείται και διαμέσου ηλεκτρονικών κυκλωμάτων, συνάμα με τη φυσική, άμεση επαφή. Η σειρά φιλοδοξεί να προσφέρει ερμηνευτικά σχήματα, τα οποία θα κατανοούν την ψηφιακή εμπειρία ως συστατικό των σύγχρονων μορφών αλληλεπίδρασης και επιτέλεσης του εαυτού. Στο πλαίσιο αυτό μελετώνται και οι όποιες προβληματικές πτυχές της συμβιωτικότητας με την ψηφιακή

τεχνολογία, όπως για παράδειγμα, το φαινόμενο του «FoMo» – η έντονη ανησυχία των χρηστών να μη μείνουν αποκομμένοι από τις ψηφιακές συναναστροφές τους –, τη δυσλειτουργική παρουσία των μέσων στη ζωή των ατόμων που ενδεχομένως παρεμποδίζει την ανάπτυξη άλλων ευεργετικών πτυχών (όπως η άμεση, φυσική επαφή και η δημιουργική αξιοποίηση της μοναχικότητας), τον κυβερνοεκφοβισμό, τη νοητική εξουθένωση, την επιφανειακή επεξεργασία των πληροφοριών και την αποσπασματική γνώση έναντι της εις βάθος κατανόησης, και την αδυναμία διαχείρισης των μοναχικών και «βουβών» στιγμών, δηλαδή ενός χρόνου χωρίς τον αδιάκοπο βομβαρδισμό των ηλεκτρονικών ερεθισμάτων, ανάμεσα σε άλλα. Τα εν λόγω ζητήματα αποτελούν διαστάσεις της συμβιωτικότητας με την τεχνολογία, η οποία προεκτείνει δυσλειτουργικές εκφάνσεις της συμπεριφοράς, ενώ δημιουργεί χώρους για την εφεύρεση νέων μεθόδων διοχέτευσης της επιθετικότητας και της εκδικητικότητας (όπως για παράδειγμα, με την εκδικητική μη συναινετική πορνογραφία).

Οι προαναφερθείσες θεματικές αποτελούν τον πυρήνα της προβληματικής που φιλοδοξεί να συζητήσει η σειρά *Κυβερνοψυχολογία και Κοινωνία*. Τα διαφορετικά βιβλία της σειράς προσκαλούν μελετητές του πεδίου αλλά και στοχαστές από συγγενικά αντικείμενα, φοιτητές και αναγνώστες, στην αναζήτηση μιας βαθύτερης και τεκμηριωμένης γνώσης όλων αυτών που αλλάζουν ραγδαία και επηρεάζουν σημαντικά την καθημερινότητά μας. Η σειρά, έτσι, φιλοδοξεί να αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο για την κριτική αποτύπωση των συνθηκών της ψηφιακής πραγματικότητας στη χώρα μας

και να λειτουργήσει ως σημείο αναφοράς σε προγράμματα ψηφιακού αλφαριθμητικού και κριτικής αξιοποίησης των ψηφια-

κών εφαρμογών, των τεχνολογικών εργαλείων και της ατέρμονης ροής ερεθισμάτων και πληροφοριών.